

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ СІМ'Ї ЯК СТЕЙКХОЛДЕРА ОСВІТИ

УДК 316.362:37.064.1-056.13:159 (072)

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
протокол № 11/24 від 31 жовтня 2024 року

Рецензенти:

Марина Артюшина, доктор педагогічних наук, професор;
Ірина Остапенко, кандидат психологічних наук

Підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти [Електронний ресурс] : навчально-методичний посібник / Г. Бевз, Л. Боброва, О. Дзюбенко, О. Ловка, І. Петренко, О. Чистяк ; за ред. Г. Бевз, О. Дзюбенко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. – 194 с.

ISBN 978-966-189-721-1

Посібник є другою частиною комплексу видань «Сім'я і освіта: стратегії взаємодії». У ньому представлено цикл тематичних просвітницьких зустрічей для батьків учнів і вчителів закладів загальної середньої освіти. Зустрічі, спрямовані на підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти, присвячено розгляду питань ціннісного ставлення до освіти в родині, оптимізації взаємодії в системі «школа – сім'я», психологічному добробуту учнів в освітньому середовищі, взаєморозумінню в батьківсько-дитячих стосунках, комунікації між стейкхолдерами освіти.

Адресується психологам, соціальним працівникам, учителям, менеджером освіти, студентам і всім, хто зацікавлений у розвитку сучасної освіти.

ISBN 978-966-189-721-1

УДК 316.362:37.064.1-056.13:159 (072)

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2024.
© Г. Бевз, Л. Боброва, О. Дзюбенко, О. Ловка, І. Петренко, О. Чистяк, 2024.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ПЕРЕДМОВА.....	5
СКОРочЕННЯ.....	11
РОЗДІЛ 1. ЦІННІСТЬ ОСВІТИ В МОЄМУ ЖИТТІ.....	12
Програма групових зустрічей «Цінність освіти в моєму житті».....	20
Зустріч 1. Освіта як цінність, що передається від покоління до покоління».....	22
Зустріч 2. Освітній розвиток моєї дитини: освітній і громадський контексти у становленні випускника НУШ.....	32
Список рекомендованої літератури.....	42
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОБРОБУТ УЧНІВ.....	43
Програма групових зустрічей «Психологічний добробут учнів».....	45
Зустріч 1. Психологічний добробут учнів в освітньому середовищі....	47
Зустріч 2. Цінність психологічного добробуту дорослих у житті дітей.....	60
Список рекомендованої літератури.....	71
РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКАХ.....	72
Програма групових зустрічей «Взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках».....	73
Зустріч 1. Дитина очима батьків: якісне спілкування.....	74
Зустріч 2. Як батькам досягнути взаєморозуміння з дітьми щодо освіти.....	84
Список рекомендованої літератури.....	98
РОЗДІЛ 4. ЧАС ЯК РЕСУРС УЧАСТІ БАТЬКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДИТИНИ.....	100
Програма групових зустрічей «Час як ресурс участі батьків в освітньому процесі дитини».....	102
Зустріч 1. Мистецтво управління часом.....	103
Зустріч 2. Спільний час із дитиною як основа довіри та близькості...	117
Список рекомендованої літератури.....	127
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК МІЖСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ «СІМ'Я – ШКОЛА».....	130
Програма групових зустрічей «Міжсуб'єктна взаємодія в системі «сім'я – школа».....	133
Зустріч 1. Взаємодія: взаєморозуміння, взаємодопомога, відкритість до інших.....	135

Зустріч 2. Взаємодія: взаєморозвиток, активність, участь, свобода висловлювання.....	146
Список рекомендованої літератури.....	154
РОЗДІЛ 6. ЯК ПОБУДУВАТИ КОМУНІКАЦІЮ МІЖ СІМ'ЄЮ І ШКОЛОЮ.....	
Програма групових зустрічей «Як побудувати комунікацію між сім'єю і школою».....	156
Зустріч 1. Рольова гра «Міжпланетна комунікація».....	160
Зустріч 2. Модель комунікації між закладом освіти і сім'єю.....	173
Список рекомендованої літератури.....	183
ДОДАТКИ.....	
Додаток А. Список рекомендованої літератури для ведучих груп	185
Додаток Б. Теорія цінностей Ш. Шварца і В. Білські	187
Додаток В. Модель сталого розвитку випускника Нової української школи	189
Додаток Г. Модель добробуту учнів.....	190
Додаток Д. Ролі для учасників гри «Міжпланетна комунікація».....	191
Додаток Є. Модель регулювання професійної комунікації в системі «ЗЗСО - сім'я».....	193

ПЕРЕДМОВА

Освіта є рушійною силою розвитку суспільства, запорукою його економічного, інтелектуального, культурного та духовного збагачення. Найважливіша цінність сучасного українського суспільства – освічена особистість, здатна до самовизначення, особистісної і професійної самореалізації, генерування інноваційних ідей, ухвалення прогностичних рішень, критичного мислення, праворозуміння, досягнення добробуту в житті та активного підтримання розвитку своєї країни як демократичної держави. Суспільно-політичні реалії зумовили потребу в оновленні освітньої системи України, її інтеграції в європейський освітній простір, активізацію процесів демократизації задля національного розвитку та зміцнення позиції країни на міжнародній арені. Наразі в ціннісному полі держави – реформа повної загальної середньої освіти, яка дістала представлення в Концепції «Нова українська школа» (далі – НУШ). Реформування спрямоване на всебічний розвиток здобувачів освіти як особистостей, громадян суспільства, фахівців у професійній діяльності, здатних ухвалювати компетентні рішення, дотримуватися прав людини та демократичних цінностей.

Реформа НУШ розширила можливості залучення в освітній процес усіх інтересантів освіти. Це актуалізувало потребу відновлення й утвердження позиції сім'ї в її взаємодії із закладами освіти на основі легітимації її в ролі активного суб'єкта та інтересанта (стейкхолдера) освіти. В основу реформування освітньої системи покладено принцип паритетної взаємодії суб'єктів освітнього процесу на засадах утвердження педагогіки партнерства як одного із ключових компонентів Концепції. Нова українська школа спонукає суб'єктів освітнього процесу до партнерської взаємодії і співпраці задля здобуття учнями якісної освіти та їхнього особистісного розвитку. В оновленій системі взаємодії «сім'я– школа» визначальною є позиція сім'ї як стейкхолдера освіти, батьки учнів є законними представниками прав та інтересів своїх дітей. Заклад загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) має законне право надавати освітні послуги та пропонує їх реалізовувати через

створення відповідних умов для навчання учнів та вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії кожної дитини як персонального шляху реалізації її особистісного потенціалу. Об'єднання зусиль батьків здобувачів освіти і педагогічних працівників ЗЗСО спільними цілями та прагненнями робить їх співвідповідальними за результат і наближає до досягнення головної мети сучасної освіти: освічена і розвинена дитина – випускник НУШ – особистість, патріот, інноватор.

У посібнику представлено цикл тематичних просвітницьких зустрічей для вчителів ЗЗСО і батьків учнів. Пропоновані зустрічі спрямовані на підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти (рис.).

Рис. Структура циклу тематичних просвітницьких зустрічей з підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти

Теми просвітницьких зустрічей пов'язані з дослідженнями науковців відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, що розкривають процеси становлення громадської думки

щодо освітньої реформи, ціннісного ставлення до освіти в родині, взаємодії в системі «сім'я-школа», добробуту учнів в освітньому середовищі, взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках, комунікації між стейкхолдерами освіти. Разом вони слугують підвищенню компетентності сімей щодо здобуття дітьми повної загальної середньої освіти і ствердженню їх у ролі активного суб'єкта освітнього процесу.

Теоретичний виклад тематики зустрічей подано в практичному посібнику *«Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві»*, а програми їх проведення представлено в цьому навчально-методичному посібнику. Він є другою частиною розробленого авторами комплексу видань *«Сім'я і освіта: стратегії взаємодії»*. Підготовлені авторами посібники містять теоретичну інформацію та практичні розробки, які слугують основою для проведення фахівцями групових просвітницьких зустрічей з інтересантами освіти.

Складається посібник з розділів, присвячених окремим темам просвітницьких зустрічей, що мають на меті розкрити соціально-психологічні умови підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти. У кожному розділі науково обґрунтовано доцільність розроблення програми тематичної зустрічі, визначено її мету й очікувані результати впровадження, надано пояснення щодо її проведення, детально розписано вправи для групової роботи і рекомендації для ведучих. Розділи доповнено списком літератури, яка буде корисною як для ведучих зустрічей, так і для їхніх учасників – учителів ЗЗСО і батьків здобувачів освіти.

❖ Розділ 1 *«Цінність освіти в моєму житті»* робить акцент на ставленні до освіти як до сімейної цінності, що передається від покоління до покоління. А проте з кожним наступним поколінням традиційність сімейного укладу життя зазнає неухильного перегляду згідно із суспільними викликами та освітніми змінами. Розроблена нами програма групової зустрічі спрямована на створення умов для перегляду батьками учнів і вчителями власних настановлень щодо цінності освіти та врахування динаміки

суспільних запитів задля створення стабільного освітнього простору навчання дитини. Значущим аспектом групової роботи є створення соціальних зв'язків, що контекстуально поєднують усі рівні життя людини (індивідуальний, сімейний, професійний, громадянський та суспільний), створюючи тим самим основу як для визначення стратегії розвитку освіти в громаді, так і стратегії розвитку закладу освіти, у якому навчаються діти громади.

❖ Розділ 2 *«Психологічний добробут учнів»* присвячено актуальній і практично значущій у реаліях сьогодення темі – забезпеченню психологічного добробуту учнів у процесі здобуття ними освіти. У ньому представлено програму двох групових зустрічей, спрямованих на створення відкритого простору для взаємодії вчителів ЗЗСО з батьками здобувачів освіти щодо підтримання психологічного добробуту учнів в освітньому середовищі.

❖ У розділі 3 *«Взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках»* порушується проблема взаєморозуміння між батьками і дітьми щодо академічних досягнень, шкільного життя й особистісного розвитку дитини. Зміст розділу містить матеріал, що торкається питань розвитку мотивації, самодисципліни та самооцінки дитини в контексті її освіти через взаємодію з батьками. Окремо висвітлюється роль позитивного підкріплення й конструктивного підходу до помилок і невдач. Пропонуються дві тематичні зустрічі, мета яких – ознайомити батьків з методами побудови взаєморозуміння з дітьми щодо освіти на засадах екологічності, домовленостей чи вигоди, на основі визначення освітніх потреб дитини, підтримання її прагнень та встановлення реалістичних очікувань.

❖ Розділ 4 *«Час як ресурс участі батьків в освітньому процесі дитини»* висвітлює актуальну тему ефективного управління часом. Описана в розділі програма передбачає проведення двох групових зустрічей, спрямованих на опанування батьками стратегій тайм-менеджменту та актуалізацію потреби якісного спілкування з дітьми. Застосування здобутих

знань і засвоєних навичок дасть змогу батькам збалансувати власні обов'язки і потреби дитини, що сприятиме її гармонійному розвитку й академічній успішності.

❖ Розділ 5 *«Розвиток міжсуб'єктної взаємодії в системі «сім'я-школа»* присвячено розгляду важливого питання – підвищення ефективності взаємозв'язку, узгодженості дій між учителями і батьками учнів для досягнення спільних цілей в освітньому середовищі. Міжсуб'єктну взаємодію розглянуто як форму специфічного зв'язку, що реалізується суб'єктами в процесі обміну інформацією, знаннями, вміннями, навичками, активністю, діяльністю, патернами поведінки, життєвим досвідом. Основою взаємодії стають подібність або несхожість потреб, інтересів, ідей, поглядів, переконань, цілей, дій суб'єктів. Учасники зустрічей зможуть безпосередньо долучитися до опрацювання навичок взаємодопомоги, взаєморозуміння, свободи висловлювання, активності, відкритості до інших, набуття нового досвіду міжсуб'єктної взаємодії.

❖ Розділ 6 *«Як побудувати комунікацію між сім'єю і школою»* базується на дводенній програмі групової роботи, спрямованої на пошук та моделювання системи комунікації між школою і сім'єю. На основі авторської регулятивної моделі розбудови площин комунікації в освітньому процесі дитини учасникам пропонується створити власну модель комунікації, адаптовану до реалій життя, з урахуванням потенціалу закладу освіти і громади. Долучитися до цієї роботи можуть як учителі ЗЗСО, так і батьки учнів, щоб разом домовитися про спосіб взаємодії та ознайомитися із засобами побудови якісної ділової комунікації між учителем і батьками.

Представлені в посібнику програми просвітницьких зустрічей передбачають інформування учасників щодо зазначеної в них тематики і застосування елементів тренінгу, спрямованих на закріплення здобутих учасниками нових знань і розширення можливостей для їхньої взаємодії. Активна участь учителів і батьків учнів у передбачених програмами заходах дасть їм змогу: переглянути ціннісне ставлення до освіти дитини в контексті

її освітніх потреб; збагатити знання про психологічний добробут учнів в освітньому середовищі та створити відкритий простір для їхньої взаємодії щодо його забезпечення і підтримання; налагодити взаєморозуміння з дітьми в розв'язанні освітніх ситуацій; розширити уявлення про час як ресурс для участі в освіті дитини; розвинути міжсуб'єктну взаємодію в системі «сім'я-школа» та побудувати в ній комунікацію щодо реалізації освітнього процесу здобувачів освіти. Вагомою в процесі групової роботи є роль ведучих зустрічей. Важливо, щоб вони створили доброзичливу атмосферу в групі, підтримували обговорення учасниками запропонованих тем, надавали їм потрібну інформацію і наснажували на взаємодію задля укріплення стійкості функціонування системи «сім'я-школа» та підвищення в ній ролі сім'ї як стейкхолдера освіти. Підготовка ведучих груп дасть змогу поліпшити якість організації та проведення групових зустрічей. Для цього в кінці посібника наведено список рекомендованих джерел.

Посібник є результатом спільної науково-дослідної роботи науковців відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Його автори: д.психол.н., професор Галина Михайлівна Бевз (розд. 1); к.психол.н., доцент Олена Анатоліївна Дзюбенко (розд. 2); к.психол.н., доцент Ольга Володимирівна Чистяк (розд. 3); к.психол.н. Лариса Григорівна Боброва (розд. 4); к.психол.н. Ірина Володимирівна Петренко (розд. 5); к.психол.н., доцент Ольга Володимирівна Ловка (розд. 6).

Авторський склад науковців-розробників посібника висловлює щире подяку захисникам і захисницям України, а також усім, хто сприяв і допомагав у проведенні наукового дослідження, яке стало основою для створення цього видання. Особлива подяка Державній службі якості освіти у Волинській області, адміністрації та педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти Запорізької, Волинської областей і міста Києва.

СКОРОЧЕННЯ

У посібнику використано такі скорочення:

ЗУ – закон України;

НУШ – Нова українська школа;

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти;

ЗВО – заклад вищої освіти.

РОЗДІЛ 1 ЦІННІСТЬ ОСВІТИ В МОЄМУ ЖИТТІ

*Здатність
до усвідомлених змін
означає
здатність керувати власним
життям*

ЦІННІСТЬ ОСВІТИ

*Здатність
керувати власним життям
означає
здатність до усвідомлених змін*

Звичний уклад щоденного життя дає відчуття його передбачуваності й стабільності і, відповідно, безпеки, оскільки ми можемо його прогнозувати, планувати, спрямовувати, а також за потреби уникати небажаного, оскільки вже мали негативний досвід зустрічі з ним. Інтуїтивні знання про щоденне життя доступні кожній людині. Натомість, щоб зрозуміти сутнісні його ознаки, ми маємо звертатися до наукових досліджень. У цьому розділі нас цікавлять саме ті характеристики людини, які є її базовими рисами і такими, що забезпечують нашу здатність до утримання рівноваги в мінливих умовах життя. Це насамперед наші *цінності, переконання і настановлення*, що зароджуються в ранньому дитинстві, передаються нам батьками ніби «у спадок», викарбовуються в процесі дорослішання і створюють психологічно «збалансовану» регулятивну основу дорослої особистості. Ці особистісні утворення є для людини системою психічної стабільності і дають їй змогу визначати й утримувати як обраний шлях свого життя, так і бажану його якість. Міцність цих утворень дає нам відчуття сили та впевненості. Однак варто пам'ятати, що вони всього-на-всього – це наш досвід і тому завжди є «застарілими», адже сформувалися не сьогодні. І, щоб ці утворення могли відповідати вимогам зміненого сьогодення, ми маємо їх постійно переглядати.

Тож у цій частині посібника ми розкажемо, як спрямовувати групову роботу на перегляд того, що вже утвердилося в нашій особистості і засвідчило свою здатність успішно (або неуспішно) спрямовувати наше

життя. У цьому контексті варто за аналогією згадати, як ми складаємо речі в шафі: спочатку ми плануємо їхнє розміщення і ретельно та акуратно їх складаємо, а потім – кидаємо речі абияк, залежно від ситуації. Згодом знову складаємо ці речі – можливо, уже по-іншому. Цей процес повторюється багато разів. І річ не в тому, скільки разів ми будемо це робити, а в тому, як ми до цього ставимося і які принципи застосовуємо для аналізу того, що зберігаємо в цій шафі. Можливо, це нас дратує і ми прагнемо підтримувати колишній порядок речей та примушуємо до цього інших, або ж ми сміливо вносимо зміни в раніше усталений порядок під час наступного їх укладання і цим «нервуємо» всіх своїх близьких. Можливо, ми виробляємо у себе звичку дотримуватися колись усталеного порядку речей і терпляче повторюємо одні і ті ж дії, хоча все навколо змінилося, а ми, як і раніше, тримаємо стару шафу в новомебльованій квартирі... Щось схоже відбувається і з нашими цінностями, переконаннями, настановленнями та відповідними мотивами, що спонукають нас до певних дій. Світ постійно змінюється. Тож разом із його змінами ми також маємо постійно переглядати свої настановлення, особливо щодо освіти дітей, життя яких починається в інших, не схожих на наші, умовах.

Ми вже зазначали, що система цінностей створює основу для збалансування життя людини в змінних умовах, а наші переконання зміцнюють відчуття істинності наших дій і не допускають сумнівів, які могли б їх зруйнувати. Оскільки ці якості є внутрішніми, то прояснити їх не так просто, і навіть сама людина може їх не усвідомлювати. Тож завдання цієї частини групової роботи є непростим, оскільки ведучі мають створити таку атмосферу в групі, щоб учасники могли відкрити для себе доступ до власних цінностей та переконань, знайти їхні витoki і спробувати переглянути з позиції вимог зміненого сьогодення. Ще

Цінності – поняття, що фіксує позитивне або негативне значення якогось об'єкта чи явища саме для людини і суспільства;
- являє собою набір критеріїв для ухвалення рішень

раз хотіли б наголосити на мотиваційній силі цінностей, звернувшись до теорії базових цінностей американського соціального психолога Ш. Шварца (Shalom H. Schwartz). Ми наводимо цю теорію, оскільки вона робить наголос на функціональній ролі цінностей як мотиваційних цілей.

Розгляньмо базові характеристики цінностей:

- цінності – це переконання, що не існують поза нашою емоційно-вольовою сферою;
- цінності простягаються за межі конкретних дій і ситуацій;
- цінності є стандартами, або критеріями;
- цінності мають ієрархізовану структуру;
- споріднена важливість кількох цінностей, активованих у певний момент, скеровує дію.

Важливо розуміти, що цінності розвиваються впродовж життя людини і залежать від її функціональних потреб. У дитини вони формуються завдяки сприйманню нею ціннісних проявів життя дорослих членів сім'ї, а далі їхній розвиток спрямовується вже її власним дорослим життям. Їхній функціональний характер свідчить про процес їх набуття та підтримки – у певній діяльності, для забезпечення певних потреб, у визначенні спрямування свого життя і результуючим почуттям задоволення. Ш. Шварц зазначає, що саме почуття щастя і є індикатором досягнення особистих цінностей як очікуваних цілей. Короткий опис цієї моделі та перелік інформаційних джерел наведено в Додатку Б.

Яке ж місце в цьому процесі належить «цінності освіти»? У теорії Шварца ви не прочитаєте про «цінність освіти» в житті людини. Однак нас цікавить саме ця цінність, яку дорослі транслують дитині заради її успішного очікуваного майбутнього. Хоч освіта як цінність і не виділяється в загальній системі цінностей людини, однак вона не позбавлена тієї мотиваційної сили цінностей, про яку йдеться у вже згаданій теорії базових цінностей Ш. Шварца. Освіта передусім є засобом побудови успішного життя і кар'єрного зростання людини, спрямовує розвиток її інтелектуального

потенціалу, слугує набуттю майстерності, дає професійне самовизначення та стає основою соціального статусу людини, уможлиблює та розширює систему соціальних допусків. Тож саме завдяки вагомості освіти в життєвій перспективі успішного майбутнього людини освіта і набуває значення *цінності*. Саме завдяки освіті людина набуває навичок досягнення цілей як цінностей життя, де індикатором їх досягнення буде почуття задоволеності та щастя. Ці два слова змістовно поєднані між собою: «успіх» та «задоволення» і найвищий прояв останнього – почуття щастя. Тож і вчителі, і діти мають переживати успіх і відчувати задоволення в процесі реалізації освітньої діяльності. Ми вже наголошували, що навчання має бути в радість, а для цього воно має бути насамперед цікавим.

Тут варто зауважити, що в основі досягнення будь-чого лежить процес опанування (навчання). А формалізується цей процес через створення соціального інституту освіти як системи освітніх інституцій, а саме повної загальної середньої освіти (ЗЗС) та професійної підготовки (ЗВО), і насамперед учителів – тих, хто буде надавати освітні послуги дітям – учням ЗЗСО. Така освітня система навчання дітей у ЗЗСО завжди буде суголосною завданням сьогодення, а її функціонування здійснюватиметься в чітко визначеній системі координат. Водночас для пересічних громадян ці процеси залишатимуться невідомими, оскільки їхнє шкільне навчання проходило за інших умов та в іншій освітній системі, а їхнє сьогодення може не стосуватися діяльності освітніх установ. Проте настане час, і їхні діти підуть до школи, а вони знову зіткнуться з освітнім процесом, але уже в новій для себе ролі батьків своїх дітей – учнів/учениць ЗЗСО.

Чого ж очікують батьки від ЗЗСО, де навчаються їхні діти? Чим відрізняється навчання дітей від навчання їхніх батьків? Тут варто зауважити, що очікування батьків щодо освіти їхньої дитини все-таки будуть базуватися переважно на минулому досвіді їхнього власного шкільного навчання, хоча й не без коригування щодо вимог сьогодення. У такому разі перед працівниками ЗЗСО постане питання, наскільки очікування батьків

здобувачів освіти будуть суголосними інноваційним змінам освітньої системи, її цінностям, вимогам перспективного розвитку та інноваційним методам сучасної освіти. Тож ця частина групової роботи має охоплювати узгодження очікувань, намірів, переконань та цінностей батьків учнів/учениць із цінностями освіти та концептуальним визначенням освітньої системи в сучасних ЗЗСО. Такий перегляд та узгодження варто робити, коли йдеться про екологію забезпечення індивідуального освітнього розвитку дитини в умовах реформованої освіти, що невинно розвивається і зазнає змін. Цьому також буде сприяти автономія, надана законодавством освітньої реформи як закладам освіти, так і вчителям, що дає змогу гнучко реагувати на світові виклики й оперативно вносити зміни в освітній процес. Такий перегляд має стосуватися не лише батьків учнів, а й учителів, які мають усвідомлювати ціннісне ставлення до освіти як батьків у ролі замовників освіти їхніх дітей, так і своє ставлення. Тож учителі, спираючись на власні відкриття, під час групових зустрічей мають допомогти батькам обговорити й осмислити їхні настановлення та переконання щодо цінності освіти і ще раз «переглянути порядок речей у їхній шафі минулого досвіду». У цьому циклі групових занять ведучі мають бути здатними поділитися власним досвідом перегляду набутих у дитинстві настановлень щодо цінності освіти. Відкритість ведучих до поділяння такого досвіду в контексті озвученої теми можна сміливо назвати запорукою успішності цієї частини групової роботи.

Додатково хотіли б звернути увагу на термінологію. У тексті ми будемо говорити про цінність освіти в житті людини, подаючи ці уявлення як «ціннісні настановлення щодо освіти», «ціннісні переконання щодо освіти». Процес їх передавання від одного покоління до наступного покоління сім'ї та родини в тексті може варіативно позначатися як «батьківські» чи «сімейні» послання, або меседжі. Членів сім'ї як авторів «сімейних і батьківських послань» щодо цінності освіти в житті людини будемо трактувати як їхніх «носіїв».

Наразі пропонуємо такі дві теми для групових зустрічей.

1. Освіта як цінність, що передається від покоління до покоління.
2. Освітній розвиток моєї дитини: освітній і громадський контексти в становленні випускника НУШ.

Учасники: батьки здобувачів базової середньої освіти, учителі закладу освіти.

Мета: здійснити перегляд ціннісного ставлення батьків та вчителів до освіти дитини в контексті її освітніх потреб і згідно із сучасними вимогами, що має стати основою діалогу між ЗЗСО (надавачем освітніх послуг) і батьками (замовниками освітніх послуг для дитини і представниками її законних прав та інтересів); сформувати розуміння, що становлення особистості дитини відбувається як процес інтеграції соціального включення та освітньої діяльності здобувача освіти – випускника НУШ.

Очікувані результати:

- учасники відкриють для себе феномен – передавання в родині ціннісних настановлень щодо освіти дитини;
- здивуються, коли дізнаються про зміст власних настановлень про цінність освіти та особливості їх передавання своїм дітям як наступному поколінню;
- безпечна атмосфера на груповому занятті буде заохочувати учасників до обміну думками щодо досвіду передавання в родині ціннісних настановлень щодо освіти та слугувати її осмисленню як ресурсу розвитку;
- учасники прояснять свої уявлення і зможуть прийти до думки, що сталість розвитку дитини в школі спирається на дві осі – на створення соціальних зв'язків і на освітню діяльність;
- батьки ствердяться у своїй позиції як законних представників прав та інтересів своєї дитини;

- учасники зможуть налагодити соціальні зв'язки з іншими стейкхолдерами освіти, що буде зміцнювати і нарощувати їхній соціальний капітал.

Пояснення щодо проведення. Групові зустрічі рекомендується проводити як Т-групи. Однак у разі потреби ведучий може використати

Рефлексія (*reflexio* – відбиток, повернутися назад)

- спостереження за думками, емоціями, станом тіла, власною діяльністю чи процесом взаємодії з іншими;

- аналіз того, що вже відбулося, відбувається зараз, а також може слугувати прогнозом для майбутнього.

розроблені матеріали в більш прийнятній для групової роботи формі згідно з нагальними потребами учасників та їхніми запитамі, а також особливостями розвитку системи загальної середньої освіти в громаді. Важливо, щоб під час групової роботи учасники мали

достатньо простору і часу для *рефлексії* власних настановлень щодо цінності освіти в їхньому житті та усвідомлення процесу їх передавання від покоління до покоління в родинному колі. Для цього доцільно застосовувати рухові вправи, які дають учасникам змогу фізично переміщатися в просторі кімнати, налагоджувати нові контакти у випадкових зіткненнях (броунівський рух) та обмінюватися думками з різними людьми задля прийняття і *нормалізації* власного досвіду. У цій частині роботи ведучі мають дати учасникам розуміння того, що обмін власним досвідом та усвідомлення його схожості на досвід інших допомагає людям прийняти як позитивні, так і

Нормалізація – це підхід, який:

- допомагає людям приймати себе, свої переживання і стани в категорії «нормальності»,

- посилює здатність і спрямованість людини до набуття самостійності в плануванні і підтриманні власного життя.

негативні його сторони, а в подальшому спиратися на них як на ресурс. Важливо, щоб учасники прийняли свій досвід як такий, що в подальшому може стати для них ресурсом. Усвідомлення цього досвіду як наявного і його трактування в категоріях *нормалізації* досягається завдяки низці вправ та

наснаженню до обміну своїми думками з іншими людьми. Оскільки фізичні рухи активізують мозкову активність, то ми рекомендуємо в цьому блоці поєднувати виконання вправ із фізичним рухом. Цьому будуть слугувати такі форми організації роботи, як-от: створення мінігруп, мозковий штурм «вертушка», голосування «ногами», знайомство в русі, броунівський рух тощо. Ці вправи для ведучих груп наведено в Додатку А, який містить перелік рекомендованої літератури. Другим важливим моментом проведення групової роботи є наснаження учасників до взаємодії на означену тематику, інформаційного обміну та *нормалізації* здобутих рефлексивних надбань. Третім – усвідомлення учасниками групи процесу налагодження соціальних зв'язків, що на рівні дитини гарантує їй сталий особистісний розвиток, на рівні дорослого – формує соціальний капітал, а на рівні громади і суспільства – здатність до мобілізації задля захисту та збереження своїх суспільних цінностей. Також для проведення другого заняття будуть потрібні додаткові учасники, які допоможуть зіграти певні ролі. Тож ведучі мають завчасно запросити їх на заняття на визначений час. Додатковими учасниками можуть бути старшокласники закладу освіти, працівники школи або будь-хто з охочих, хто має час та виявляє інтерес до розвитку освіти в громаді як її стейкхолдер.

Обладнання і матеріали для групової роботи:

- зала з відповідною площею (залежно від кількості учасників);
- пересувні стільці за кількістю учасників і столи (4-8) для організації групової роботи;
- бейджики або липучки з іменами учасників;
- ручки або прості олівці для кожного учасника групи;
- картки з міцного паперу (1/4 аркуша А 4) – по 10 на одного учасника;
- білі аркуші паперу (по три на учасника);
- підставки для письма (планшет із затискувачем для аркушів паперу);

- стикери і липучки для роботи з фліпчартом;
- фліпчарт;
- великі аркуші паперу для фліпчарту – 10 шт;
- маркери – 4 набори;
- комп’ютер, проєктор, екран для презентації;
- мотки ниток – два кожного кольору (за кількістю учасників);
- підбір матеріалу для об’єднання учасників у мінігрупи (на вибір ведучих);
- об’ємний неважкий предмет як символ дитини;
- бланки-заготовки: 1) знайомство в русі за інтересами, 2) спрямовані спогади, 3) зміни;
- картки з написами сімейних ролей: 8 основних позицій (мати, батько, бабуся, дідусь, брати і сестри, інші родичі, сусіди, знайомі та друзі) і розширений склад – 16 позицій з додаванням таких: прадідусь, прабабуся, тітка, дядько, знайомі по роботі батьків, знайомі з мікрорайону, друзі, вчителі;
- корони на голову з написами сімейних ролей: батько, мати, бабуся, дідусь, родичі, брати і сестри, сусіди, друзі сім’ї, знайомі;
- менюхолдери, або підставки для карток з написами: а) сімейних ролей, б) типами батьківських настановлень щодо цінності освіти;
- картки з типами батьківських настановлень щодо цінності освіти

Освіта як компетентність	Освіта як традиційність	Освіта як статус інтелігенції	Інше
-----------------------------	----------------------------	----------------------------------	------

Програма групових зустрічей «Цінність освіти в моєму житті»

Програму зустрічей, яка охоплює дві теми, рекомендується провести впродовж двох занять тривалістю 1 год. 20 хв. з перервою на 20 хв. Заняття доцільно проводити в один день.

Тема 1. «Освіта як цінність, що передається від покоління до покоління»			
Частина	Завдання	Вправи/ техніки/методи/форми роботи	Тривалість
Вступна	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Налагодити в групі контакти і налаштувати учасників на співпрацю 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Представлення програми і ведучого 2. Встановлення правил взаємодії в групі. 3. Знайомство учасників у русі – «Знайди 6 осіб, інтереси яких схожі на твої». 	20 хв.
Основна - блок А	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Створити атмосферу довіри для спогадів дитинства; ▪ Заохочувати учасників до рефлексії, підтримувати їх у саморозкритті; ▪ Підтримувати процес «нормалізації» спогадів щодо «батьківських послань» про цінність освіти 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Спрямовані спогади: «Цінність освіти в сім'ї і її носії» – записування на аркуші «батьківських послань» з подальшим їх перенесенням на окремі картки відповідно до носіїв цих послань у родині. 5. Обговорення в парі своїх спогадів. 6. Мінілекція «Носії ціннісних настановлень щодо освіти». 7. Вправа «Голосуємо ногами-1» – сортування своїх карток із сімейними настановленнями в зіставленні із сімейними ролями. Підбиття підсумків. 	20 хв.
		<ol style="list-style-type: none"> 8. Мінілекція про типи «ціннісних настановлень щодо освіти». 9. Вправа «Голосуємо ногами-2» – сортування своїх карток у їх зіставленні з типами батьківських настановлень щодо цінності освіти. 10. Мозковий штурм «вертушка» – створення на плакаті образу «ціннісних послань про освіту» – робота в чотирьох мінігрупах з вибором лідера – зберігача напрацювань групи. Презентація напрацювань груп і коротке обговорення 	20 хв.
		<ol style="list-style-type: none"> 11. Броунівський рух – дослідження змін у а) житті, б) системі освіти, в) освітніх потребах дитини» та обговорення отриманих результатів. 12. Рефлексія в новостворених мінігрупах за визначеним переліком питань: <ul style="list-style-type: none"> - що я дізнався про отримані мною у спадок настановлення про цінність освіти; - що я транслую своїй дитині щодо освіти (зі своєї позиції та позиції інших членів сім'ї); - що мені допоможе управляти отриманими у спадок «батьківськими посланнями» щодо цінності освіти з огляду на: а) нові умови життя; б) нові умови освіти; в) власні потреби дитини. 	20 хв.
перерва – 20 хв.			

Тема 2. «Освітній розвиток моєї дитини: освітній і громадський контексти у становленні випускника НУШ»			
Основна - блок Б	▪ Створити уявні соціальні зв'язки підтримки своєї дитини	13. Вправа з клубком ниток «Соціальні зв'язки моєї дитини». 14. Рефлексія і коротке обговорення	40 хв.
	▪ Правова просвіта й ознайомлення з ефектами особистісного розвитку дитини	15. Мінілекція «Батьки – законні представники прав та інтересів дитини»	20 хв.
		16. Мінілекція «Модель сталого розвитку випускника НУШ»	30 хв.
		17. Обговорення презентації моделі	
Завершальна	▪ Підтримувати процес «нормалізації» та пошуку оптимальних форм освіти для своєї дитини	18. Рефлексія роботи в групі: 19. Побажання на прощання 20. Узгодити час і місце занять наступного циклу просвітницьких зустрічей	30 хв.

Далі пропонуємо опис змістових компонентів групових зустрічей. З типовими питаннями організації роботи групи можна ознайомитися в довідковій літературі (Додаток А). Там же можна знайти і детальне пояснення певних технік роботи з групою та набір вправ для вступної і завершальної її частини. Для проведення цих зустрічей ведучому доцільно завчасно дібрати декілька варіантів об'єднання учасників у мінігрупи, оскільки групове обговорення та рефлексія в малих групах буде наріжним каменем цих занять.

Зустріч 1. Освіта як цінність, що передається від покоління до покоління»

Мета зустрічі – активізувати спогади учасників про «батьківські послання» щодо цінностей освіти в житті людини і зробити їх доступними для рефлексії та аналізу.

Вправа «Знайомство в русі», або «Знайди шість осіб, інтереси яких схожі на твої»

Мета: познайомити учасників між собою, створити атмосферу довіри та налаштованості на взаємообмін думками, почуттями та досвідом.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланки для вправи, підставки для письма, олівці чи ручки, бейджики чи липучки з іменами учасників.

Виконання вправи. Запропонувати учасникам познайомитися між собою, заповнивши бланк «А» – «Знайомство в русі за інтересами». Для цього роздайте учасникам бланки для гри-знайомства і запропонуйте записати в бланку не менше ніж сім своїх інтересів. Тобто знайомство починається зі знайомства із собою та власними інтересами. По завершенні роботи учасникам пропонується почати вільне пересування по залу, під час якого ініціювати зустрічі з іншими учасниками, щоб познайомитися і дізнатися про їхні інтереси, та вписати у свій бланк їхні імена: кожне навпроти того інтересу, який спільний для обох. Важливо, щоб кожний/на учасник/ця знайшли людей, які б поділяли їхні інтереси. По завершенні вправи пропонується повернутися на своє місце в колі і презентувати себе, представивши складену історію про інтереси. Історія може бути гумористичною, смішною і дотепною. Її можна розповідати жартівливим чи серйозним голосом, із сумним чи веселим виразом обличчя. У розповіді має бути кілька частин, де перша буде стосуватися того інтересу, щодо якого учасники мають найбільше збігів зі своїми інтересами, а далі – у низхідному порядку за кількістю збігів. Ведучий/ча наводить приклад розповіді – бажано правдивої щодо своїх інтересів та їхніх збігів з інтересами учасників групи. Для цього ведучі теж мають разом з усіма учасниками виконувати вправу і знайомитися, записуючи схожі інтереси.

Бланк А «Знайомство в русі за інтересами»		
№	Мої інтереси	Імена учасників
1		
2		
3		
4		
5		

«Я – ім'я, маю намір поїхати кататися на лижах з _____ імена учасників_____. Спочатку я поїзду з _____ імена учасників_____ на найбільш високогірний лижний курорт «Зеленець», бо не всі люблять такий відпочинок, а потім – у «Дві долини» з _____ імена учасників_____, щоб подивитися на сполучення двох міст канатними дорогами. Водночас я постійно буду на телефонному зв'язку з __імена учасників__, бо у нас проходить вигонка екзотичних квітів і я не хочу пропустити цей момент. Цю історію я розкажу __ імена учасників____, які ніколи не були в горах, і мені хочеться, щоб вони теж відчули красу таких подорожей».

Вправа «Спрямовані спогади: Цінність освіти в сім'ї і її носії»

На початку вправи варто сказати кілька слів про цінності. Можна скористатися матеріалами вступу до цього циклу групових зустрічей, а також третього розділу (Цінність освіти в сім'ї і суспільстві) практичного посібника «Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві». Тут важливо наголосити на зв'язку між цінностями і діями: у своїх рішеннях ми спираємося на цінності, а наші дії можна передбачити з огляду на наші цінності. Трагування освіти як цінності в кожній сім'ї та родині передається від покоління до покоління, спрямовуючи дитину на її здобуття. Слід зауважити, що визначення цінності освіти на рівні суспільства теж буде спрямовувати суспільну активність на відповідні дії з розбудови державної освітньої політики країни.

Мета: активізувати спогади учасників, щоб «батьківські послання» про цінність освіти в житті людини стали видимими для них, оскільки ці «послання» можуть несвідомо спонукати учасників до активності щодо навчання їхніх дітей.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланки-заготовки за кількістю учасників, ручки, підставки для письма.

Виконання вправи. Запропонуйте учасникам пригадати, що і як у їхньому дитинстві дорослі говорили про освіту і її цінність у житті людини. Попросіть записати свої спогади в блокноті чи на окремому аркуші паперу

Бланк Б	
Запис спрямованих спогадів	
Спогади: вислови, дії, ставлення	Імена членів родини

(див. бланк «Б»). Напроти кожного спогаду слід написати ім'я людини, яка в сім'ї найчастіше наголошувала на відповідному трактуванні освіти, зазначивши її сімейну роль (мати, батько, дідусь, бабуся, тітка, дядько, сестра, брат, сусіди, знайомі). По завершенні опису запропонуйте учасникам знайти собі пару, щоб поділитися між собою своїми спогадами. Важливо, аби в парі виникла довіра, яка допоможе учасникам бути щирими під час взаємообміну спогадами, думками, емоціями.

Рефлексія. Після виконання вправи можна попросити учасників поділитися своїми враженнями.

Мінілекція «Носії батьківських настановлень щодо освіти»

Для укладання тексту мінілекції скористайтеся матеріалами третього розділу практичного посібника «Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві». Тут важливо наголосити, що цінності освіти передаються дитині в найближчому колі її сімейного оточення. Діти «обирають» найбільш значущі і прийнятні для них «сімейні послання»: вислови щодо цінності освіти тих членів сім'ї, які найбільше для них важать, будуть сприйматися ними як більш важливі і такі, які варто наслідувати. Тож кожний учасник групової зустрічі має власний набір «батьківських послань» щодо цінності освіти і тих членів сім'ї, які є носіями цих «послань».

Вправа. Голосуємо ногами-1:

«Носії батьківських настановлень щодо цінності освіти»

Мета: поєднати батьківські настановлення з їхніми носіями та нормалізація почуттів, що можуть супроводжувати процес пригадування отриманих у спадок «послань».

Обладнання і роздатковий матеріал: підставки для карток із написаними на них сімейними ролями (мати, батько, бабуся, дідусь, брати, сестри, тітка, дядько, сусіди, інші); чисті картки для індивідуального

використання розміром $\frac{1}{4}$ аркуша А4; олівці чи ручки; заповнений під час виконання попередньої вправи бланк «Б» – «Спрямовані спогади» із записаними самим учасником «батьківськими посланнями» щодо цінності освіти.

Виконання вправи. Заготовлені картки з назвами членів родини слід розмістити на підставках на окремих столах так, щоб їх було видно на відстані. Далі запропонуйте учасникам ще раз переглянути свій бланк із записаними під час попередньої вправи «сімейними посланнями» щодо цінності освіти та їхніми авторами-носіями. Кожне послання слід записати на окремій картці, яку потім віднести до столу із зазначеною відповідною рольовою позицією. По завершенні процесу співвіднесення карток з їхніми авторами учасники повертаються в коло й обговорюють отримані результати «голосування ногами».

Питання для обговорення:

- Про що свідчить для вас зібрана біля назв сімейних ролей різна кількість карток?
- Як ви думаєте, чому біля одних ролей більше карток, а біля інших – менше?
- Які думки/емоції виникають, коли ви бачите такий розподіл карток?

По завершенні групового обговорення можна підбити підсумки роботи. Важливо наголосити на *нормалізації* всього висловленого, бо досвід не потребує осудження, а лише усвідомлення та перегляду з позиції прийняття його сильних сторін і переваг. Інколи спершу негативно сприйнятий досвід може в подальшому стати сильною стороною людини.

Мінілекція «Типи ціннісних настановлень щодо освіти»

Для укладання тексту мінілекції скористайтеся матеріалами третього розділу практичного посібника «Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві». Результатом проведеної

презентації має стати ознайомлення учасників групової зустрічі з трьома типами «батьківських послань», а саме:

- 1) освіта як компетентність;
- 2) освіта як традиційність;
- 3) освіта як статус інтелігенції.

Зміст виокремлених типів потрібно відтак пояснити й уточнити. Усі три типи батьківських настановлень безпосередньо пов'язані із загальною культурою суспільства, де освіта надає людині соціальні, економічні та правові переваги в досягненні особистого і соціального добробуту. Так, щодо типу «Освіта як традиційність» варто зазначити, що цей тип безпосередньо відображає усталене ставлення до освіти: він закріплений законодавчими нормами і підкріплений практикою життя. Тип «Освіта як компетентність» стосується передусім певних навичок і майстерності, яких людина може набути завдяки освіті. Третій тип «Освіта як статус інтелігенції» підтверджує потенційні можливості статусного зростання та вибору певного типу професій, переважно розумової праці. Попросіть учасників назвати ймовірні переваги та ризики кожного типу батьківських настановлень, а також долучитися до започаткованої вами дискусії. Запропонована ведучими мінілекція має задати тему, до обговорення якої слід залучити всю групу. Тільки за умови залучення всіх учасників до обговорення зазначених типів «батьківських послань» щодо цінності освіти в житті людини стає можливим досягнення поставленої мети – активізації спогадів дитинства про цінність освіти.

Вправа. Голосуємо ногами-2:

«Типи батьківських настановлень щодо цінності освіти»

Мета: визначити переважний тип власних, отриманих у спадок, «батьківських послань» щодо цінності освіти в житті людини і за допомогою рефлексивного аналізу спробувати осмислити їхній вплив на свою поведінку щодо питань освіти.

Обладнання і роздатковий матеріал: ватмани паперу, ножиці, клей, маркери, газети і журнали, природний матеріал (за кількістю груп); набір для жеребкування; підставки для карток і картки з назвами типів батьківських настановлень щодо цінності освіти:

Освіта як компетентність	Освіта як традиційність	Освіта як статус інтелігенції	Інше
-----------------------------	----------------------------	----------------------------------	------

Виконання вправи. Для цієї роботи слід заготовити чотири картки, де на перших трьох написано назву одного з типів настановлень щодо цінності освіти, а на четвертій – слово «інше». Кожну картку на підставці слід поставити на окремий стіл і запропонувати учасникам знову взяти свої заповнені картки з «батьківськими посланнями» та віднести їх до того типу настановлень, якого вони стосуються. По завершенні сортування кожна група на основі жеребкування має обрати один із трьох типів настановлень і підійти до того столу, де зібрано картки певного типу батьківських настановлень щодо цінності освіти. Група, яка обрала слово «інший», отримує додаткове завдання, пов'язане з визначенням спільного смислу зібраних там карток.

Завдання для мінігруп: розглянути «батьківські послання», що були співвіднесені з певним типом передавання ціннісних настановлень про освіту, а потім створити його образ на великому аркуші паперу. Кожна команда виконує завдання самостійно, спираючись на власну фантазію, думки, втілюючи їх у певну форму уявного образу. Для творчого процесу можна використовувати різні підручні засоби: клей, маркери, ілюстрації із журналів та газет, природні матеріали тощо. По завершенні роботи група обирає лідера-зберігача, який/ка буде зберігати напрацювання групи і розповідати іншим мінігрупам про відображені на плакаті ідеї цього типу сімейних настановлень про цінність освіти. Продовженням вправи буде мозковий штурм «вертушка». Учасники-зберігачі залишаються біля своїх столів, а вся група переміщається по колу до сусіднього столу, що символізує образ іншого типу «батьківських послань». Там їх приймає «зберігач/ка» і розповідає групі про створений образ. По завершенні розповіді група має

доповнити плакат своїми ідеями. Коли до цього столу підійде наступна група, то «зберігач/ка» доповнить свою розповідь новими ідеями – і так робота буде тривати, поки всі групи «не відвідають» кожний тип батьківських настановлень і знову не повернуться до свого столу. Після повернення групи до свого столу «зберігач/ка» розповідає їм про нові ідеї та доповнення інших груп щодо створеного ними образу батьківських настановлень про цінність освіти. Учасники мають обговорити кінцевий образ: згодитися з тим, що видається їм доречним; визначити можливі суперечності і перспективи. По завершенні обговорення кожна група презентує остаточно складений образ певного типу батьківських настановлень щодо цінності освіти.

Рефлексія групова: по завершенні презентацій учасники повертаються на свої місця і можуть поділитися думками про виконання вправи. Варто виділити час для цієї частини роботи, бо саме заради неї і виконується ця вправа. Далі слід запропонувати учасникам питання, які можуть стимулювати рефлексивний груповий процес, та наголосити, що для групового обговорення можна обрати лише одне чи два з наведеного переліку. Зауважимо, що цей перелік орієнтовний:

- Що ви подумали, коли побачили, яка кількість «батьківських послань» зібралася біля кожного типу?
- Як ви думаєте, яку роль відіграють ці послання у здобутті освіти вами і вашою дитиною?
- Чому зберігаються ці «послання» і яка від них користь або шкода?
- У яких ситуаціях ці «послання» «прокидаються» і керують вашою поведінкою, а коли вони стають ресурсом для ваших рішень, які ви самі приймаєте щодо освіти?

Вправа. Броунівський рух:

«Зміни в житті, освіті та освітніх потребах дитини»

Перед виконанням вправи повідомте групі, що наразі ви будете

досліджувати зміни, що відбулися в період від часу вашого навчання в школі до актуального моменту навчання в ЗЗСО ваших дітей. Ці зміни будуть стосуватися трьох параметрів: 1) самих умов життя, 2) системи освіти та 3) освітніх потреб дитини. Запитайте в учасників, чи всім зрозумілі названі категорії змін. За потреби поясніть.

Мета: сфокусувати увагу учасників зустрічі на змінах, що стосуються освіти, організувавши для цього дослідницький пошук.

Обладнання і роздатковий матеріал:
спеціальний бланк-«Д» для виконання завдання та підставки для письма; олівець чи ручка.

Бланк Д «Зміни»		
Умови життя	Система освіти	Освітні потреби дитини

Виконання вправи. Заінтригуйте учасників, зауваживши, що зараз вони самі стануть дослідниками змін. Запропонуйте їм записати на аркуші паперу відомі їм зміни щодо таких параметрів:

- 1) умови життя,
- 2) система освіти;
- 3) освітні потреби дитини.

Відтак попросіть учасників піднятися зі своїх місць і розпочати вільний рух кімнатою. За вашим сигналом «стоп» усі учасники мають зупинитися і створити з найближчою до них людиною пару. Зупинившись у певному місці кімнати, учасники новоствореної пари мають обмінятися своїми думками щодо записаних ними на бланку змін за трьома зазначеними параметрами. Завдання «учасників-дослідників» – зібрати якнайбільше змін: своїх і зафіксованих іншими «дослідниками». Далі попросіть учасників відновити свій рух кімнатою вже разом, у новоствореній парі. Через деякий час знову повторіть команду «стоп» і попросіть цю пару об'єднатися з найближчою до них парою, щоб поділитися з нею думками про зміни за трьома параметрами і внести їх у свій бланк. Обмінюючись думками, слід відмітити ті зміни, які повторюються в інших учасників, і прояснити ті, які не збігаються; можливо,

дописати нові, які виникли в процесі спільного обговорення.

По завершенні справи запропонуйте учасникам стати в коло, тобто створити мінігрупи із чотирьох осіб. Коли всі мінігрупи розташуються у вигляді кола, запропонуйте їм обговорити свої враження щодо результатів дослідження – зібраних думок щодо змін, які відбулися в 1) щоденному житті людини, 2) системі освіти та 3) освітніх потребах дитини. Завершивши виконання справи, кожна група презентує свої напрацювання для всієї групи.

Завершення першої групової зустрічі. Запропонуйте учасникам залишитися в тих же групах і завершіть заняття рефлексивними запитаннями:

- Що я дізнався про отримані мною у спадок настановлення про цінність освіти?
- Що я транслую своїй дитині про освіту (яку свою думку і яку думку інших членів сім'ї)?
- Що мені допоможе управляти отриманими у спадок батьківськими настановленнями щодо цінності освіти з огляду на:
 - а) нові умови освіти,
 - б) нові умови життя,
 - в) власні потреби дитини?

По завершенні обговорення кожна група презентує коротко свої висновки, здобутки і, можливо, нові ідеї та відкриття.

Перед перервою повідомте учасникам, що під час наступної частини зустрічі приєднаються додаткові учасники, які будуть допомагати в її проведенні. Це важливо, щоб не було неочікуваних ефектів і збереглося уже створене почуття довіри в групі. Це також дасть групі змогу утримувати свою стабільність.

Зустріч 2. Освітній розвиток моєї дитини: освітній і громадський контексти у становленні випускника НУШ

*Справжня спільнота заснована на рівності і взаємності.
Це підтверджує багатство індивідуальної різноманітності, а також спільні
людські зв'язки, які об'єднують нас.*

Анна Полін «Паулі» Мюррей (1910–1985 рр.), правознавець,
письменниця, американська активістка із захисту громадянських прав

Мета зустрічі: активізувати соціальний капітал учасників зустрічі, що є основою особистісного розвитку дитини.

Вправа з мотком ниток: «Соціальні зв'язки моєї дитини»

Мета: дати учасникам розуміння того, що почуття стабільності формується завдяки створенню міцних соціальних зв'язків. Міцність і щирість цих зв'язків гарантують дитині соціальну захищеність та адаптованість.

Обладнання і роздатковий матеріал: корони з написами членів родини, перелік яких може містити від 8 до 16 ролей; мотки кольорових цупких ниток (по два на особу); неважкий об'ємний предмет як символ дитини. Перелік ролей: 8 основних позицій (мати, батько, бабуся, дідусь, брати і сестри, інші родичі, сусіди, знайомі та друзі) – і розширений до 16 позицій додаванням таких ролей: прадідусь, прабабуся, тітка, дядько, знайомі по роботі батьків, знайомі по мікрорайону, друзі, вчителі.

Попередня підготовка. Запросіть на початок цього заняття додаткових учасників відповідно до запланованої кількості ролей (8 основних чи 16). Запропонуйте їм одягнути на голови корони з написаними на них сімейними ролями. На початку зустрічі запропонуйте всім учасникам групи взяти по два мотки ниток одного кольору і разом із запрошеними на сімейні позиції учасниками-ролями стати в коло.

Виконання вправи. Повідомте учасникам, що вони будуть досліджувати соціальну підтримку своїх дітей – їхні зв'язки із членами родини, друзями та

знайомими. Для цього ведучий/ча читає заготовлений текст, у якому представлено певні ініціативи щодо звернення до близьких і знайомих людей. Якщо учасники вважатимуть, що їхня дитина в такій ситуації може скористатися підтримкою і звернеться до когось із близьких, слід назвати цю роль і перекинути «учаснику-ролі» моток з нитками. Після кидання потрібно належним чином натягнути нитку, щоб вона не провисала. Далі «учасник-роль» має повернути моток ниток у такий же спосіб його «власнику» назад.

Щоб вправа вдалася, ведучим варто провести з групою певне тренування. Спочатку слід відмотати нитку відповідної довжини (уявну відстань від учасника до «ролі»), затиснути кінець нитки в одній руці, а сам моток з нитками кинути другою рукою відповідній «ролі» – учаснику з відповідною короною на голові. Коли «роль» зловила моток ниток, вона робить те ж саме, повертаючи моток ниток його «власнику». Важливо все робити без поспіху, щоб кидки не перехрещувалися і для кожного наступного кидка було достатньо часу. Ведучі мають бути уважними і давати достатньо часу, щоб учасники встигали перекидати мотки ниток як в один, так і зворотний бік. Читати текст потрібно згідно з виділеними в ньому частинами, роблячи паузи для виконання дій – перекидання мотка ниток. Слід розрахувати час так, щоб усі охочі учасники/учасниці могли зробити свій кидок, а можливо, і не один. Тож ведучі мають працювати узгоджено і допомагати одне одному, щоб кожний учасник зміг завершити перекидання мотка ниток послідовно і без перешкод. Аби успішно виконати цю вправу, ведучі теж мають попередньо потренуватися як у перекиданні мотка ниток, так і в читанні тексту.

Далі наводимо орієнтовний текст для виконання вправи *«Соціальні зв'язки моєї дитини»*.

➤ Сьогодні у вашої дитини перший день народження – їй виповнився один рік. Хто прийшов їй і вас привітати?

➤ Час летить, і от уже ваша дитина пішла в школу. Сьогодні перший дзвоник. Хто разом з вами радіє цій події?

➤ Перший, а потім – другий клас, і, зненацька, ваша дитина відчула, що вона закохалась у свого однокласника, який подарував їй сьогодні квіти. Кому вона про це розказала, з ким поділилася своїми почуттями?

➤ У вашій сім'ї не завжди все гаразд, і сьогодні вдома було багато крику, тож ваша дитина дуже засмутилася. До кого ваша дитина звернеться за підтримкою? З ким поділиться своїми страхами з приводу домашньої сварки?

➤ Загалом у вашої дитини в школі все гаразд, однак сьогодні вона спізнилася на урок і тому його пропустила. Кому вона про це скаже, з ким поділиться своїми переживаннями щодо цього?

➤ А сьогодні вчителька зробила вашій дитині зауваження, присоромивши її при всьому класі. Кому ваша дитина довірить цей інцидент? Від кого вона зможе отримати підтримку і захист? Хто з дорослих прояснить цю ситуацію в школі, щоб дитина і далі могла спокійно навчатися?

➤ Ваша дитина отримала нагороду за успіхи – вона виграла конкурс, і сьогодні її вітали в школі. З ким вона поділиться своєю радістю?

➤ У вашої дитини є двоє друзів, і вона дізналася, що сьогодні вони домовилися піти без неї розважатися. У кого ваша дитина буде шукати для себе розраду щодо цієї ситуації?

➤ Ви стали зауважувати, що ваша дитина відсторонюється від вас. Кому вона може пояснити свою поведінку, якщо вам не довіряє?

➤ Ваша дитина дізналася, що невдовзі відбудеться цікава, але не зовсім доступна для неї подія. До кого вона звернеться за порадою, щоб залагодити цю ситуацію?

Ведучі можуть додати в разі потреби і свої ситуації, де буде ініціюватися потреба дитини в підтримці та поділянні її почуттів або ж запит на залагодження складних для неї ситуацій. Коли буде завершено читання тексту і перекидання мотків ниток, попросіть учасників порахувати кількість ниток, які кожний тримає у своїй руці, а потім – зробити те саме і «рольових учасників». Це дасть змогу усвідомити, а потім – відрефлексувати важливість

у житті дитини всіх членів родини як потенційної підтримки її потреб і запитів. По завершенні підрахунків помістіть у центрі переплетених ниток якийсь об'ємний предмет, що буде символізувати дитину. Попросіть відтак учасників погойдати, управляючи нитками, предмет, що лежить на їх перетині, а потім – переміститися всією групою по кімнаті і здійснити інші дії з власної ініціативи. Найважливіше в цій вправі – досягнути ефекту стабільності в утриманні предмета, що лежить на перетині ниток. Виконання цієї вправи символізує силу підтримки членів родини та близьких у соціальному житті дитини. Якщо нитки міцні, а дії групи злагоджені, предмет буде триматися на перетині ниток і не впаде. Навіть ситуативно неправильні чи різкі рухи групи не стануть на заваді, бо учасники будуть швидко коригувати узгодженість дій, відновлюючи знову і знову ситуативно порушений баланс у системі соціальних зв'язків. По завершенні вправи ведучі пропонують учасникам акуратно скласти мотки ниток в певному місці і зайняти свої місця в колі. Залучені учасники-ролі можуть попрощатися і покинути групу, але якщо вони хочуть, а група не заперечує, можуть і залишитися в групі до завершення заняття.

Питання для обговорення (виберіть два-три зі списку):

- Що ви відчували, коли перекидали моток ниток певній «ролі»?
- Що ви тепер думаєте про ті зв'язки, які має ваша дитина?
- Як зв'язки можуть допомогти дитині розбудовувати в подальшому своє соціальне життя?
- Чи навчаєте ви свою дитину розрізняти «добрі» і «погані» контакти з іншими людьми?
- Чи маєте ви індикатори позитивних та безпечних контактів з іншими людьми і чи розповідаєте про них своїм дітям?
- Що ви думаєте про почуття лояльності до членів родини?
- Чи розрізняють у вашій родині те, до чого варто бути лояльним, і

***Лояльність**
(фр. *loyal* – вірний, чесний, від *le loi* – закон) – вірність, відданість чи прихильність однієї людини щодо іншого суб'єкта чи об'єкта.

те, що вважається неприпустимим?

- Чи вчите ви своїх дітей *лояльності** до своїх рідних і для чого, на вашу думку, це слід робити?
- Чи вчите ви своїх дітей налагоджувати контакти з рідними?

Мінілекція «Батьки – законні представники прав та інтересів дитини»

Мета: прояснення ролі батьків щодо питань безпечного опанування дітьми суспільних відносин, де одними з перших є шкільні. Для проведення цієї частини заняття можна запросити фахівця з права, щоб він коротко поінформував про правові основи батьківства і материнства. Цей матеріал можуть зібрати і ведучі, представивши його групі у вигляді презентації.

На початку варто зазначити, що коло контактів, які дитина створює в процесі свого розвитку, є важливим для її особистісного становлення – це її соціальний потенціал, основа розбудови життя в суспільстві. Водночас відповідальність за безпеку цих контактів, а отже, за життя і розвиток дитини покладається на її батьків, як і відповідальність представляти її права та інтереси. Тож батьки мають навчити дитину жити серед людей, дотримуватися власної безпеки та розуміти, як поважати свої особисті межі і не порушувати особисті межі інших. Заклад освіти – це місце, де діти отримують освітні послуги, і саме тому освітній простір школи створюється як культурний освітній простір, де мають панувати правила безпечної поведінки. За дотримання здобувачами освіти шкільних правил поведінки відповідальні насамперед їхні батьки. Тоді як відповідальність ЗЗСО полягає саме в донесенні цих правил до батьків, їх регулюванні та створенні культурно-освітнього простору задля безпечного здобуття освіти дітьми. Ведучі мають зазначити, що на останньому занятті цій темі знову буде приділено увагу, але вже під кутом зору побудови комунікації між ЗЗСО і батьками як замовниками освіти для своїх дітей.

Підбиття підсумків. Щоб перейти до наступної частини заняття, ведучі

просять учасників пересісти зі свого місця на будь-яке інше, привітатися і познайомитися з новими «сусідами». Ця пропозиція теж є однією із форм нарощування соціального капіталу, оскільки всі учасники зустрічі дбають про освіту своїх дітей і саме заради цього й приходять на ці зустрічі. Тож варто постійно звертати увагу на те, як у процесі групової роботи люди налагоджують соціальні зв'язки і комунікують між собою, обговорюють спільні проблеми і шукають способи їх вирішення.

Далі ведучі мають коротко підсумувати результати роботи групи, наголошуючи на важливості таких питань:

1) розвиток у дитини здатності до налагодження і підтримання міцних стосунків між членами сім'ї і родини як первинної основи для подальшої розбудови її соціального капіталу;

2) обов'язкове інформування батьками дітей про безпечну поведінку та відповідне їй дотримання в громадських місцях, одним з яких є заклад освіти;

3) узгодження очікувань батьків щодо навчання дитини в закладі освіти, чому буде слугувати перегляд їхнього досвіду сімейних настановлень щодо цінності освіти внаслідок трьох змін: умов життя, освітньої системи та освітніх потреб дитини;

4) правове розуміння терміна «представлення законних прав та інтересів дитини» і його прикладне застосування через захист, підтримку та поділяння почуттів. Якщо для обговорення буде обрано це питання, то важливо приділити увагу саме способам реалізації батьками дій щодо захисту, підтримання та поділяння почуттів. Інколи буває так, що батьки захищають дитину від інших, влаштовуючи їй допит щодо того, «хто правий, а хто винуватий»; підтримку надають через примус, а свої почуття проявляють лише щодо навчальних ситуацій. Можливо, учасники можуть навести приклади, як вони реалізують свій обов'язок щодо представлення прав та інтересів дитини і як забезпечують захист дитини без порушення прав та свобод інших, як підтримують дитину без прискіпливого

допитування та примусу і як вчать її ділитися своїми почуттями, розуміти їх та керуватися ними у своїй поведінці. У разі потреби можна організувати додаткове заняття на цю тему для всіх, кого цікавлять питання представлення прав та інтересів дитини і форм його реалізації.

Презентація: «Модель сталого розвитку випускника НУШ»

Мета: створити в учасників групових зустрічей уявлення, що освітній розвиток дитини базується на соціальному капіталі сім'ї, громади, а також культурі взаємодії та співпраці.

Обладнання і роздатковий матеріал: проектор, слайд із зображенням моделі.

Проведення заходу. Ведучі ще раз наголошують на тому, що освітня система постійно розвивається. Сталість розвитку дитини, зокрема випускника НУШ, може бути забезпечена завдяки взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Цей процес можна відобразити за допомогою моделі сталого розвитку випускника НУШ (Г. Бевз, А. Мочарська). Матеріал для підготовки цієї частини зустрічі наведено в третьому розділі практичного посібника «Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві».

Ведучі демонструють слайд із зображенням моделі (див. Додаток В) і пропонують розглянути почергово кожен із двох її осей: вертикальну, що відображає освітній процес та освітню діяльність дитини в закладі освіти, і горизонтальну, що ілюструє розбудову соціальних зв'язків як важливу умову досягнення соціального добробуту дитини.

Головне завдання освітнього закладу – освіта дитини. Тож можна почати саме з вертикальної осі як основи діяльності закладу освіти, спрямованої на освіту дитини і якісне надання їй освітніх послуг на основі дотримання її прав та інтересів, а також її захисту і підтримання її добробуту. Академічну успішність учня/учениці можна розглядати як результат освітнього процесу, що засвідчується документом про повну загальну середню освіту. Ця вісь

фіксує як діяльність дитини щодо здобуття академічних знань, так і професійну вчительську діяльність педагога, який спрямовує, налаштовує та насажує цю діяльність. Спільний результат цієї діяльності є для вчителя показником його професійної компетентності, а для дитини – набутим потенціалом, що допомагає їй відчувати свою повноцінність у здійсненні власних життєвих та освітніх виборів, а також претендувати на навчання в ЗВО, подання заявок на грантові підтримки для подальшого особистісного та освітнього зростання, участь у конкурсах і високі шанси щодо власних здобутків, а також реалізацію соціально значущих цілей у волонтерській діяльності чи участь у програмах соціальної підтримки.

Тут слід зробити наголос на відчутті успіху, що супроводжує цей процес і є соціальним почуттям, розвиток якого відбувається у взаємодії з іншими людьми. А втім, його набуття може відбуватися не через встановлені критерії досяжності, а на основі порівняння учнів/учениць щодо отриманих ними здобутків. Варто зауважити, що мотивувальна сила оцінювання освітніх здобутків може мати позитивний просоціальний ефект лише тоді, коли вона буде спиратися на визначену

систему критеріїв, які мають бути перевірені на екологічну доцільність та неможливість відтермінованих негативних наслідків. Оцінювання не може бути визнане позитивним, якщо воно приховує в собі відтерміновані негативні соціальні наслідки, які провокують процеси відторгнення, конкуренцію між дітьми,

***Соціальне виключення**

- спрямоване обмеження доступу до джерел добробуту та механізмів соціальної інтеграції;
- часткове чи повне вилучення індивідів / соціальних груп із структури суспільства з позбавленням їх права відігравати в ньому певну роль;
- проявляється через байдужість і сувору регламентованість та контроль з боку інших індивідів/груп суспільства, а не через власний вибір.

вчителями, батьками і навіть закладами освіти, несприйняття інших, а також

посилення процесів *соціального виключення**¹.

Тож важливо пам'ятати, що академічна успішність має бути гуманістично спрямованою і розвиватися на основі людських цінностей. Механізм порівняння слід застосовувати лише щодо динаміки змін власного розвитку в часі (раніше – тепер) – як засіб досягнення відповідних цілей, які теж мають визначатися соціальною та особистісною значущістю. Тож академічна успішність, сягаючи своїм корінням у соціальне життя, слугує, безперечно, його розвитку. Освітній розвиток та забезпечення академічної успішності здобувачів освіти – це чітко виписаний, регламентований і такий, що скеровується завдяки відповідним компетентностям учителів, динамічний процес. Освітня політика закладу освіти забезпечує прогнозованість і чіткість цього процесу, що є запорукою його успішної реалізації щодо розбудовування освітньої траєкторії розвитку учня/учениці. Зазвичай здійснюється моніторинг цього процесу, що дає змогу оцінити проміжні його результати і внести відповідні корективи.

Тепер звернімо увагу на другу вісь, яка стосується зв'язків дитини з навколишнім соціальним оточенням як основою нарощування в подальшому її соціального капіталу. Усе починається зі зв'язків дитини в сім'ї та родині, потім – із найближчим соціальним оточенням: інфраструктурою місця проживання, освітнім простором закладу освіти... З часом цей список буде доповнюватися, а якість зв'язків – змінюватися: одні – посилюватися та укріплюватися, а інші – відходити в минуле і втрачатися. Ця вісь є опосередкованою щодо діяльності ЗЗСО, але основною в розбудовуванні подальшого соціального життя дитини, а також досягненні нею відчуття задоволеності та щастя. Тож правомірно постає питання поєднання цих двох осей у процесі освітнього розвитку дитини, що має бути передбачено в роботі ЗЗСО, але не має ототожнюватися із завданнями освітнього процесу або підміняти їх. Відповіддю тут має стати взаємне рішення всіх стейкхолдерів освіти, першим і найближчим колом яких є учасники самого освітнього

¹* означає, що цей термін має додаткове пояснення у вбудованому в текст прямокутнику.

процесу дитини – учителі ЗЗСО, самі діти і їхні батьки, а також громада. Їх поєднанню будуть слугувати дві стратегії – стратегія розвитку ЗЗСО і стратегія розвитку освіти в громаді. Їхня успішність буде гарантуватися узгодженістю дій, як це ми демонстрували у вправі з нитками, що ілюстрували зв'язки соціальної підтримки дитини щодо її потреб та особистісного розвитку.

Завершення роботи. По завершенні презентації моделі учасникам пропонується знову утворити мінігрупи по п'ять осіб. Для цього ведучий пропонує певний спосіб об'єднання в групи, який досі ще не був використаний у роботі.

Завдання для груп: обговорити модель у мінігрупах з подальшим представленням інтегрованих думок для групового обговорення.

Під час обговорення можна поставити такі запитання (доцільно обрати одне-два запитання, а якщо буде бажання чи потреба, можна поставити свої запитання):

- Чи можна поєднати і збалансувати ці дві осі (вектори) моделі в роботі ЗЗСО так, щоб це не шкодило освітнім завданням?
- Як в освітньому процесі зберігати особистий простір кожного учасника освітнього процесу, не порушуючи особисті межі інших (дитини, батьків учнів/учениць, учителів)?
- Як відчувати спільність і підтримувати її?
- Що можна вважати успіхом роботи ЗЗСО з погляду природного поєднання цих двох векторів? (Можна скласти список)

Завершення роботи

Рефлексія роботи в групі: ведучі пропонують учасникам відповісти на такі запитання (записавши відповіді в блокноті чи на аркуші паперу):

- Чи дізнався/лася я щось корисне про освіту моєї дитини?
- На скільки балів (від 0 до 10) я оцінюю:
 - a) свою залученість в освітній процес дитини;

б) свою здатність переглядати власні настановлення щодо цінності освіти;

в) свою гнучкість щодо змін освіти з часом (через зміну умов життя, освітніх потреб дитини, системи освіти) у контексті освіти своєї дитини.

Насамкінець ведучі можуть обрати з тренінгових матеріалів, поданих у Додатку А, вправу, яка видається їм найбільш доцільною.

По завершенні роботи слід домовитися про час і місце наступної групової зустрічі запланованого циклу.

Список рекомендованої літератури

Бевз, Г. М. (2024). Цінності освіти в сім'ї та суспільстві. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 64-90). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Коауд, Г., & Таунсенд, Дж. (2024). *Як виховати в дитині почуття відповідальності. Десять принципів, які мають знати всі батьки*. Київ: Видавничий дім «Сварог».

Коауд, Г., & Таунсенд, Дж. (2023). *Межі*. Львів: Нова надія.

Нагорняк, К. М. (2017). Уточнена теорія базових цінностей Ш. Шварца: попередні результати адаптації методики PVQ-57 в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, 196, 24–31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_s_2017_196_6.

Ромовська, З. В. (2009). *Українське сімейне право: підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Правова єдність.

РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОБРОБУТ УЧНІВ

*Найкращий спосіб зробити дітей хорошими –
зробити їх щасливими.*
Оскар Уайльд

Розділ посібника «Психологічний добробут учнів» присвячено актуальному питанню сьогодення – забезпечення добробуту дітей в освітньому середовищі. Не викликає сумнівів потреба в тому, щоб діти зростали здоровими і щасливими, а в умовах закладу освіти здобували не лише потрібні для дорослого життя знання та вміння, а й отримували задоволення від навчання, міжособистісної взаємодії та особистісного розвитку. Тобто навчалися, почувавши в освітньому середовищі психологічний добробут. Досвід наукового вивчення добробуту здобувачів освіти в умовах ЗЗСО і результати проведеного емпіричного дослідження засвідчили наявність відмінностей в оцінюванні учасниками освітнього процесу психологічного добробуту учнів. Учні оцінили його нижче, ніж їхні батьки та вчителі, що актуалізувало потребу в налагодженні їхньої взаємодії щодо його підтримання (Дзюбенко, 2024). Детальний аналіз отриманих результатів дослідження послужив основою для розроблення програми двох групових зустрічей для вчителів ЗЗСО та батьків здобувачів освіти. Ці зустрічі спрямовані на створення відкритого простору для взаємодії вчителів і батьків щодо забезпечення та підтримання психологічного добробуту учнів в освітньому середовищі. Рекомендованою формою проведення представлених у розділі групових зустрічей є соціально-психологічний тренінг як метод інтерактивного навчання, який дає змогу учасникам засвоїти нові знання та розширити їхній індивідуальний досвід міжособистісної взаємодії. Якщо треба, форму проведення зустрічей ведучі можуть добирати самостійно та з огляду на запити учасників використовувати потрібні їм елементи із розробленої програми.

Відвідування вчителями та батьками здобувачів освіти просвітницьких зустрічей, присвячених психологічному добробуту учнів, дасть їм змогу збагатити свої знання та розширити уявлення про цей феномен, а розуміння та усвідомлення його суті розкриє перед ними можливі способи його досягнення. Об'єднання їхніх зусиль та налагодження між ними взаємодії сприятиме примноженню можливостей підтримання психологічного добробуту учнів та підвищенню ролі сім'ї в освіті дитини.

Учасники: батьки учнів і вчителі ЗЗСО.

Мета: розширити уявлення вчителів і батьків здобувачів освіти про психологічний добробут учнів в освітньому середовищі та активізувати їхню взаємодію щодо його забезпечення та підтримання.

Очікувані результати:

- розширення уявлення про добробут учнів в освітньому середовищі;
- створення відкритого простору для взаємодії вчителів з батьками щодо підтримання психологічного добробуту учнів;
- поглиблення усвідомлення цінності психологічного добробуту дорослих у житті дітей.

Пояснення щодо проведення: програмою передбачено дві групові зустрічі, тривалістю 3 години кожна (з перервою 10 хвилин) на день. Основу їхньої структури становить система тренінгових вправ, побудована за результатами наукового вивчення психологічного добробуту учнів в освітньому середовищі. Для кожної вправи, запропонованої у змісті програми, визначено мету; описано послідовність виконання; окреслено коло питань для обговорення; наведено зауваги для ведучих; визначено регламент; зазначено обладнання і роздатковий матеріал, потрібні для виконання вправи. Першу зустріч присвячено налагодженню взаємодії вчителів і батьків щодо підтримання психологічного добробуту учнів в умовах освітнього середовища ЗЗСО. Друга – за структурою аналогічна першій, однак її змістове наповнення має на меті поглибити усвідомлення дорослими

значення їхнього власного психологічного добробуту в житті дітей. Актуалізація потреби батьків дбати про свій психологічний добробут дасть змогу передати цей досвід їхнім дітям, а психологічний добробут учителів сприятиме його підвищенню в учнів.

Програма групових зустрічей «Психологічний добробут учнів»

Зустріч 1. Психологічний добробут учнів в освітньому середовищі <i>Мета зустрічі:</i> розширити уявлення вчителів і батьків про психологічний добробут учнів та активізувати їхню взаємодію щодо його підтримання в умовах освітнього середовища						
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість		
Вступна	Створити єдиний психологічний простір для взаємодії вчителів з батьками учнів та виявити їхні очікування щодо зустрічі	Привітання, обговорення	Вітальне слово ведучого/чої	5 хв.		
			1. Вправа «Я в уявленні дитини»	5 хв.		
			2. Вправа «Занурення в дитинство»	10 хв.		
Основна	Розширити уявлення вчителів і батьків про психологічний добробут учнів та активізувати їхню взаємодію щодо його підтримання	Мінілекція, інтерактивні вправи	3. Вправа «Мої очікування»	10 хв.		
			4. Вправа «Задоволеність навчанням»	20 хв.		
			5. Вправа «Добробут учнів: що для вас важливо?»	20 хв.		
			6. Вправа-руханка «Австралійський дощ»	5 хв.		
			<i>Перерва - 10 хв.</i>			
			7. Вправа «Розвиток особистісного потенціалу учнів»	40 хв.		
8. Вправа «Розвиток міжособистісної взаємодії учнів в освітньому середовищі»	40 хв.					
Завершальна	Узагальнити результати роботи, підбити підсумки	Рефлексія, обговорення	9. Вправа «Екватор: перші підсумки» Завершення зустрічі	15 хв.		

Зустріч 2. Цінність психологічного добробуту дорослих у житті дітей Мета зустрічі: актуалізувати потребу вчителів і батьків учнів дбати про власний психологічний добробут та поглибити усвідомлення ними його цінності в моделюванні дітьми образу щасливого життя					
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість	
Вступна	Налагодити атмосферу ефективної групової роботи	Привітання, обговорення	Вітальне слово ведучого/чої	5 хв.	
			1. Вправа «Мої уявлення щодо себе»	5 хв.	
			2. Вправа «Спогади дитинства»	10 хв.	
Основна	Актуалізувати потребу вчителів і батьків дбати про власний психологічний добробут	Інтерактивні вправи	3. Вправа «Мої побажання»	10 хв.	
			4. Вправа «Задоволеність життям»	20 хв.	
			5. Вправа «Психологічний добробут у житті людини: мудрість виховання»	20 хв.	
			6. Вправа-руханка «Погода в Занзібарі»	5 хв.	
			<i>Перерва 10 хв.</i>		
			7. Вправа «Потенціал людини: індивідуальна траєкторія особистісного розвитку»	40 хв.	
8. Вправа «Міжособистісна взаємодія в соціальному середовищі»	40 хв.				
Завершальна	Підсумувати результати групової роботи, оцінити значення набутого досвіду	Рефлексія, обговорення	9. Вправа «Час підбивати підсумки» Завершення зустрічі	15 хв.	

Зустріч 1. Психологічний добробут учнів в освітньому середовищі

Мета зустрічі: розширити уявлення вчителів і батьків про психологічний добробут учнів та активізувати їхню взаємодію щодо його підтримання в умовах освітнього середовища.

Вступна частина

На початку зустрічі учасники отримують бейджики двох кольорів, на яких потрібно написати свої імена. Бейджики одного кольору призначені для вчителів, а другого – для батьків учнів. Колір бейджика є ідентифікатором соціальної ролі членів групи, що має налаштувати їх на взаємодію з двох різних, однак взаємодоповнювальних позицій. У процесі групової роботи важливо, щоб батьки і вчителі усвідомили, що інтеграція їхніх зусиль та налагодження взаємодії між ними дає змогу більш ефективно вирішувати актуальні питання і досягати спільної мети.

Вітальне слово ведучого/чої: «Шановні учасники! Вітаю вас на першій зустрічі, присвяченій актуальній і важливій в умовах сьогодення темі – забезпеченню добробуту учнів. Ваша активна участь у передбачених програмою заходах збагатить ваші знання і дасть змогу об'єднати зусилля задля підтримання учнів на шляху досягнення ними психологічного добробуту в освітньому середовищі».

Оголосивши тему зустрічі, ведучий/ча пропонує учасникам встановити правила роботи в групі та фіксує їх на фліпчарті.

Рекомендовані правила:

- ✓ проявляти взаємоповагу;
- ✓ дотримуватися конфіденційності;
- ✓ висловлюватися лаконічно;
- ✓ зосередитися на тому, що відбувається «тут і тепер»;
- ✓ використовувати «Я-висловлювання»;
- ✓ проявляти активність;
- ✓ відмовитися від критичних зауважень;

- ✓ обговорювати думку, а не людину;
- ✓ заохочувати інших до обговорення важливих питань із теми;
- ✓ взаємодіяти з іншими, дотримуючись правила «стоп»;
- ✓ виходити з приміщення поза межами кола;
- ✓ дотримуватися регламенту;
- ✓ встановити в мобільному телефоні беззвучний режим.

Питання для обговорення:

- Чи всі погоджуються із встановленими правилами?
- Чи хотів би хтось доповнити правила або переформулювати зміст запропонованих?

Обладнання і роздатковий матеріал: бейджики двох різних кольорів, ручки, олівці, маркери, фліпчарт і маркери до нього.

Заувага для ведучих: на початку зустрічі важливо визначити правила групової роботи, оскільки це допомагає встановити межі допустимих і недопустимих дій членів групи.

Вправа «Я в уявленні дитини»

Мета: познайомитися з учасниками, налаштувати їх на спілкування і створити доброзичливу атмосферу в групі.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам розширити межі формального знайомства, висловлюючи власну думку про те, як їх сприймають діти. Учасники мають наголошувати на тих особистісних рисах, які викликають у дітей схвалення і повагу. У загальному колі учасники презентують себе, доповнюючи незакінчене речення:

- «Моя дитина сказала б про мене, що я ...» (для батьків).
- «Учні сказали б про мене, що я ...» (для вчителів).

Заувага для ведучих: слід допомогти учасникам зосередитися на власних позитивних рисах, щоб презентувати їх групі. Це дасть змогу налаштувати учасників на сумісну роботу і створити сприятливу для неї атмосферу.

Вправа «Занурення в дитинство»

Мета: актуалізувати увагу членів групи до важливості підтримання дітей дорослими.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам поринути в дитячі спогади і згадати тих, хто був поруч і завжди їх підтримував.

Інструкція до виконання вправи: «Сядьте зручно; ноги поставте на підлогу так, щоб вони добре відчували опору; спиною обіпріться об спинку стільця. Постарайтесь розслабитися, відчути важкість рук і ніг, прислухатися до свого дихання. Плинність часу повертає вас назад, у дитинство – у той час, коли ви були маленькими, але вже досить добре себе пам'ятаєте. Уявіть теплий спокійний день, ви в гарному настрої, йдете вулицею, а поруч з вами – близька людина. Подивіться, хто це. Ви берете її за руку і відчуваєте тепло, спокій та надійність. Потім відпускаєте руку і весело віддаляєтеся вперед, але не далеко, чекаєте на близьку людину і знову берете її за руку. Раптом підіймаєте очі й бачите поруч незнайомця, якого тримаєте за руку... Ви повертаєтесь і бачите, що близька людина стоїть позаду й усміхається. Ви біжите до неї і знову відчуваєте, як її надійна рука охоплює вашу маленьку долоньку. Тепер настав час повернутися назад, у доросле життя» (Аніщенко та ін., 2019).

Питання для обговорення:

- Чи відчули учасники підтримку дорослого і хто це був?
- Наскільки важливо бути поруч з дитиною і підтримувати її?

Заувага для ведучих: виконання вправи дає учасникам змогу відтворити їхні дитячі відчуття, пов'язані з близькою людиною, її увагою, турботою і любов'ю. Доцільно акцентувати увагу членів групи на тому, що дорослі, набувши впродовж життя досвіду самопідкування, часто забувають про те, наскільки важлива для дітей підтримка з боку батьків і вчителів. Адже це сприяє задоволенню базових потреб дітей у безпеці та любові, допомагає їм повноцінно зростати, гармонійно розвиватися, набувати життєво важливого досвіду.

Вправа «Мої очікування»

Мета: виявити очікування учасників щодо зустрічі.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує членам групи висловити їхні очікування щодо зустрічі.

Питання для обговорення:

- Які очікування щодо зустрічі домінують?
- Що мотивує вчителів і батьків дізнаватися більше інформації про психологічний добробут учнів?

Заувага для ведучих: виявлення очікувань членів групи та узагальнення їхньої мотивації щодо зустрічі створює сприятливі умови для переходу до основної її частини.

Основна частина

Вправа «Задоволеність навчанням»

Мета: активізувати взаємодію вчителів і батьків щодо визначення чинників задоволеності учнів навчанням у ЗЗСО.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, бланк відповідей «Аналіз ситуацій».

Виконання вправи. Учасники об'єднуються в пари і розповідають одне одному про кілька приємних ситуацій, які трапилися з дитиною в умовах освітнього середовища. Аналізуючи ситуації в парах, вони обговорюють емоції, думки та поведінку дитини в момент події. Результати проведеної аналітичної роботи учасники фіксують на бланку відповідей «Аналіз ситуацій», а під час загального обговорення в групі узагальнюють чинники задоволеності учнів навчанням у закладі освіти.

Ведучий/ча підсумовує результати групової роботи і зосереджує увагу членів групи на темі заняття, зазначаючи, що задоволеність учнів навчанням виникає завдяки належному забезпеченню їхнього добробуту в освітньому середовищі.

Питання для обговорення:

- Які чинники сприяють задоволеності учнів навчанням?
- Як батьки і вчителі можуть сприяти виникненню в учнів бажання вчитися із задоволенням?
- Наскільки важливою є задоволеність учнів навчанням у ЗЗСО для їхнього майбутнього життя?

Заувага для ведучих: під час виконання вправи важливо звернути увагу вчителів і батьків на необхідність глибокого усвідомлення ними стану дітей, оскільки це допомагає зрозуміти, що робить їх щасливими, що вносить у їхнє життя задоволення, радість і, як наслідок, поліпшує їхній психологічний добробут.

Бланк відповідей «Аналіз ситуацій»

Чинники задоволеності учнів навчанням	Думки учня	Емоції учня	Поведінка учня
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

Вправа «Добробут учнів: що для вас важливо?»

Мета: розширити уявлення вчителів і батьків про психологічний добробут учнів в освітньому середовищі.

Обладнання і роздатковий матеріал: папір для нотаток, ручки, олівці, маркери, фліпчарт та аркуші до нього, структура психологічного добробуту (рис. 2.1).

Виконання вправи. Скориставшись методом мозкового штурму, вчителі і батьки висловлюють свої думки щодо забезпечення добробуту учнів в освітньому середовищі. Ведучий/ча узагальнює висловлені думки і, спираючись на результати наукового вивчення добробуту здобувачів освіти в ЗЗСО (Дзюбенко, 2023; Дзюбенко, 2024), надає групі інформацію з теми. У цій інформації наголошується, зокрема, що:

➤ освіта є одним із ключових соціальних атрибутів добробуту людини. Здобуваючи освіту, вона стає на шлях особистісного зростання і самореалізації в суспільстві задля досягнення психологічного та соціального добробуту;

➤ добробут учнів, як інтегративний феномен, розкриває міру забезпечення потреб здобувачів освіти в освітньому середовищі ЗЗСО, що виявляється в їхній задоволеності навчанням і виражається в суб'єктивному оцінюванні ними умов здобуття освіти, характеристик міжособистісної взаємодії та особистісного розвитку;

➤ задоволеність учнів навчанням виникає завдяки позитивному оцінюванню ними забезпечення їхнього добробуту в освітньому середовищі. Задоволеність визначає ставлення учнів до навчання, вона стимулює їхнє прагнення до вдосконалення та сприяє розвитку навички вчитися впродовж життя;

➤ критеріями для оцінювання добробуту учнів у ЗЗСО є: умови здобуття освіти, розвиток особистісного потенціалу і міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі;

➤ результати емпіричного вивчення оцінок учасників освітнього процесу щодо забезпечення добробуту здобувачів освіти засвідчили, що учні на відміну від їхніх батьків і вчителів найнижче оцінюють власний психологічний добробут, а саме розвиток свого особистісного потенціалу та міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі;

➤ розвиток особистісного потенціалу є основою психологічного добробуту і досягається через формування в учнів здатності до автономії, управління навколишнім середовищем, постановки життєвих цілей, самоприйняття, особистісного зростання та через актуалізацію їхньої психологічної стійкості, турботи про себе, оптимізму;

➤ розвиток міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі сприяє психологічному добробуту учнів завдяки налагодженню позитивних

стосунків з оточенням, соціальному внеску, соціальній інтеграції, соціальному прийняттю;

➤ структура психологічного добробуту учнів відображає показники, врахування яких дає змогу визначити оптимальні способи його досягнення (рис. 2.1). Ці показники визначено на основі теорії психологічного добробуту К. Ріфф, теорії соціального добробуту К. Кіз та індикаторів особистісного добробуту людини Ф. Мартела (Ryff & Singer, 2008; Keyes, 1998; Martela, 2022);

➤ емпірично доведена неузгодженість в оцінюванні учасниками освітнього процесу психологічного добробуту здобувачів освіти порушує питання про необхідність налагодження взаємодії вчителів і батьків щодо підтримання учнів на шляху досягнення психологічного добробуту. Цим пояснюється доцільність відвідування вчителями і батьками учнів групових просвітницьких зустрічей, мета яких – розширити їхні уявлення про психологічний добробут дітей в освітньому середовищі та створити відкритий простір для взаємодії щодо його забезпечення і підтримання.

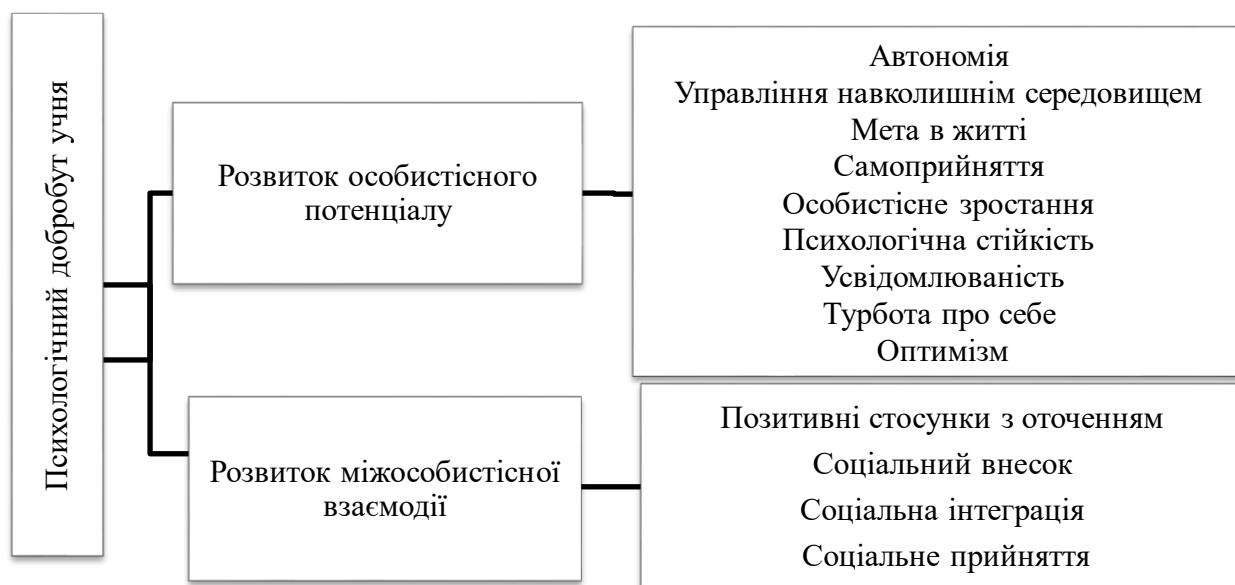

Рис. 2.1. Структура психологічного добробуту учнів

Для більш ефективного засвоєння отриманої інформації та її закріплення під час виконання подальших практичних вправ учасники отримують у надрукованому вигляді зображення структури психологічного добробуту учнів (див. рис. 2.1) та опорні конспекти до практичних вправ, де розкрито зміст зазначених у структурі показників (опорні конспекти розміщено після вправ першої зустрічі «Розвиток особистісного потенціалу учнів» і «Розвиток міжособистісної взаємодії учнів в освітньому середовищі»).

Питання для обговорення:

- Наскільки вагомим є врахування психологічного добробуту учнів у системі забезпечення загального добробуту здобувачів освіти в ЗЗСО?
- Що нового дізнались учасники про психологічний добробут учнів?
- Які питання виникли після отримання нової інформації?

Заувага для ведучих: метод мозкового штурму допомагає дізнатися про думку вчителів і батьків щодо добробуту учнів у ЗЗСО, а також виявити найбільш важливі для них аспекти його забезпечення, які потребують врегулювання та оптимізації в процесі їхньої сумісної взаємодії. Інформаційне повідомлення, побудоване згідно з результатами наукового дослідження теми, дає змогу систематизувати, збагатити їхні знання та порушити важливе питання налагодження їхньої співпраці щодо підтримання психологічного добробуту учнів в освітньому середовищі. Водночас спільне обговорення, обмін думками та подальша взаємодія вчителів з батьками учнів під час виконання практичних вправ сприяють активізації участі батьків в освітньому процесі їхніх дітей та підвищенню ролі сім'ї як стейкхолдера освіти.

Вправа-руханка «Австралійський дощ»

Мета: допомогти учасникам зняти напруження, розім'яти м'язи і відпочити.

Виконання вправи. Учасники розташовуються в колі і за командою «почали!» жестами відтворюють звуки «австралійського дощу», передаючи ланцюжком рухи, які показує ведучий/ча:

- в Австралії яскраво світить сонце (руки догори);
- раптом здійнявся вітер (терти долоні);
- починає накрапати дощ (клацання пальцями);
- дощ посилюється (плескання в долоні);
- починається справжня злива (плескання по ногах);
- а ось гроза, справжня буря (тупотіння ногами);
- але що це? Буря почала вщухати (плескання по ногах);
- злива перетворюється на дощ (плескання в долоні);
- краплі падають на землю (клацання пальцями);
- вщухає вітер (терти долоні);
- знову виглянуло яскраве, тепле сонце (руки догори) (Аніщенко та ін., 2019).

Питання для обговорення:

- Чи вдалося зняти емоційне напруження, розслабитись, відпочити?

Заувага для ведучих: під час групової роботи варто практикувати рухливі ігри, оскільки вони поліпшують психоемоційний стан учасників. Виконання вправи-руханки після інформаційного повідомлення дає змогу зняти у членів групи напруження і перевести їхню увагу, відпочити перед виконанням основних практичних вправ.

Вправа «Розвиток особистісного потенціалу учнів»

Мета: розширити уявлення вчителів і батьків про розвиток особистісного потенціалу учнів.

Обладнання і роздатковий матеріал: папір для нотаток, ручки, олівці, опорний конспект.

Виконання вправи. Ведучий/ча актуалізує увагу членів групи на тому, що основою психологічного добробуту учнів є розвиток їхнього особистісного потенціалу, а саме тих індивідуально-психологічних якостей, які дають їм змогу досягати позитивних життєвих пріоритетів – самореалізації, задоволеності життям та психологічного добробуту.

Учасники об'єднуються в мінігрупи і, спираючись на отриманий опорний конспект, розподіляють між собою показники психологічного добробуту учнів для спільного аналізу цих показників і підтримання особистісного розвитку дітей. Завершується вправа спільною груповою дискусією. Під час обговорення вчителі і батьки систематизують найбільш доступні їм засоби розвитку особистісного потенціалу учнів, які сприятимуть поліпшенню їхнього психологічного добробуту в освітньому середовищі та слугуватимуть його досягненню в майбутньому.

Питання для обговорення:

- Як підтримати розвиток особистісного потенціалу учнів в умовах освітнього середовища?
- Як віднайти баланс між відповідальністю вчителів і відповідальністю батьків за особистісний розвиток учнів?
- Наскільки розвиток потенціалу учнів залежить від них особисто?
- Як підвищити мотивацію учнів до особистісного зростання, самореалізації та активації ними власних внутрішніх ресурсів?
- Які нові ідеї щодо особистісного розвитку дітей взято учасниками зустрічі до уваги?

Заувага для ведучих: важливо поглибити усвідомлення спільної відповідальності батьків і вчителів щодо розвитку особистісного потенціалу дітей та надати їм можливість обмінятися власним практичним досвідом підтримання дітей на шляху їхнього становлення. Обмін думками та ідеями сприятиме появі нових ініціатив, спрямованих на внутрішньоособистісний розвиток дітей з опорою на їхні психологічні потреби і ресурси. Завдяки такому обміну батьки отримають дороговказ для власних дій щодо розвитку

їхньої дитини, а вчителі зможуть збагатити свій досвід щодо того, як в умовах освітнього середовища можна більш ефективно розвивати особистісний потенціал здобувачів освіти.

Опорний конспект «Розвиток особистісного потенціалу»

Розвиток особистісного потенціалу становить основу психологічного добробуту учнів та передбачає формування їхньої здатності до:
<i>автономії</i> (підтримання особистістю власної індивідуальності завдяки свободі вибору напрямку саморозвитку та особистісній відповідальності за своє життя)
<i>управління навколишнім середовищем</i> (самостійне формування середовища та реалізація в ньому особистих потреб, цілей, бажань, прагнень)
<i>постановки життєвих цілей</i> (усвідомлення життєвих цілей, здатність вибудувувати шляхи їх досягнення, що супроводжується почуттям осмисленості власного життя)
<i>самоприйняття</i> (прийняття різних сторін власної особистості, незалежно від оцінювання їхніх переваг та недоліків)
<i>особистісного зростання</i> (розвиток внутрішніх якостей, життєво важливих навичок, необхідних для самореалізації особистих здібностей, талантів і прагнень)
<i>психологічної стійкості</i> (спроможність зберігати фізичне і психічне здоров'я в умовах несприятливого тиску обставин)
<i>усвідомлюваності</i> (уважне і безоцінкове сприйняття дійсності, розуміння та прийняття свого внутрішнього стану, емоцій, думок, бажань, вчинків)
<i>турботи про себе</i> (увага до власних потреб та піклування про себе)
<i>Оптимізму</i> (ставлення до життя через узагальнення сприятливих очікувань щодо свого майбутнього)

Вправа «Розвиток міжособистісної взаємодії учнів в освітньому середовищі»

Мета: розширити уявлення вчителів і батьків про розвиток міжособистісної взаємодії учнів в освітньому середовищі.

Обладнання і роздатковий матеріал: папір для нотаток, ручки, олівці, опорний конспект.

Виконання вправи. Ведучий/ча зазначає, що психологічний добробут учнів пов'язаний не лише з їхнім особистісним розвитком – він також відображає успішність їхнього соціального функціонування в освітньому середовищі. Це пояснюється актуалізацією потреби учнів у налагодженні міжособистісних стосунків, заснованих на прихильності, спільності інтересів, спорідненості, просоціальності, взаємоповазі, прийнятті та довірі. Учителі і батьки об'єднуються в мінігрупи і, використовуючи отриманий опорний конспект, обговорюють можливості підтримання ними позитивної

взаємодії учнів в освітньому середовищі через розвиток: дружніх міжособистісних взаємин, довіри в стосунках із вчителями, соціальної інтеграції, соціального прийняття та прагнення учнів здійснювати свій особистий внесок у налагодження ефективної взаємодії в умовах закладу освіти. Результати аналітичної роботи в мінігрупах висвітлюють під час загального обговорення.

Питання для обговорення:

- Як батьки і вчителі можуть допомогти учням поліпшити міжособистісну взаємодію в освітньому середовищі?
- Як віднайти баланс між відповідальністю вчителів і відповідальністю батьків у підтриманні успішної соціалізації дітей?
- Наскільки ефективність спілкування учнів у закладі освіти залежить від них самих?
- Які нові ідеї щодо розвитку позитивної міжособистісної взаємодії учнів в умовах ЗЗСО взято учасниками зустрічі до уваги?

Заувага для ведучих: доцільно дати змогу учасникам обмінятися їхнім досвідом щодо розвитку в учнів навичок ефективної соціальної взаємодії в освітньому середовищі, оскільки це розширює можливості для підтримання дорослими соціалізації дітей.

Опорний конспект «Взаємодія учнів в освітньому середовищі»

<p>Міжособистісна взаємодія в освітньому середовищі відображає психологічний добробут учнів у контексті успішності їхнього соціального функціонування через:</p>
<p><i>позитивні стосунки з оточенням</i> (взаємини засновані на прихильності, спільності інтересів, спорідненості, просоціальності, взаємоповазі, прийнятті, довірі: дружба учнів з однокласниками, довірчі стосунки в системі «учитель-учень»)</p>
<p><i>соціальний внесок</i> (прагнення зробити свій внесок у добробут інших, засноване на просоціальності як особистісній якості, розвиток якої пов'язують із дбайливим ставленням людини до оточення, яке супроводжується почуттям самоцінності)</p>
<p><i>соціальну інтеграцію</i> (почуття спільності, спорідненості з оточенням, взаємодія, заснована на прихильному ставленні та почутті причетності до референтної групи)</p>
<p><i>соціальне прийняття</i> (інтегрує позитивне ставлення до людей і почуття психологічного комфорту в оточенні інших)</p>

Завершальна частина

Вправа «Екватор: перші підсумки»

Мета: рефлексія учасників щодо зустрічі, підсумовування результатів групової роботи.

Обладнання і роздатковий матеріал: клей, ватман з гаслом для створення плаката.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує підсумувати результати сумісної роботи, закріпити набутий досвід, визначити цінність здобутих знань про психологічний добробут учнів та важливість взаємодії вчителів і батьків щодо підтримання учнів на шляху його досягнення. У спільному колі учасники висловлюють свою думку, скориставшись методом незакінчених речень, які пропонує ведучий/ча:

- «Сьогодні я дізналася/дізнався про те, що...».
- «Мої очікування ...».
- «У мене з'явилося бажання приділити увагу ...».
- «Мій досвід взаємодії з учителями/батьками учнів...».

Заувага для ведучих: підбиття підсумків групової роботи сприяє систематизації набутого досвіду та актуалізації уваги учасників щодо його практичного застосування.

Завершується зустріч об'єднанням групи під гаслом: «Ми – одна команда! Наша спільна мета – добробут дітей». Для цього учасники виймають із бейджика написане на початку зустрічі своє ім'я і приклеюють його на завчасно підготовлений для цього ватман. Результат роботи – спільно створений учителями та батьками учнів плакат, який об'єднує їх у прагненні підтримувати дітей на шляху досягнення ними добробуту в житті.

Ведучий/ча висловлює учасникам подяку за їхню активність під час виконання вправ та рекомендує їм обов'язково втілювати здобуті знання в житті.

Зустріч 2. Цінність психологічного добробуту дорослих у житті дітей

Мета зустрічі: актуалізувати потребу вчителів і батьків учнів дбати про власний психологічний добробут та поглибити усвідомлення ними його цінності в моделюванні дітьми образу щасливого життя.

Вступна частина

Розпочинається зустріч із привітання та вибору кольору бейджика. Під час першої зустрічі колір бейджика підкреслював соціальну роль членів групи – учитель ЗЗСО і мати/батько здобувача освіти. На другій зустрічі учасники мають змогу обрати колір бейджика і власне ім'я так, щоб це сприяло емоційному комфорту, зняттю рольових обмежень, налагодженню більш вільної взаємодії в групі. Це підкреслює спрямованість зустрічі на поліпшення психологічного добробуту її учасників.

Обладнання і роздатковий матеріал: бейджики різних кольорів, ручки, олівці, маркери, фліпчарт та аркуші до нього.

Вітальне слово ведучого/чої: «Шановні учасники, вітаю вас на другій зустрічі, присвяченій психологічному добробуту учнів! Зауважу, що, дбаючи про добробут своїх дітей, люблячі батьки намагаються дати своїй дитині все найкраще і з усіх сил прагнуть її ошчасливити. Кожна сім'я для цього обирає свої способи: хтось намагається налагодити корисне харчування; хтось обирає розвиток через читання корисних книг, вивчення мов, відвідування гуртків; хтось обдаровує подарунками, оточує сучасними гаджетами; хтось присвячує своє життя дітям, віддаючи їм увесь свій вільний час. Учителі прагнуть сформувати в учнів необхідні для дорослого життя компетентності, зробити навчання цікавим, а атмосферу освітнього середовища – приємною. Однак усупереч усім старанням дорослих діти можуть не відчувати себе достатньо щасливими. Тому виникають логічні запитання: Як зробити дітей щасливими? Як підтримати їхню здатність радіти, насолоджуватися життям, проживати його із задоволенням, незважаючи ні на що? А чи знаю я

особисто, що таке щастя? Знайти відповіді на ці запитання допоможе сьогоднішня зустріч!».

Після привітання ведучий/ча нагадує учасникам правила групової роботи і пропонує розпочати виконання практичних вправ.

Вправа «Мої уявлення щодо себе»

Мета: створити атмосферу, сприятливу для спілкування учасників зустрічі.

Виконання вправи. Під час привітання члени групи, називаючи своє ім'я, завершують, запропоноване ведучим/чою незакінчене речення: «Я пишаюся тим, що я ...».

Питання для обговорення:

- Чи легко абстрагуватися від соціальної ролі в спільній взаємодії вчителів і батьків учнів, а чи, навпаки, більш комфортно її дотримуватися?

Заувага для ведучих: початок зустрічі цією вправою сприяє створенню доброзичливої атмосфери в групі. Варто підкреслити її спрямованість на особистий психологічний добробут учасників й акцентувати їхню увагу на емоційному комфорті та самоповазі.

Вправа «Дитячі спогади»

Мета: активізувати позитивні емоції учасників, їхнє почуття радості, задоволеності життям, щастя та налаштувати їх на групову роботу.

Виконання вправи. Учасники зручно розташовуються на своєму місці і намагаються пригадати щасливі миті з безтурботного періоду свого життя, поринаючи у світ приємних, радісних, теплих спогадів, пов'язаних з їхнім дитинством. Ведучий/ча зазначає, що дитячі спогади можуть стосуватися будь-чого, як-от: ім'я, яким називали найближчі люди; улюблена іграшка; друзі, з якими із задоволенням проводили час; слова батьків, які пам'ятають і донині; смаколики, які в дитинстві були найсмачнішими; згадки про те, ким

хотіли стати, про що мріяли; як малювали, танцювали, співали, плавали, грали в улюблену гру, ходили на прогулянку, їздили на відпочинок, гуляли лісом, засмагали, бавилися у водоймі, святкували улюблені свята тощо. Наприкінці вправи учасники, за бажанням, розповідають про те приємне, що зберігає їхня пам'ять як найтепліший дитячий спогад.

Питання для обговорення:

- Чи приємно було згадувати дитинство?
- Які емоції сколихнули спогади?
- Чи часто дорослі розповідають дітям про щасливі миті свого дитинства?

Заувага для ведучих: спогади учасників про щасливі моменти свого дитинства активізують їхнє почуття радості і водночас порушують важливе питання близькості взаємин між дорослими і дітьми. Тож під час виконання вправи варто підкреслити важливість для кожної людини бути щасливою й ділитися приємними переживаннями щастя з дітьми, адже в такий спосіб діти моделюють образ щасливого життя та набувають досвід його досягнення.

Вправа «Мої побажання»

Мета: визначити побажання учасників щодо зустрічі.

Виконання вправи. Учасники висловлюють свої побажання та міркування щодо запропонованих ведучим/чою питань для обговорення.

Питання для обговорення:

- Що сприяє психологічному добробуту дорослих?
- Наскільки часто дорослі почуваються задоволеними, радісними, щасливими?

Заувага для ведучих: після того, як учасники висловили свої побажання, доцільно зосередити їхню увагу на темі зустрічі, оскільки це сприяє логічному переходу до основної її частини.

Основна частина

Вправа «Задоволеність життям»

Мета: зосередити увагу учасників на доступних їм ресурсах відновлення задоволеності життям.

Обладнання і роздатковий матеріал: олівці, ручки, бланк відповідей «Задоволеність життям».

Виконання вправи. Члени групи заповнюють бланк «Задоволеність життям». На ньому вони зазначають, що, за їхніми відчуттями, дає в житті задоволення, відповідно до аналізаторів: зорового, слухового, нюхового, смакового, шкірного (тактильного). Під час спільного обговорення учасники доповнюють власну скарбничку доступних їм ресурсів самовідновлення задоволеності життям. Також ведучий/ча пропонує обговорити, наскільки відчуження дорослими радості, щастя позначається на дітях, впливає на сприйняття ними навколишнього світу та спроможність відчувати задоволеність життям.

Питання для обговорення:

- Що посилює задоволеність людини своїм життям?
- Як задоволеність дорослих власним життям позначається на дітях?
- Які настанови ви даєте дітям/учням щодо радості та насолоди в житті і спроможності отримувати від нього задоволення?

Заувага для ведучих: вправа має допомогти активізувати відчуття учасників, пов'язані з отриманням задоволення, підвищенням запасу життєвих сил та енергії. Її виконання дає змогу залучити як домінуючі відчуття, так і ті, які меншою мірою включені в систему психофізіологічного відновлення. Під час спільного обговорення важливо актуалізувати питання, як відчуття задоволеності життям батьків і вчителів відображається на дітях/учнях, впливає на сприйняття ними дійсності, уміння отримувати задоволення, незалежно від оточення та умов життєдіяльності.

Бланк відповідей «Задоволеність життям»

Ресурси відновлення задоволеності життям				
Відчуття				
зорові	Слухові	нюхові	смакові	тактильні

**Вправа «Психологічний добробут у житті людини:
мудрість виховання»**

Мета: розкрити значення психологічного добробуту дорослих для виховання дітей.

Обладнання і роздатковий матеріал: папір для нотаток, ручки, олівці, картки із філософськими висловами.

Виконання вправи. Члени групи об'єднуються в чотири групи. Кожна група отримує картку із філософським висловом, який потрібно проаналізувати щодо того, який смисл у нього вкладається.

Для виконання вправи рекомендуються такі вислови:

- ✓ «Батько, який намагається змінити свою дитину, але не починає із себе, не просто марнує час, а дуже і сильно ризикує» (В. Леві).
- ✓ «Якщо люди говорять погане про твоїх дітей – це свідчить про те, що вони говорять погане про тебе» (В. Сухомлинський).
- ✓ «Марно з боку вихователя говорити про приборкання пристрастей, якщо він дає волю власним, і марними будуть його старання викоринити у своєму вихованці порок або непристойну рису, якщо він допускає її в самому собі» (Дж. Локк).
- ✓ «Дітям потрібні не повчання, а приклади» (Ж. Жубер).

Усі запропоновані вислови стосуються виховання дітей, наслідування ними дорослих. Під час спільного обговорення учасники формулюють головний смисл усіх висловів, а ведучий/ча, підсумовуючи результати групової роботи, закріплює його, розповідаючи притчу про виховання дітей «Щастя дітей».

Притча «Щастя дітей»

Якось ішов дорогою мудрець, милувався красою світу й тішився життям. Й ось стрівся йому чоловік, що, згорбившись, намагався зрушити з місця непосильну для нього ношу.

– Навіщо прирікати себе на такі страждання? – запитав мудрець.

– Я страждаю заради щастя своїх дітей та онуків, – відповів чоловік. – Мій прадід усе життя страждав заради щастя діда, дід страждав заради щастя мого батька, і я буду страждати все життя, тільки щоб діти мої й онуки були щасливі.

– А чи був хтось щасливий у твоїй сім'ї? – запитав мудрець.

– Ні, але мої діти і внуки обов'язково будуть щасливі! – відказав нещасний чоловік.

– Неписьменний не навчить читати, а кроту не виховати орла! – мовив мудрець. Спершу навчися сам бути щасливим, а тоді зрозумієш, як ошчасливити своїх дітей та онуків! (Притчі про щастя і сім'ю, 2016).

Питання для обговорення:

- Чи співвідноситься головна ідея філософських висловів з особистою позицією дорослих щодо виховання дітей?
- Наскільки стан психологічного добробуту вчителів відчувається дітьми і як він позначається на їхньому житті?
- Наскільки психологічний добробут батьків пов'язаний із психологічним добробутом їхніх дітей?

Заувага для ведучих: використання філософських висловів і притчі дає змогу розкрити через метафору значення щастя дорослих у житті дітей. Доцільно активізувати й підтримати роздуми учасників щодо співзалежності думок, емоцій, поведінки батьків і дітей, учителів та учнів, зосередивши їхню увагу на феномені наслідування, навіювання, прикладу в процесі виховання молодого покоління.

Вправа-руханка «Погода в Занзібарі»

Мета: допомогти учасникам зустрічі зняти емоційне напруження, розім'яти м'язи і відпочити.

Виконання вправи. Учасники розташовуються в колі, повертаються праворуч і повторюють рухи за ведучим/чою, торкаючись того, хто стоїть попереду. Далі рухаються у зворотному напрямку – повертаються ліворуч і повторюють аналогічні рухи:

- у Занзібарі ясно пригріває сонечко (гладити по плечах);
- дме легкий, приємний вітерець (провести пальцями по спині);
- раптом хмари затулили сонечко і почав накрапати дощ (постукувати пальцями);
- здійнявся сильний вітер (терти спину);
- почалася злива (енергійно торкатися пальцями спини);
- град (злегка постукувати руками по спині);
- негода почала затихати, злива перейшла в дрібний дощик (енергійно торкатися пальцями спини);
- буря вщухла, перетворилася на легенький вітерець (провести руками по спині);
- сонечко, ясна погода (гладити по плечах) (Аніщенко та ін., 2019).

Питання для обговорення:

- Чи вдалося зняти напруження, розслабитись, відпочити?

Заувага для ведучих: вправа-руханка активізує взаємодію учасників і налаштовує їх на подальшу роботу з новими силами. Після її проведення доцільно перейти до основних практичних вправ зустрічі та запропонувати учасникам визначити шляхи досягнення ними власного психологічного добробуту, розглядаючи його за структурою, аналогічною до дитячого (див. рис. 2.1)., – у контексті особистісного розвитку та успішності соціального функціонування в суспільстві.

Вправа «Потенціал людини: індивідуальна траєкторія особистісного розвитку»

Мета: допомогти учасникам проаналізувати власний психологічний добробут у контексті їхнього особистісного розвитку і віднайти нові шляхи його досягнення.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, бланк відповідей «Піраміда особистісного розвитку».

Виконання вправи. Ведучий/ча нагадує учасникам, що основою психологічного добробуту особистості є: автономія, управління навколишнім середовищем, відчуття сенсу життя, особистісне зростання, самоприйняття, турбота про себе, психологічна стійкість, усвідомленість, оптимізм. Учасники обирають для себе те, що згідно з їхньою актуальною потребою важливо оптимізувати. На бланку відповідей «Піраміда особистісного розвитку» фіксують обраний показник психологічного добробуту на вершині піраміди як мету, досягненню якої передують послідовні дії. Саме їх учасники визначають та аналізують, працюючи в парах.

Під час зворотного зв'язку між членами групи ведучий/ча підкреслює доцільність закріплення навички вибудовування індивідуальної траєкторії особистісного розвитку та застосування її впродовж життя.

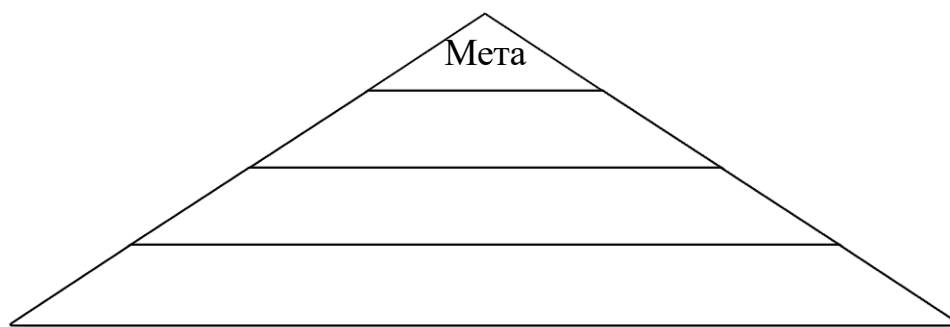
Питання для обговорення:

- Чи вдалося побудувати індивідуальну траєкторію особистісного розвитку і наскільки ця навичка є корисною в житті?
- Які нові шляхи особистісного зростання розкрито під час виконання завдання вправи?
- Чим важливий саморозвиток особистості в дорослому віці?
- Наскільки особистісний розвиток дорослих є цінним для дітей?

Заувага для ведучих: виконання вправи дає змогу учасникам проаналізувати власні внутрішні потреби і ресурси щодо особистісного розвитку, а також визначити ті з них, які найбільше впливають на їхній психологічний добробут і потребують активізації в актуальних для них

умовах сьогодення. Під час виконання завдання важливо надати учасникам можливість проаналізувати власні потреби і віднайти внутрішню опору, розвиток потенціалу якої підвищить їхній психологічний добробут у житті. Доцільно також наголосити на необхідності закріплення набутого ними досвіду послідовного, системного пошуку засобів саморозвитку.

Бланк відповідей «Піраміда особистісного розвитку»

Вправа «Міжособистісна взаємодія в соціальному середовищі»

Мета: допомогти учасникам проаналізувати ефективність їхньої взаємодії з оточенням.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, бланк відповідей «Адаптивні форми поведінки в соціумі».

Виконання вправи. Ведучий/ча звертає увагу учасників на те, що їхньому психологічному добробуту сприяють позитивні стосунки з оточенням. Дружба, довіра, стосунки, засновані на почутті причетності, спорідненості, спільної належності, інтеграції, прийняття, узгодженості, дають людині змогу адаптуватися в соціальному середовищі та відчутти впевненість щодо власної спроможності самоактуалізуватися в ньому.

Учасники, працюючи в парах, аналізують успішність їхньої взаємодії в соціальному середовищі, визначаючи те, що допомагає їм адаптуватися в соціумі. Результати аналітичної роботи фіксують на бланку відповідей «Адаптивні форми поведінки в соціумі». Завершується вправа спільною груповою дискусією щодо рекомендованих для обговорення питань.

Питання для обговорення:

- Які адаптивні форми поведінки дорослих переважають?
- Як адаптованість у соціальному середовищі впливає на психологічний добробут людини?
- Чи є потреба змінювати адаптивні форми поведінки людини в дорослому віці?
- Як дорослі передають власний досвід соціально-психологічної адаптації своїм дітям/учням?

Заувага для ведучих: завдяки виконанню вправи учасники мають змогу проаналізувати свої адаптивні форми поведінки в соціумі. Питання для обговорення сприяють більш глибокому усвідомленню того, що виховання дітей передбачає передавання їм адаптивних патернів поведінки в соціальному середовищі як ефективних з огляду на індивідуальний досвід дорослих. Детальний аналіз учасниками власної виховної діяльності в контексті підтримання ними соціалізації дітей дає змогу оцінити її результати. Варто звернути увагу вчителів і батьків учнів на те, що якість міжособистісної взаємодії ґрунтується на індивідуальних особливостях людини, що вона меншою мірою залежить від оточення і що не завжди адаптивні стратегії дорослих є ефективними для молодшого покоління. Важливо підкреслити, що розвиток навичок спілкування, ведення дискусії, діалогу, співпраці сприяє особистому відчуттю безпеки людини в соціумі, підвищує ефективність її соціального функціонування і, як наслідок, поліпшує її психологічний добробут. Саме тому ці навички варто розвивати як дорослим, так і дітям.

Бланк відповідей «Адаптивні форми поведінки в соціумі»

Соціальне оточення	Адаптивні форми поведінки
Найближче оточення	
Віддалене оточення	
Широка спільнота/суспільство	

Завершальна частина

Вправа «Час підбивати підсумки»

Мета: узагальнити результати групової роботи.

Обладнання і роздатковий матеріал: клей, ватман з гаслом для створення плаката.

Виконання вправи. Ведучий/ча підбиває підсумки роботи групи, наголошуючи на необхідності для кожної людини в будь-якому віці і незалежно від життєвих обставин підтримувати свій психологічний добробут. Учасники групи долучаються до зворотного зв'язку, завершуючи запропоновані ведучим/чою незакінчені речення:

- «Для мене цінність відвідування зустрічі, присвяченої психологічному добробуту, полягає в...».
- «Мої побажання та очікування...».
- «Відтепер у моєму житті...».

Заувага для ведучих: підбивання підсумків логічно завершує групову роботу, допомагає узагальнити набутий учасниками досвід та означити перспективи його втілення в життя.

Після завершального зворотного зв'язку ведучий/ча пропонує учасникам об'єднати їхні імена на спільному плакаті. Для цього вони виймають зі своїх бейджиків кольорові аркуші із зазначеними на них іменами та приклеюють їх на завчасно підготовлений ватман з гаслом «Добробут дорослих – запорука щастя дітей!». Результатом групової роботи стає різноколірний плакат з іменами вчителів і батьків, об'єднаних бажанням бути щасливими і тим самим формувати у дітей образ щасливого життя та прагнення втілювати його в дійсність.

Завершується зустріч взаємним висловленням учасниками подяки за проведений разом час і набутий досвід взаємодії щодо підтримання дітей на шляху досягнення ними психологічного добробуту.

Список рекомендованої літератури

Аніщенко, О. В., Араджионі, М. А., Гусєв, А. І., & Потапова, В. І. (Ред.) (2019). *Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно*. Київ: Прометей.

Дзюбенко, О. А. (2024). Добробут учнів в освітньому середовищі. У Г. Бєвз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 91-116). Кропивницький: Імекс-ЛТД.

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Дзюбенко, О. А. (2024). Оцінка соціально-психологічного добробуту школяра суб'єктами освітнього процесу. *Проблеми політичної психології*, 15 (29), 151–164. doi: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol15-Year2024-149>

Дзюбенко, О. А. (2023). Психологічний добробут школяра: концептуалізація феномена. *Журнал сучасної психології*, 3(30), 23–29.

Дзюбенко, О. А. (2024). Соціально-психологічний добробут школяра як предмет взаємодії учасників освітнього процесу в умовах війни. В *Українська сім'я в міжкультурних та трансдисциплінарних вимірах сучасності*, Матеріали науково-практичної конференції (с. 30–33). Київ-Миколаїв.

Притчі про щастя і сім'ю (2016, 16 грудня). *Щастя дітей*. <https://www.prytchi.in.ua/shhastya-ditej/>

Keyes, C. L. M. (1998). Social Well-Being. *Social Psychology Quarterly*, 61, 2, 121–140. doi: <https://doi.org/10.2307/2787065>

Martela, F. (2022). *Personal and social wellbeing. Proposal for a repeat wellbeing module in the European Social Survey 2025*. <https://www.europeansocialsurvey.org/sites/default/files/2023-06/Wellbeing-module-Round-12-final.pdf>

Ryff, C. D., & Singer, B. (2008). Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 9(1), 13–39. doi:10.1007/s10902-006-9019-0

РОЗДІЛ 3

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКАХ

Любов і повага – це найважливіші сторони батьківства і всіх відносин.
Джуді Фостер

У розділі висвітлюються питання взаєморозуміння між батьками і дітьми, налагодження близьких, дружніх стосунків між ними. Власне, це основа якісного спілкування між батьками і дітьми, коли батьки заохочують своїх дітей мати власну думку, забезпечують структуру спільних рішень, толерують варіативність думок як власних, так і дитячих. Для налагодження такої комунікації важливо створити відповідне середовище, де батьки і діти висловлюють свої думки та спільно приймають рішення; пропонують і пояснюють шляхи їх реалізації; батьки заохочують та навчають дитину висловлювати свою думку, а також вчать розуміти мотивацію поведінки своїх дітей і відповідно реагувати на їхні дії, а діти, відповідно, розуміти вимоги батьків і розбудовувати власні способи комунікації та взаєморозуміння. Такий тип комунікації сприяє підвищенню рівня академічної успішності, оскільки, як показують дослідження, є значущий зв'язок між освітньою успішністю дітей у школі, показником включеності батьків у життя дітей, кількістю і якістю спілкування батьків з дітьми та обсягом тематики спілкування, пов'язаної зі школою і шкільним життям.

Учасники: батьки здобувачів базової середньої освіти.

Мета: ознайомити батьків зі способами налагодження взаєморозуміння у стосунках з дітьми.

Очікувані результати:

- розширення уявлень батьків про взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках та способи його налагодження;
- підвищення рівня усвідомлення батьками значення екологічності батьківсько-дитячого взаєморозуміння для підвищення рівня академічної успішності;

- налаштованість батьків (осіб, які їх замінюють) на налагодження взаєморозуміння зі своїми дітьми та розбудовування позитивної комунікації;
- розуміння батьками «психологічних меж» – як своїх, так і дитини – та важливості поваги до цих меж.

Програма групових зустрічей «Взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках»

Програма зустрічей охоплює дві теми, які рекомендується провести як два заняття. Тривалість кожного заняття 3 години з перервою 10 хв. Заняття рекомендується проводити у два різні дні.

Зустріч 1. Дитина очима батьків: якісне спілкування				
<i>Мета зустрічі:</i> на основі самоаналізу сприйняття власної дитини розширити знання батьків про психологію дитячої поведінки та сприяти усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків у батьківсько-дитячих взаєминах				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Налаштувати батьків на спільну мету і визначити способи її досягнення	Знайомство, визначення психологічної атмосфери в сім'ї і засобів взаємодії в ній; узагальнення правил роботи в групі та очікувань від групової роботи	1. Вправа «Будьмо знайомі»	20 хв.
			2. Нагадування правил взаємодії	20 хв.
Основна	Ознайомити батьків з темою заняття; розкрити особливості зв'язку між спілкуванням і поведінкою; мотивувати батьків до застосування набутих знань на практиці.	Застосування інтерактивних технік групової роботи	3. Мінілекція «Якісне спілкування»	30 хв.
			4. Вправа «Якості моєї дитини»	30 хв.
			5. Вправа «Дитина очима батьків»	40 хв.
<i>Перерва – 10 хв.</i>				
			6. Вправа «Дитяча історія»	10 хв.
Завершальна	Узагальнити результати роботи, підбити її підсумки	Рефлексія, прощання	7. Вправа «Моя дитина» (обговорення домашнього завдання)	20 хв.

Зустріч 2. Як батькам досягнути взаєморозуміння з дітьми щодо освіти				
<i>Мета зустрічі:</i> розвинути у батьків мотивацію до формування екологічного взаєморозуміння шляхом аналізу своєї ролі в стосунках з дітьми та почуттів, що виникають у батьківсько-дитячій взаємодії				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Ознайомити батьків з теоретичними аспектами взаєморозуміння і типами психологічної підтримки	Зміцнення групової взаємодії, обмін досвідом щодо застосування знань, здобутих на попередньому занятті.	1. Перевірка домашнього завдання	30 хв.
			2. Мінілекція: «Модель взаєморозуміння батьків і дітей щодо освітніх досягнень»	20 хв.
			3. Вправа «Психологічна підтримка»	30 хв.
Основна	Сприяти самоаналізу батьків; підвищити рівень розуміння ними емоційного стану дитини	Застосування інтерактивних технік групової роботи	<i>Перерва 10 хв.</i>	
			4. Вправа «Цінність слова»	30 хв.
			5. Вправа «Дитячі кордони»	40 хв.
Завершальна	Підсумувати результати групової роботи, оцінити значення набутого досвіду	Рефлексія, прощання	6. Вправа «Кому адресовано ці рядки?»	10 хв.
			7. Підсумок зустрічі	10 хв.

Зустріч 1. Дитина очима батьків: якісне спілкування

Мета зустрічі: на основі самоаналізу сприйняття власної дитини розширити знання батьків про психологію дитячої поведінки та сприяти усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків у батьківсько-дитячих взаєминах.

Вступна частина

Вправа «Будьмо знайомі!»

Мета: ознайомити батьків (осіб, які їх замінюють) з метою групових зустрічей; познайомити батьків-учасників одне з одним та допомогти їм визначити свої очікування від зустрічі.

Обладнання і роздатковий матеріал: анкети, ручки, олівці, маркери.

Вступне слово ведучого/чої. «Шановні батьки, вітаю вас на наших просвітницьких зустрічах, присвячених питанням взаєморозуміння між вами і вашими дітьми. А який зміст узагалі має поняття «взаєморозуміння»? (Поставивши це запитання, варто дати учасникам час на висловлення власних думок щодо поняття «взаєморозуміння»). Тож на цих заняттях ми спробуємо з'ясувати, осмислити складові поняття «взаєморозуміння» та ознайомимося з методами його досягнення.

Виконання вправи. На початку заняття учасникам слід роздати реєстраційні анкети з такими запитаннями:

- Охарактеризуйте свою дитину за допомогою трьох слів.
- Хто ваш партнер по вихованню? (Разом з вами виконує функцію виховання дитини).
- Які принципи виховання у вашій сім'ї?
- Як ви оцінюєте освітні успіхи своєї дитини за 10-бальною шкалою?
- Наскільки вас задовольняють освітні успіхи вашої дитини? Чи хотіли б ви щось змінити?
- Якщо так, то як саме, на вашу думку, це можна зробити?
- Чого ви очікуєте від тренінгу?

Відповіді батьки записують на аркушах та аналізують на підсумковому занятті.

Питання для обговорення:

- Чи були якісь запитання важкими для вас? Якщо так, то які саме і чому?

Нагадування правил взаємодії

Мета: повторити разом з учасниками правила взаємодії під час занять.

Виконання завдання. Ведучий/ча разом з учасниками повторюють правила взаємодії, встановлені на попередніх заняттях. Це особливо важливо, якщо в групі відбуваються зміни: змінюються учасники тренінгу або з'являються нові.

Питання для обговорення:

- Чи всім зрозумілі встановлені правила?
- Чи хотів би хтось доповнити ці правила?

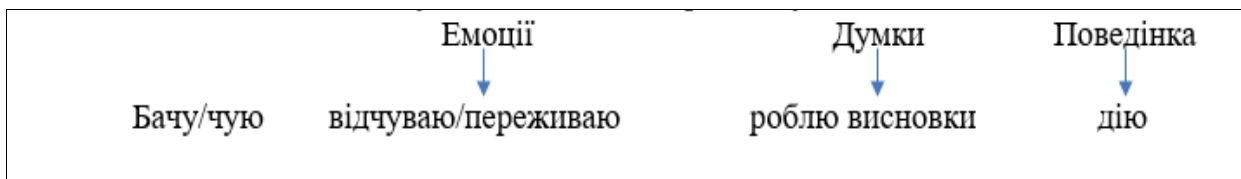
Основна частина

Мінілекція «Якісне спілкування»

Мета: ознайомити батьків із засобами комунікації з дітьми.

Обладнання і роздатковий матеріал: приклади ситуацій із життя дитини для аналізу їх за наведеною схемою.

Виконання вправи. Ведучий/ча ознайомлює учасників з теоретичним матеріалом щодо способів комунікації батьків і дітей. Важливо зазначити, що поведінка дитини найчастіше залежить від її психологічного стану. Дитячу поведінку можна розглянути за такою схемою:

У цій частині треба розказати батькам про певні аспекти взаєморозуміння, які залежать від позиції тих, хто взаємодіє. Взаєморозуміння між батьками і дітьми досягається за допомогою різних форм комунікації. На процес досягнення взаєморозуміння завжди впливають відмінності позицій його учасників у системі «батько/мати – дитина», «наставник/ця – учень/ця». Якщо до уваги береться не лише власна позиція, а й позиція іншого, то за таких умов можна говорити про екологічне розбудовування стосунків та можливість досягнення взаєморозуміння. Такі стосунки будуть базуватися на узгодженій домовленості, без екологічних порушень та впливу на стани дитини, що формує у неї свідомо спрямовану, проактивну поведінку.

У разі фокусування лише на власній позиції буде активізуватися стратегія досягнення успіху. У такій комунікації батьки базуються на власній

позиції щодо дитини і можуть використовувати різні стратегії для досягнення бажаної поведінки дитини. Ці стратегії можуть бути як «умовно екологічні», які частково враховують бажання дитини, так і такі, що не зважають на позицію і стан дитини, а переважно зосереджені лише на очікуваних змінах у її поведінці. До других належать, зокрема, підкуп, маніпулювання, стратегії батога і пряника тощо. За таких умов взаєморозуміння теж буде досягнуто, але вже на основі підпорядкування і поступок, що стануть відтак основою домовленостей згідно з рольовою позицією кожного.

Якщо дитина бачить поведінку батьків, яка суперечить поглядам дитини щодо освітнього процесу (примус до навчання, надмірний контроль успішності, залучення дитини до шкільних заходів, домовленість батьків з учителем про додаткові освітні послуги без згоди дитини та ін.), то дитина, природно, буде відчувати злість, гнів, агресію, нерозуміння та незадоволеність ситуацією, розчарування, що буде призводити до небажання комунікувати з батьками, замкненості, недовіри і т. ін. За таких умов батьки не можуть домовитися з дитиною про визначення траєкторії досягнення освітньої мети та вибудувати шлях до її опанування, а надмірність вимог може призвести до невдач, розчарування та включення захисних механізмів.

Варто знати про певні умови взаємодії батьків і дітей, які формують дисконтинуальний стиль виховання. За таких умов зв'язок між батьками і дитиною переривчастий, вимоги з боку дорослих непередбачувані і нечіткі – формується реактивна поведінка дитини, і вона діє з огляду на власну вигоду, оскільки не має орієнтирів. Переривчастість батьківсько-дитячих зв'язків, непередбачуваність ситуацій і батьківських вимог провокують дитину постійно бути «насторожі», що перенапружує і є особливо загрозливим для дитини, якщо батьки поведуться агресивно.

Питання для обговорення:

- Що ви можете сказати про власний тип досягнення взаєморозуміння з дітьми: який тип комунікації переважає у вас?

Вправа «Якості моєї дитини»

Мета: проаналізувати психологічні якості дитини.

Обладнання і роздатковий матеріал: ватман, олівці, маркери.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує батькам відповісти на запитання «Які якості ви хочете сформувати у своїх дітей?» і записує їхні відповіді на ватмані. Після чого ватман з написами слід відкласти вбік (про них ми згадаємо на наступному занятті).

Які якості хочемо

людяність
доброта
відповідальність
самостійність
повага
безпечність
чесність
старанність та ін.

Які якості є

На кожному ватмані має бути зазначено дату.

Після цього батьки мають оцінити у відсотках, наскільки перераховані якості є у них.

Питання для обговорення:

- Які якості (з перерахованих) розвиває школа?
- Які якості розвиває школа і сім'я разом?
- Які якості розвивають оточення, інтернет-мережі?

Заувага для ведучого/чої: батьків потрібно підвести до висновку, що очікуване і реальне, коли йдеться про формування якостей дитини, дещо відрізняється і залежить від поведінки батьків та створених ними умов.

Вправа «Дитина очима батьків»

Мета: на основі рефлексії власних почуттів у певних ситуаціях взаємодії з дітьми показати батькам, який зв'язок між дитячими емоціями і поведінкою, а також як ставлення батьків до дитини відбивається на її поведінці.

Обладнання і роздатковий матеріал: ролі батьків і дітей.

Виконання вправи. Запропонуйте учасникам групи об'єднатися в підгрупи по три особи. У кожній підгрупі слід розподілити ролі: двоє учасників будуть грати роль батьків, а третій учасник – роль дитини. Картки з описаними характеристиками ролей щодо себе і вашої дитини слід розподілити так, щоб кожен учасник підгрупи не міг знати про особливості ролі іншого учасника. Для цього ведучий/ча може вдатися до жеребкування або роздати наперед підготовлені аркуші з написаними ролями. Умовно створені «сім'ї» – батько, мати і дитина – розташовуються в певній частині приміщення, і починається рольова гра. Ведучий читає текст для «батьків»: «Вам на телефон надійшло завдання від торгового центру вашого міста. Потрібно скласти кросворд із 30 питань на тему... (тему тренер обирає самостійно, для кожної «сім'ї», наприклад: «тварини», «молочна продукція», «ласощі» і т. ін.). Це потрібно зробити протягом 20 хвилин. Винагорода – 1000 доларів. У цей час до вас підходить ваша дитина і каже... (відповідно до зазначеної ситуації дитина сама має дібрати необхідні слова для батьків, наприклад, вона хоче їсти, їй потрібна допомога у виконанні домашнього завдання тощо).

Рольові картки

1. Рольова ситуація «Ледача дитина»

Інформація для батьків – на картці:

<p>Ваша дитина навчається посередньо. Усі знають, що вона могла б навчатися краще, але дитина лінива і невмотивована. Водночас вона використовує будь-яку можливість, щоб ухилитися від своїх обов'язків і перекласти їх на когось іншого (будь-то в школі чи вдома). Ви маєте весь час бути пильними і контролювати освітній процес своєї дитини. Без цього вона не мала б навіть таких, посередніх, результатів у навчанні.</p>

Повідомлення для дитини

- Що було сьогодні в школі?
- Тобі аби щось робити – тільки б не навчатися.
- Повтори історію, завтра тест – і ти знову отримаєш низький бал.
- Поговорімо про школу або ж іди прибирати в кімнаті.

- Ти знайдеш сто причин, щоб не навчатися.
- Високий бал з математики – це оцінка мамі. Вона дуже багато часу просиділа з тобою.

Інформація для дитини – на картці:

Ви – звичайна дитина. Весела, творча, маєте багато друзів, хоча, як і інші діти, у деяких неприємних ситуаціях можете проявити незадоволення і злість. Ви любите своїх батьків і ладите з ними. Це типова ситуація.

2. Рольова ситуація «Розумна дитина»

Інформація для батьків – на картці:

Ваша дитина – геній: гарно навчається, багато читає, любить спорт, чемна і вихована. Так вважають не лише батьки, а й інші дорослі, які взаємодіють з дитиною. Після консультації у шкільного психолога ви отримали довідку про те, що у неї високий рівень IQ логічного і критичного мислення та інших пізнавальних процесів. Ваша дитина завжди прийде на допомогу і підтримає вас.

Повідомлення для дитини

- Ти молодець, з тобою ми маємо шанс це зробити.
- Чудово, я б ніколи до цього не додумався.
- Синочку, завдяки тобі ми переможемо.
- Ти чудово це робиш.
- Працуй, працюй і далі. Ми не зможемо перемогти без тебе.

Інформація для дитини – на картці:

Ви нормальна дитина. Весела, творча, маєте багато друзів, хоча, як і інші діти, у деяких неприємних ситуаціях можете проявити незадоволення і злість. Ви любите своїх батьків і ладите з ними. Це типова ситуація.

3. Рольова ситуація «Посередня дитина»

Інформація для батьків – на картці:

Ви любите свою дитину, але, на жаль, вона не викликає у вас почуття гордості. Вона незграбна і безвідповідальна. Усе, за що береться, не доводить до кінця і робить абияк. Інтелектуальний розвиток нижчий від середнього. Освітній процес для неї, як пекло. Багато речей вона не розуміє, завищує свої можливості, некритична, інфантильна, мила дитина, але, на жаль...

Приклади для повідомлень

- Мама з татом пізніше все розкажуть.
- Не займай нас, це дуже відповідально.
- Іди самостійно роби домашнє завдання, потім перевіримо.

Інформація для дитини – на картці:

Ви нормальна дитина. Весела, творча, маєте багато друзів, хоча, як і інші діти, у деяких неприємних ситуаціях можете проявити незадоволення і злість. Ви любите своїх батьків і ладите з ними. Це типова ситуація.

4. Рольова ситуація «Зарозуміла дитина»

Тато

Ваша дружина підмічає у доньки багато негативних рис характеру, оскільки їй здається, що та дуже схожа на Вашу маму, яка їй не подобається. Ви бачите, як часто вона кричить на неї, тоді як до сина зовсім інше ставлення, значно краще. Зі свого боку, ви намагаєтеся більше розмовляти з донькою, проявляєте свою любов та розуміння, підтримуєте її у важкий час, знаючи, що донька дуже хвилюється, коли на неї кричать, і вона боїться покарань.

Мама

Ваша дитина любить тільки батька. Він дозволяє їй усе. На Вашу думку, несправедливо, що лише донька – принцеса в очах тата. Донька знає, що її батько завжди буде її захищати і все зійде їй з рук. Ви вважаєте, що таке ставлення батька до доньки призведе до того, що вона виросте самозакоханою і зарозумілою жінкою. Також вона погано поводить з своїм молодшим братом – зневажає його і грубо розмовляє з ним. Ви докоряєте доньці і часто картаєте її за неналежну поведінку.

Інформація для дитини – на картці:

Ви нормальна дитина. Весела, творча, маєте багато друзів, хоча, як і інші діти, у деяких неприємних ситуаціях можете проявити незадоволення і злість. Ви любите своїх батьків і ладите з ними. Це типова ситуація.

Питання для обговорення:

- Якою для вас була дитина в рольових ситуаціях №1, 2, 3, 4?
- Що відчувала дитина в ситуаціях №1, 2, 3, 4? (Батьки, що були в ролі дітей, відповідають по черзі)

- Чи думали батьки про те, як відмовити дитині, щоб її не образити?
- Про що думали найперше – про завдання чи почуття дитини?
- Як ви гадаєте, чи залежала поведінка дитини від вашого ставлення до неї?
- Які емоції ви переживали, виконуючи цю вправу?
- Чи змусила Вас роль у вправі задуматися про ставлення до своєї дитини?
- Які емоції переживала «дитина»?
- Які висновки можемо зробити з цієї вправи?

ПЕРЕРВА

Вправа «Дитяча історія»

Мета: формування взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланк із ситуаціями, ручка.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує проаналізувати ситуації та відшукати варіанти їх вирішення. Для цього читає такий текст: «Ваша дитина ходить до 6-го класу, у неї щодня по 6 уроків. Зі школи вона приходить втомленою. Окрім школи, вона ще відвідує два гуртки. Яким буде алгоритм вирішення наведених нижче ситуацій?»

Питання для обговорення:

- Які висновки можна зробити?
- Порівняйте другий і четвертий стовпчики. Чи є тут причинно-наслідкові зв'язки? Як залежить поведінка дитини від сказаного вами? Пропоную сформулювати рекомендації для батьків, як потрібно надавати підтримку, коли в дитини виникли труднощі і негаразди в освітньому процесі або, навпаки, у дитини радісна подія та успіхи.
- Чи змусила вас ця вправа задуматися над своєю поведінкою в стосунках з дитиною?

- Яка емоція була найсильнішою?
- Яка поведінка з боку батьків формує взаєморозуміння?

Бланк із ситуаціями

Ситуація	Ваша реакція	Почуття дитини	Дії дитини
Дитина до пізньої ночі робить домашнє завдання			
Не виконала домашнє завдання			
Отримала зауваження від учителя			
Отримала нагороду за перемогу в олімпіаді			
На батьківських зборах учителька відзначила вашу дитину як самостійну і наполегливу			
Дитині не подобається навчатися			
Дитина самостійно зробила проєкт й отримала високий бал			
Дитина обманює Вас щодо своїх успіхів			

Завершальна частина

Вправа «Моя дитина»

Мета: усвідомлення батьками, що емоції можуть зумовлювати як позитивні, так і негативні переживання. Дітям потрібно допомагати в опануванні власних емоцій, оскільки це впливає на взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках.

Обладнання і роздатковий матеріал: чистий аркуш паперу, ручка.

Виконання вправи. Батькам пропонується написати есе на тему «Коли я був/ла дитиною». Щоб допомогти їм у написанні есе, можна запропонувати такі запитання:

- Якою ви були дитиною?
- Чи подобалося вам ходити до школи?
- Чи подобалося вам навчатися? (якщо “так”, то чому; якщо “ні”, то чому).

- Чи мотивували вас батьки до навчання?
- Якою була реакція батьків на успіхи і невдачі в навчанні?
- Що робили або мали зробити батьки, на вашу думку, щоб з'явилося / не зникло бажання навчатися?
- Яку пораду щодо навчання ви б дали собі в дитинстві, маючи теперішній досвід?

По завершенні вправи ведучий/ча пропонує відкласти есе і розглянути його на наступному занятті. Важливо дати час для аналізу власного досвіду дитинства, а також для поглиблення спогадів про нього, щоб не було поспіху в процесі пригадування.

Підсумок зустрічі. Кожен з нас має свій певний досвід, який допомагає в прийнятті тих чи інших рішень. Діти ж тільки починають накопичувати свій досвід, зокрема емоційний. Важливо, щоб батьки зважали на складність цього процесу – усвідомлення власних емоцій і вміння правильно їх трактувати, коли йдеться про прийняття тих чи тих життєвих рішень. У підлітків ці навички лише починають формуватися, тому важливо показати, що дорослий поруч з ними і завжди готовий їх підтримати. Для цього потрібно «пропустити» емоційний стан дитини через себе і відтак шукати вихід із ситуації, що склалася. Найкраще – почати з власного досвіду, досвіду свого дитинства.

Зустріч 2. Як батькам досягнути взаєморозуміння з дітьми щодо освіти

Мета зустрічі: розвинути у батьків мотивацію до формування екологічного взаєморозуміння за допомогою аналізу своєї ролі у стосунках з дітьми та почуттів, що виникають у батьківсько-дитячій взаємодії.

Щоб досягти мети зустрічі, сформулюємо більш конкретні цілі цього заняття:

- ✓ проаналізувати свої почуття і почуття дитини;
- ✓ розширити уявлення батьків про внутрішній світ дитини;

- ✓ сформувати навичку вибудовування позитивної комунікації;
- ✓ розвинути мотивацію до формування екологічного взаєморозуміння;
- ✓ проаналізувати свою батьківську/материнську роль у стосунках з дітьми;
- ✓ розширити уявлення батьків про особисті межі дитини.

Вступна частина

Розпочніть групову зустріч традиційно: спершу попросіть учасників поділитися враженнями дня і налаштуватися на сьогоднішнє заняття. Назвіть тему і мету заняття та попросіть учасників сформулювати власні очікування щодо цього заняття, а далі нагадайте про правила. Пам'ятайте, що правила структурують нашу роботу і роблять її результати передбачуваними, а тому – безпечними. Відчуття безпеки і комфорту посилює продуктивність роботи групи. Це дає змогу протягом невеликого часового проміжку зробити значущі для себе відкриття. Тож подбайте про ці моменти.

Щоб урізноманітнити групову роботу, можете скористатися матеріалами з тренерського портфеля. Відповідну інформацію ви знайдете в переліку літератури для ведучого групових форм роботи.

Перевірка виконання вправи «Моя дитина»

Нагадайте учасникам про їхні есе, які вони писали на попередньому занятті. Попросіть охочих прочитати свої есе і відповісти на такі питання.

Питання до обговорення:

- Чи легко було написати есе?
- Яке питання найважче/найлегше? Чому?
- Якби ви все могли вирішувати у своєму житті, що б ви змінили в дитинстві щодо школи?

Створіть у групі атмосферу довіри, підтримуйте учасників у їхньому саморозкритті та аналізуванні досвіду дитинства.

Мінілекція «Взаєморозуміння батьків і дітей щодо освітніх досягнень»

Для підготовки цієї мінілекції можна скористатися матеріалами посібника «Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві». Тут важливо поінформувати учасників про власне поняття «батьківство» і «материнство», про ролі батька і матері, подібні і відмінні їхні характеристики, а основне – варто зробити акцент на балансі, який батьки мають навчитися утримувати у взаємодії з дітьми, як і тримати опору на формування перспектив як для себе, так і для дитини. Ми вже зазначали, що неможливо зробити когось щасливим, якщо сам не маєш такого досвіду. Отже, «перспектива», наразі в питаннях освіти, «безпека» і «баланс» у визначенні шляху до її здобуття. Це ті фокуси уваги, які варто пам'ятати в цій частині роботи групи.

Під час мінілекції ведучий/ча спирається на модель «Взаєморозуміння батьків і дітей щодо освітніх досягнень» (рис. 3.1). У цій моделі центральний сектор базується на екологічності процесу взаєморозуміння.

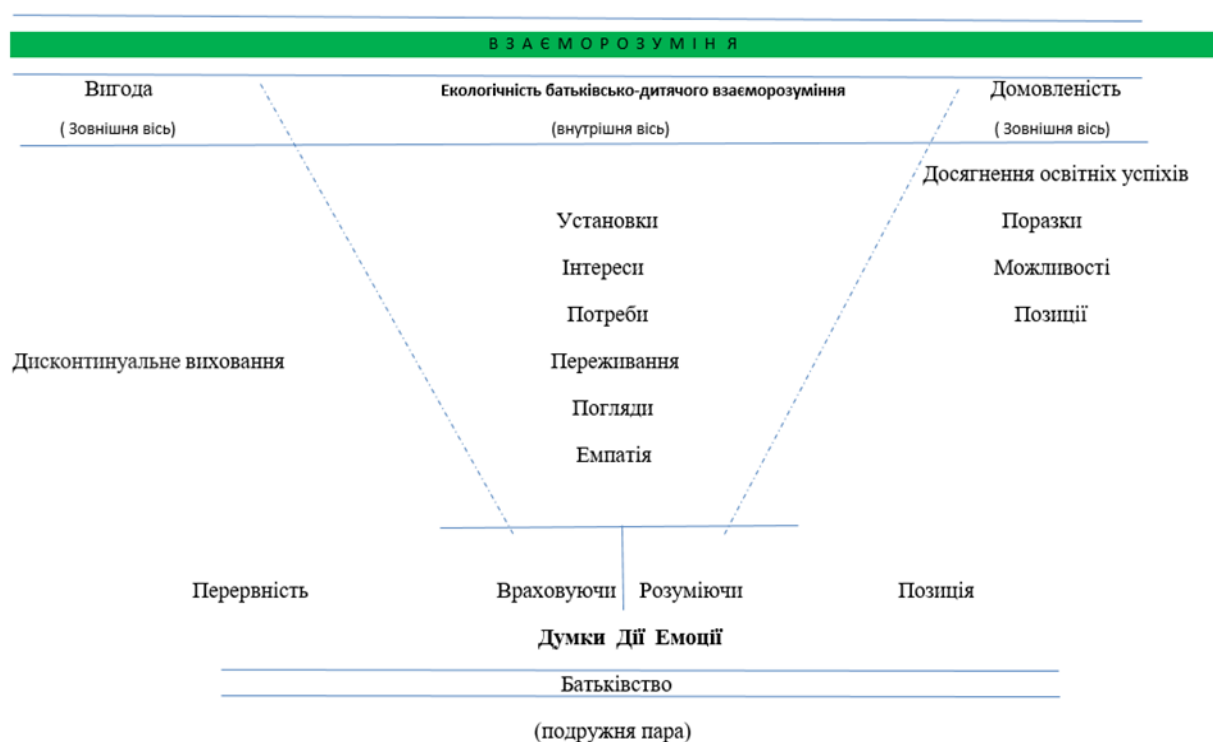

Рис. 3.1. Модель взаєморозуміння батьків і дітей у контексті освітніх досягнень дитини

Обговорення питань, що стосуються освіти дитини, відбувається з урахуванням її поглядів, інтересів, настановлень, потреб та переживань на емпатійному рівні. Однак, що стосується вирішення конкретних питань, таких як ДПА, ЗНО чи отримання атестата, то взаєморозуміння досягається на основі позиції як батьків, так і дітей. Це стимулює дитину до активного навчання, формує впевненість у собі і своїх силах, дає відчуття підтримки з боку дорослого. Проте батьки мають адекватно оцінювати свої вимоги, оскільки їх надмірність може спричинити невдачі, розчарування та активування захисних механізмів, зокрема образу, агресію, відмову навчатися і т. ін.

Правий сектор моделі демонструє, як досягти взаєморозуміння у відкритому діалозі, під час якого обговорюються спільні правила та очікування. Щоб уникнути конфлікту, важливо домовлятися про чіткі межі, які враховують потреби як дітей, так і батьків. Це зміцнює довіру в стосунках між батьками і дітьми та заохочує дитину до свідомої поведінки. Важливо, щоб батьки пояснювали дітям обґрунтованість своїх вимог, а ті могли висловлювати свої думки щодо цього. У такій взаємодії батьки застосовують різні стратегії, серед яких, наприклад, заохочення, маніпулювання чи методи «батого і пряника».

Лівий сектор моделі характеризує формування взаєморозуміння між батьками і дітьми на основі вигоди. Така ситуація складається тоді, коли батьки не можуть домовитися між собою про чітку стратегію виховання і мають розбіжності щодо методів досягнення освітньої мети дитиною (батько вважає, що навчання не має важливого значення в житті, а мати, навпаки, наполягає на серйозному ставленні дитини до освітнього процесу). Якщо виховання є непослідовним, зв'язок між батьками і дитиною нестабільний, а вимоги нечіткі, дитина приймає рішення діяти переважно з вигідної для себе позиції. У таких ситуаціях вона не знає, яку вимогу може поставити кожен з батьків, що призводить до напруженості у взаєминах з ними і настороженості

через непередбачуваність обставин. У таких випадках дитина реагує емоційно і діє імпульсивно, орієнтуючись на інтуїцію та оцінку моменту. Це можна спостерігати в її поведінці, оскільки вона зосереджена на можливих загрозах або отриманні вигоди від ситуації в цей момент.

Вправа «Психологічна підтримка»

Мета: розвиток навичок щодо надання дитині психологічної підтримки.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланки для відповідей, ручка.

Виконання вправи. Ведучий/ча зачитує «історію», а батьки мають аналізувати свої почуття в певних її місцях (ведучий/ча про них повідомляє) і фіксувати їх на бланках.

Історія: «Уявіть собі, що ви працюєте в офісі на посаді керівника відділу. Одружена/жонатий і маєте дитину. Начальник дає завдання вашому відділу написати важливий проєкт протягом п'яти днів. Прийшовши додому, ви бачите, що дитина захворіла, а чоловік/дружина поїхав/ла у відрядження на тиждень. Щоб дитина не була вдома сама, ви привозите до неї свою маму.

Увесь тиждень, як «на голках»: з одного боку – робота, а з другого – хвора дитина. За кожної можливості ви телефонуєте додому, щоб дізнатися про стан здоров'я дитини.

У понеділок начальник переглянув написаний проєкт і викликав вас до себе в кабінет. Він був дуже розлючений, почав кричати, що ви – нездара, нездатна якісно виконати завдання, цілими днями розмовляєте телефоном і весь час шукаєте можливість раніше втекти з роботи. І, взагалі, вам потрібно задуматися про нове місце роботи. Ви намагалися щось пояснити йому, але він не захотів вас слухати».

Що Ви відчуваєте? Запишіть свою реакцію.

Заперечення почуттів. Ви в сльозах вибігаєте з кабінету і зустрічаєте колегу з іншого відділу, який намагається вас заспокоїти: «Не потрібно аж так перейматися і переживати. Найімовірніше, це була звичайна втома, а ти

просто все перебільшуєш. Напевно, усе не настільки погано. Та усміхнися вже! Тобі личить усмішка!».

Чи заспокоїли слова колеги? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Філософська реакція. Ще одна колега, яку ви зустріли в ліфті, сказала: «Ну, що ж. Таке воно – життя. Події не завжди розвиваються так, як нам би того хотілося. Мусиш навчитися приймати життя таким, яким воно є. У цьому світі немає нічого досконалого».

Чи заспокоїли слова колеги? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Порада: Ваша заступниця, зайшовши до відділу, підійшла до вас і сказала: «Знаєш, що я думаю? Завтра вранці зайди до кабінету шефа і скажи йому, що ти визнаєш, що то була твоя помилка. Потім сядь і знову спробуй написати проєкт. Не переймайся аж так цим конфліктом, і якщо для тебе важливо залишитися на цьому місці, то ти зробиш усе, що від тебе залежить, щоб таке більше не повторилося».

Чи заспокоїли слова колеги? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Запитання: Ви вирішили провести засідання свого відділу за підсумками проєкту і почули таке запитання: «Шефу не сподобалася лише та частина, за яку відповідаєте Ви, чи претензія до всього проєкту? А хіба Ви не знали, що така якість роботи роздратує шефа і в нього буде така реакція? Що заважало Вам написати цей проєкт так, як того хотів шеф? Чи не спадало Вам на думку все спокійно йому пояснити?»

Чи заспокоїли слова колеги? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Захист іншої особи: Ви засмучені, втомлені і виснажені прийшли додому, де вас зустріла ваша друга половинка. Реакція на Вашу історію була така: «А ти ж говорила, що в тебе «золотий», справедливий керівник. Я розумію його реакцію. Подякуй йому, що він тебе так довго терпить».

Чи заспокоїли слова чоловіка? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Жаль: Телефонем Ви розповіли про неприємну ситуацію мамі, на що вона відповіла: «Твоя сестра погано вчилася, але не має таких проблем у житті, а ти була відмінницею і завжди якісь негаразди переживаєш, бідолаха. Це жахлива ситуація, мені тебе дуже шкода. Сама ледь не плачу, так мені тебе шкода».

Чи заспокоїли слова мамі? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Психоаналітик: Ваша подруга – психоаналітик, і Ви вирішили звернутися до неї за підтримкою. Вона вислухала ситуацію і зауважила: «А тобі ніколи не здавалося, що конфліктні ситуації стаються у тебе лише з чоловіками? Можливо, це тому, що вони всі схожі на твого батька? У дитинстві тебе дуже часто сварив батько, через що ти плакала і хвилювалася. Тепер, коли на тебе накричав твій начальник, усі ті переживання повернулися. Чи не так?».

Чи заспокоїли слова фахівця? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Емпатична реакція. Взявши свого собаку, Ви вирішили піти на прогулянку і зустріли сусіда. Він, побачивши Ваш стан, поцікавився, що трапилося, уважно вислухав і сказав: «Так, це справді неприємна ситуація, що змусила тебе пережити такі сильні емоції. Вислухати всі ці претензії в присутності інших людей, та ще й після важкого робочого дня. Це справді важко пережити».

Чи заспокоїли слова сусіда? Чи стало Вам легше? Запишіть свою реакцію.

Питання для обговорення:

- Після якого типу підтримки Вам стало легше і чому?
- Який тип Ви використовуєте найчастіше в спілкуванні з іншими?
- Що Ви відчували під час виконання вправи?

Опишіть Ваші відчуття.

- Чи було у Вас під час виконання вправи усвідомлення важливості підтримки?

Бланк відповідей до вправи «Психологічна підтримка»

1. Заперечення почуттів: Ваша реакція _____
2. Філософська відповідь Ваша реакція _____
3. Порада: Ваша реакція _____
4. Запитання: Ваша реакція _____
5. Захист іншої особи: Ваша реакція _____
6. Жаль: Ваша реакція _____
7. Психоаналітик: Ваша реакція _____
8. Емпатична* відповідь: Ваша реакція _____
9. Ваша реакція _____

*Емпатія – аналіз і розуміння емоцій і станів інших.

Основна частина

Вправа «Цінність слова»

Мета: ознайомити батьків із засобами комунікації для налагодження взаєморозуміння з дітьми.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланки до вправи, ручки.

Виконання вправи. Ведучий/ча повідомляє, що учасникам буде зачитано історію одного дня із життя дівчинки Світланки, а вони мають у певному місці (яке слід назвати) заповнити один рядок таблиці.

Історія: «Світланка – весела, кмітлива дівчинка, яка любить школу, оскільки там у неї чуйна класна керівничка і багато друзів. Після школи дівчинці потрібно швидко йти додому, щоб встигнути на курси англійської мови в онлайн-форматі. Одного разу Світланка дуже поспішала після школи на заняття англійської. Прийшовши додому, вона кинула сумку біля порогу, верхній одяг – на диван, скинула поспіхом черевички і побігла швиденько на

кухню, щоб щось перекусити перед курсами. Трохи перекусивши, вона залишила брудний посуд на столі і побігла на англійську.

Увечері мама повернулася стомленою з роботи і від побаченого не змогла стримати емоції: «От нечупара! Скільки разів казала їй не кидати речі біля дверей! Невже не можна було скласти взуття, як я вчила, – не дитина, а ходяче нещастя. Я втомилася на роботі, а зараз маю прибирати цей безлад. От у моєї колеги не дитина, а золото. Завжди і вечерю приготує, і у квартирі поприбирає, і добре вчитися встигає, а ця дитина ледача, ще й розумом особливо «не блищить». Ось прийде батько, я йому все розкажу – нехай знає, яка у нього дитина «зразкова» росте. Він тобі розкаже, як батька з матір'ю треба шанувати!».

Бланк до вправи «Цінність слова»

Я чую	Я відчуваю	Поведінка	Якість, яка формується

Після цього тренер презентує ватман з переліком якостей, названих батьками раніше. Далі – аналіз і порівняння якостей. Знову слід зачитати історію, у якій слова матері формують уже позитивні якості особистості дитини, та визначають, до якої поведінки дитини це приводить:

Історія: «Світланка – весела, кмітлива дівчинка, яка любить школу, оскільки там у неї чуйна класна керівничка і багато друзів. Після школи дівчинці потрібно швидко йти додому, щоб встигнути на курси англійської мови в онлайн-форматі. Одного разу Світланка дуже поспішала після школи на заняття англійської. Прийшовши додому, вона кинула сумку біля порогу, верхній одяг – на диван, скинула поспіхом черевички і побігла швиденько на кухню, щоб щось перекусити перед курсами. Трохи перекусивши, вона залишила брудний посуд на столі і побігла на англійську.

Увечері мама повернулася стомленою з роботи, побачене її здивувало. Вона покликала доньку до себе і сказала «Доню! Те, що я бачу зараз, засмучує мене, оскільки вже неодноразово була розмова на цю тему. Ти, моє

сонечко, мабуть, дуже поспішала, раз не прибрала речі і не помила посуд після себе. Я зараз перевдягнуся, а ти тим часом прибери на кухні. Потрібно приготувати вечерю, і я буду рада, якщо ти мені допоможеш, оскільки скоро прийде татусь і ми будемо сидати за стіл».

Я чую	Я відчуваю	Поведінка	Якість, яка формується

Питання для обговорення:

- Яка історія сподобалася вам більше? Чому?
- Чи часто буває, що ви не можете стримати свої емоції?
- Як часто залучаєте дитину до спільної діяльності?
- Чого не вистачає для позитивного взаєморозуміння між вами і дитиною?
- Що ви відчували під час виконання вправи? Опишіть ваші відчуття.

Вправа «Дитячі межі»

Мета: усвідомлення батьками значення особистих меж дитини для формування взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках.

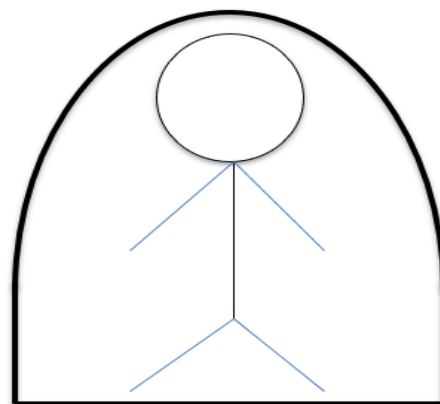
Обладнання і роздатковий матеріал: аркуш паперу А4, олівці.

Виконання вправи. Батьки багато вимагають від своїх дітей, оскільки вважають, що ті мають мислити і чинити, як доросла людина. Водночас ставляться до них, як до маленьких, порушують їхні особисті межі, не довіряють їм, не надають самостійності та ін. Які почуття ви переживаєте, коли хтось бере ваші речі і користується ними? А чи берете ви речі дитини? Чи запитуєте у неї дозволу? Як поводить себе дитина, коли ви відкриваєте її сумку, прибираєте її кімнату? Чи замислювалися ви, що в такій ситуації вона відчуває? Що переживають і відчувають діти, коли порушують їхні особисті межі? (*Обговорення зображень*).

«Стіни замість особистих меж»

(найчастіше виникають через попередні образи, гнів чи страх, іноді набувають словесної форми або мовчання)

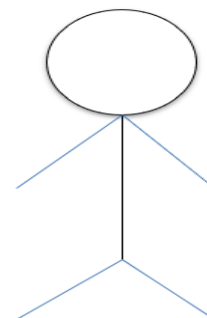
Відчуття ізоляції
Неможливість близькості
Самотність
Відмова в будь-якій ситуації

«Мені дуже погано, але я нікому про це не розповім»

«Без меж»

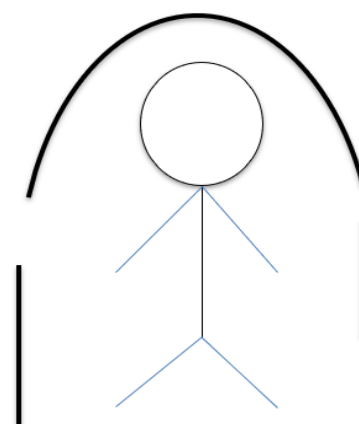
Проблеми у взаєминах з іншими;
Виконання ролі агресора або жертви;
Порушення особистих меж інших людей;
Почуття загрози і незахищеності;
Невміння говорити «Ні».

«Розповідаю всім про свої негаразди, але всім байдуже»

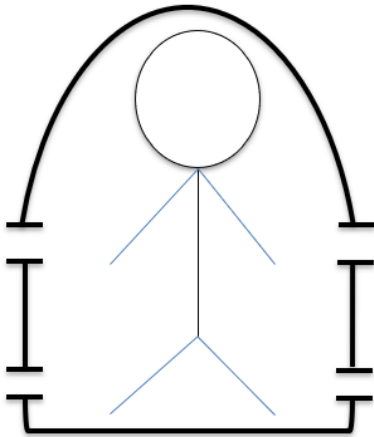
«Пошкоджена система особистих меж»

Провокування конфліктів;
Частковий захист;
Проблеми щодо поваги до особистих меж інших людей;
Часткове відчуття безпеки;
Уміння іноді говорити «ні».

«Хтось перетнув мої особисті межі. Це мене ображає, але з часом я знову дозволяю це робити»

«Узгодження особистих меж»

- Гнучка система меж;
- Бажання йти на контакт;
- Мотивація до взаєморозуміння;
- Задоволення від спілкування з людьми;
- Почуття безпеки;
- Повага до особистих меж інших людей;
- Уміння говорити «ні»

«Обговорення особистих меж кожного в сім'ї»

Питання для обговорення:

- Чи кожен член Вашої сім'ї має особисті межі?
- Які особисті межі у Вас і які – у Вашої дитини?
- У чому проявляється відмінність особистих меж?
- Чи захищає дитина свої особисті межі?
- Чи захищаєте Ви свої особисті межі?
- Кому це робити легше і чому?

Завершальна частина

Вправа «Кому адресовано ці рядки?»

Мета: проаналізувати стан сформованості взаєморозуміння у своїх стосунках з дітьми.

Виконання вправи. Ведучий/ча читає висловлювання, а батьки мають проаналізувати його і відповісти на запитання «Кому адресовано це висловлювання і від кого воно?».

«Коли ти захочеш плакати, поклич мене. Я не обіцяю тебе розсмішити, але я можу плакати разом з тобою.

Якщо одного разу ти захочеш втекти, поклич мене. Я не обіцяю вмовити тебе залишитись, але я можу втекти з тобою.

Якщо одного разу ти не захочеш узагалі кого-небудь чути, поклич мене. Я обіцяю прийти заради тебе. Й обіцяю поводитися тихо.

Але якщо одного разу ти покличеш, а я не відповім, будь ласка, поспіши до мене. Можливо, у цей момент я дуже і дуже потребую тебе».

Габріель Гарсія Маркес

Підсумки зустрічі. Якщо батьки будуть узгоджувати свої дії, що стосуються дитини, із самою дитиною, вона навчиться довіряти їм. Так формується екологічність процесу взаєморозуміння, що базується на врахуванні батьками поглядів, інтересів, настановлень, потреб, переживань дитини на емпатійному рівні. Якщо батьки зважають на погляди дитини і з'являється розуміння її настановлень, потреб, інтересів, переживань на основі емпатії, то стосунки формуються екологічно. Таке взаєморозуміння ґрунтується на балансі з дотриманням принципу когерентності (узгодженості). За таких умов взаєморозуміння базується на екологічному підході, коли потреби, інтереси кожного враховуються та узгоджуються.

Вправа «Корисність емоцій»

Мета: усвідомлення батьками корисності всіх емоцій.

Обладнання і роздатковий матеріал: картки з емоціями

Виконання вправи: ведучий «роздає» батькам по три емоції. Батьки по черзі мають розповісти, як ці емоції допомагають в житті людини.

Які емоції Ви не приймаєте у своїй дитині?

Як їй допомагають ці емоції в житті?

Як, на Вашу думку, їх можна змінити і чи потрібно?

Питання для обговорення:

- Чи потрібно докорінно змінювати емоції, які Вам не подобаються?
- Яка роль деструктивних емоцій?

Вправа «Дитяча душа»

Мета: усвідомлення батьками значення емпатійності для формування взаєморозуміння в батьківсько-дитячих стосунках

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуш паперу А 4, олівці, клей.

Виконання вправи: Намалюйте на аркуші А 4 дівчинку. (Поки батьки малюють, психолог описує цю дівчинку). Її звати Марійка. Їй 12 років. Живе з мамою, татком і молодшою сестрою. Вона активна, має багато друзів, але дуже вразлива і важко переживає будь-які конфліктні ситуації. Зараз я розповім про один день із життя Марійки, а ви певних місцях розповіді, де дівчинка переживає сильні емоції, маєте відривати шматочок від малюнка.

Розповідь: «У кімнату до Марійки забігла її молодша сестра. Вона стягнула з Марійки ковдру і закричала: «Прокидайся, ледащо, а то знову запізнишся до школи!» (відриваємо). Дівчинка встала і почимчикувала на кухню, оскільки мамині млинці пахли на всю квартиру. «Ти застелила ліжко, чи знову підеш до школи, а в кімнаті залишиться безлад?» – сердито запитала мама. (відриваємо) Марійка опустила голову і пішла до кімнати наводити порядок. Зробивши всі справи, вона поснідала і вирушила до школи. Там вона зустріла своїх подруг, але ті відмовилися спілкуватися, ігнорували її і дивилися на неї неприязно. Дівчинка намагалася з'ясувати, у чому причина, але Софійка, її найкраща подруга, грубо відповіла: «Ми не збираємося нічого тобі пояснювати, ти нам більше не подруга і товаришувати з тобою не хочемо» (відриваємо).

Розпочався урок. Учителька пані Олена викликала Марійку на середину класу розповідати вірш. Деякі діти почали глузувати з неї, деякі сміялися і

говорили образливі слова. Дівчинка відчувала, що все забула і розповісти нічого не зможе. Учителька похитала головою і сказала: «Сьогодні ти не готова до уроку, і мені дуже прикро» (відриваємо).

Після уроків Марійка пішла в роздягальню, щоб одягтися і піти додому, але там її зустріли старшокласники. Вони забрали у дівчинки шапку і почали кидати її по колу. Вона намагалася відібрати шапку, але не змогла (відриваємо). Тоді Марійка покликала охоронця, який допоміг їй забрати шапку. «От ябеда!» – сказали хлопці і кинули в неї сніжку (відриваємо). Заплакана і із синцем дівчина пішла додому. По дорозі вона відчувала, як сніг танув під коміром куртки і нестерпно болів синець. Прийшовши додому, Марійка сіла на ліжко і не зогляділася, як задрімала. Мама прийшла з роботи, побачила, що список покупок лежить на тому самому місці, де вона залишила його вранці, і сердито сказала «Знову нічого не зробила, і все доведеться робити самій! Не можна навіть понадіятися на її допомогу» (відриваємо).

Питання для обговорення:

- У цій вправі на місце Марійки Ви поставили себе чи дитину?
- Чи цікавитеся Ви шкільними справами своєї дитини і тим, як пройшов у неї день?
- Як реагуєте на невдачі та успіхи дитини?

Список рекомендованої літератури

Коауд Г., & Таунсенд. Дж. (2024). *Як виховати в дитині почуття відповідальності. Десять принципів, які мають знати всі батьки*. Київ: Видавничий дім «Сварог».

Коауд Г., & Таунсенд. Дж. (2023). *Межі*. Львів: Нова надія.

Фабер, А., & Мазліш, Е. (2010). *Як слухати, щоб діти з нами говорили. Як говорити, щоб діти нас слухали*. Львів: Свічадо.

Фромм, Еріх (2016). *Мистецтво любові*. Кишинів: Argads Mantojums.

Чистяк, О. (2024). *Взаєморозуміння батьків і дітей: освітній контекст*. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку*

освіти у поствоєнному суспільстві [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 117-140). Кропивницький: Імекс-ЛТД.

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Чистяк, О. (2023). Взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках та освітньої успішності учнів: аналіз зарубіжних досліджень. *Вісник післядипломної освіти*, 23(52), 89–102. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23\(52\)-88-102](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-88-102)

Чистяк, О. (2023). Модель взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках: освітній контекст. *Проблеми політичної психології*, 13(27), 127–136. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-125>

Чистяк, О. (2024). Особливості досягнення взаєморозуміння у стосунках дитини з батьками щодо освітнього процесу. *Психологічний журнал*, (12), 79–86. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.12.2024.306786>

Чистяк, О. (2024). Соціально-психологічні умови взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках під час війни. У *Теоретичні та праксеологічні аспекти реалізації психолого-педагогічних наукових досліджень в умовах воєнного стану*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 74–75). Вінниця: Нілан-ЛТД. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12909284>

РОЗДІЛ 4

ЧАС ЯК РЕСУРС УЧАСТІ БАТЬКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДИТИНИ

*Жодна інвестиція не є такою важливою, як час, проведений з дітьми.
Це найкращий спосіб виховати їхнє серце.*
Чарльз Діккенс

Участь батьків в освітньому процесі дитини є невід'ємною складовою її гармонійного розвитку. Сім'я як активний учасник цього процесу впливає не лише на сам освітній процес, а й на формування у дитини життєвих навичок, цінностей та ставлення до навчання. Для того щоб батьки могли ефективно виконувати свою роль, їм необхідно мати доступ до одного з найцінніших ресурсів – часу, який вони можуть присвятити участі у вихованні та навчанні дитини, наданні їй підтримки. В умовах сучасного життя, де час є зазвичай обмеженим ресурсом, важливо правильно організовувати повсякденні справи, щоб знаходити можливості для взаємодії з дитиною. Оволодіння стратегіями управління часовим ресурсом допоможе батькам не лише зменшити стресовість сімейного життя і збалансувати свої обов'язки, а й значно підвищити ефективність виховання дитини, забезпечуючи необхідну увагу до її справ та ефективне спілкування з нею.

Програму групових зустрічей «Час як ресурс участі батьків в освітньому процесі дитини» створено на допомогу батькам щодо розуміння ними важливості ефективного використання часу як ресурсу, який може стати ключовою складовою їхньої участі в освітньому процесі дитини. Представлені на заняттях практичні стратегії та інструменти допоможуть батькам не тільки активніше підтримувати свою дитину в навчанні, а й знайти «особливий» час для спілкування з нею і її розвитку, навіть в умовах нескінченних щоденних турбот. Час, проведений разом з дитиною, стає основою для формування довірливих стосунків, що сприяють емоційній стабільності дитини. Саме завдяки переживанню спільних моментів батьки мають змогу краще пізнати індивідуальні потреби своїх дітей і допомогти їм

більш повно розкрити власний потенціал. Навіть кілька якісно проведених із дитиною хвилин здатні стати важливим внеском у її майбутнє.

Учасники зустрічі: батьки здобувачів базової середньої освіти.

Мета: сприяти усвідомленню батьками важливості часу як ресурсу для активної участі в освітньому процесі дитини, а також ознайомити їх з практичними стратегіями та інструментами для ефективного управління часом, організації якісного спільного дозвілля з дитиною і розвитку гармонійних взаємин у родині.

Очікувані результати:

- розширення уявлень батьків про стратегії ефективного управління своїм часом;
- ознайомлення з практичним застосуванням інструментів управління своїм часом;
- поглиблення розуміння ключових принципів тайм-менеджменту: визначення пріоритетів, встановлення цілей та уникнення марних витрат часу;
- розвиток навичок та підвищення мотивації до впровадження ефективних методів у плануванні та організації якісного спільного дозвілля з дитиною.

Інструкція щодо проведення: програмою передбачено дві групові зустрічі, тривалістю три години кожна на день. Заняття базуються на наукових засадах, надають значний обсяг інформаційних матеріалів і забезпечують практичне оволодіння навичками ефективного управління часом. Структура зустрічей передбачає виконання логічно систематизованих вправ, заснованих на теоретико-емпіричному дослідженні особливостей участі батьків в освітньому процесі дітей. Щодо кожної вправи визначено мету, детально описано порядок виконання, зазначено питання для обговорення, необхідне обладнання і регламент. На першій зустрічі батьки ознайомлюються з практичними стратегіями тайм-менеджменту. Друга зустріч спрямована на актуалізацію потреби батьків у тому, щоб більше часу

проводити з дитиною, причому йдеться про якісне проведення часу. Оволодіння навичками ефективного управління часом розширить можливості батьків щодо участі в освітньому процесі дитини.

Програма групових зустрічей «Час як ресурс участі батьків в освітньому процесі дитини»

Зустріч 1. Мистецтво управління часом				
<i>Мета зустрічі: ознайомити батьків з практичними стратегіями і навичками ефективного управління своїм часом</i>				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Налагодити атмосферу ефективної групової взаємодії учасників	Знайомство, визначення правил роботи в групі та очікувань від такої роботи	1. Вправа «Правила сімейного кола» 2. Вправа «Мої очікування» 3. Вправа «Для мене час – це...»	10 хв. 10 хв. 10 хв.
Основна	Ознайомити батьків з практичними стратегіями та навичками ефективного управління своїм часом	Застосування інтерактивних технік групової роботи	4. Вправа «Кристал Пезешкіана» 5. Вправа «Поглиначі часу» 6. Вправа: «Часова матриця Ейзенхауера» 7. Вправа: «Ролі в родині» 8. Вправа «Розширення системи цілей» 9. Вправа «Цінність часу: мудрість вибору»	45 хв. 15 хв 20 хв 10 хв 20 хв 20 хв.
Завершальна	Узагальнити результати роботи, підбити підсумки	Рефлексія, прощання	10. Вправа «Підсумки» Завершення зустрічі	20 хв.

Зустріч 2. Спільний час з дитиною як основа довіри та близькості <i>Мета зустрічі:</i> сприяти усвідомленню батьками важливості проведення більшої кількості часу з дитиною та стимулювати їхню готовність до спільного дозвілля				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Створити дружню атмосферу, позитивно налаштувати батьків на спільну роботу	Привітання, обмін досвідом щодо застосування знань, здобутих на попередньому занятті; визначення побажань; більш тісне знайомство з учасниками групи	1. Вправа «Мої побажання» 2. Вправа «Це моя дитина»	10 хв. 30 хв.
Основна	Сприяти актуалізації потреби учасників у тому, щоб проводити більше часу разом з дитиною, причому забезпечити більш якісне проведення дозвілля	Застосування інтерактивних технік групової роботи	3. Вправа «Немає часу на дитинство» 4. Вправа «Якісний час із дитиною» 5. Вправа «Ти і Я» 6. Вправа «Карта часу» 7. Вправа «Момент уваги» 8. Вправа «Цінність моментів» 9. Вправа «Час для радості»	30 хв. 20 хв. 15 хв. 15 хв. 15 хв. 15 хв. 15 хв.
Завершальна	Підсумувати результати групової роботи, оцінити значення набутого досвіду	Рефлексія, прощання	10. Вправа «П'ять пальців» Завершення зустрічі	15 хв.

Зустріч 1. Мистецтво управління часом

Мета зустрічі: ознайомити батьків із практичними стратегіями та навичками ефективного управління часом.

Вступна частина

Розпочинається зустріч з привітання учасників на першому занятті програми, яке має назву «Мистецтво управління часом».

Вступне слово ведучого/чої: «Час – це один з найцінніших ресурсів, який ми маємо, і правильно ним керувати – важлива навичка, яку можна розвивати. Щодня ми стикаємося з необхідністю приймати рішення, визначати пріоритети та знаходити баланс між різними сферами життя, зокрема в контексті виховання дитини та участі в її освітньому процесі. Сьогодні ми розглянемо практичні стратегії та підходи до ефективного управління часом, які допоможуть не лише організувати ваш день, а й знайти більше часу для вашої дитини, її розвитку та підтримки. Ми будемо працювати разом, обговорюючи стратегії, обмінюватися досвідом і шукати способи вдосконалення нашого управління часом. Спільно ми знайдемо способи, як зробити кожен момент вашого життя цінним та ефективно розподіляти час для важливих справ. Сподіваємося, що це заняття стане важливим кроком до кращого розуміння цінності часу, його впливу на вас і вашу родину, а також надасть практичні інструменти, які ви зможете ефективно застосовувати в повсякденному житті».

Вправа «Правила сімейного кола»

Мета: обґрунтувати необхідність напрацювання та дотримання певних правил роботи в групі, що сприятимуть продуктивній груповій роботі.

Обладнання і роздатковий матеріал: маркери, фліпчарт та аркуші до нього.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам на час групової зустрічі вважати їхню групу великою сім'єю, у колі якої панує дружня атмосфера. Формулюємо правила спільної взаємодії, що сприятимуть продуктивній роботі протягом наступних групових зустрічей. Учасники надають свої пропозиції методом мозкового штурму. Кожне запропоноване правило учасники обговорюють і, якщо всі згодні, записують його в центрі «сімейного кола».

Рекомендовані правила:

- ✓ проявляти взаємоповагу і відмовитися від критичних зауважень;

- ✓ висловлюватися лаконічно, по суті і за темою;
- ✓ використовувати «Я-висловлювання»;
- ✓ проявляти активність;
- ✓ активність має бути добровільною;
- ✓ дотримуватися конфіденційності та правила «Стоп»;
- ✓ дотримуватися регламенту;
- ✓ поставити мобільний телефон на беззвучний режим або взагалі вимкнути його.

Питання для обговорення:

- Чи влаштовують вас як учасників запропоновані правила роботи в групі?

Вправа «Визначення очікувань батьків»

Мета: дати змогу учасникам визначитися з власними очікуваннями від участі в занятті.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує членам групи висловити їхні очікування щодо участі в програмі, присвяченій мистецтву управління часом.

Питання для обговорення:

- Які навички або стратегії управління часом ви хотіли б розвинути під час цієї зустрічі?
- Як ефективно управління часом може допомогти вам у вихованні дітей?
- Які конкретні зміни ви б хотіли впровадити у своєму розкладі після цієї зустрічі?
- Що саме ви очікуєте дізнатися або змінити у своєму ставленні до управління часом?

Заувага для ведучого/чої: вправа дає змогу фасилітувати процес взаємодії членів групи, виявити їхні очікування, узагальнити їхню мотивацію щодо зустрічі і створити сприятливі умови для переходу до основної її частини.

Вправа (привітання) «Для мене час – це...»

Мета: сприяти налагодженню дружньої, теплої атмосфери в групі; налаштувати батьків на діалог; зняти емоційне напруження перед початком зустрічі.

Вступне слово ведучого/чої: «Усім відома істина «Час – гроші», схоже, починає змінювати своє значення: час стає дорожчим від грошей. Адже час сьогодні – це найнеобхідніший ресурс для досягнення життєвого успіху, який має особливу властивість: він є незворотним. Тобто, якщо обладнання можна придбати чи виготовити, сировину і матеріали також не треба довго шукати, то згаяний час неможливо повернути, як неможливо повернути і втрачені можливості. Водночас особливість часу полягає ще й у тому, що кожна людина наділена ним рівною мірою, а саме 1440 хвилин, або 86 400 секунд, на день – не більше і не менше. А проте комусь цього часу цілком вистачає для реалізації певних завдань чи задумів, а комусь – катастрофічно бракує. Отож спробуймо проаналізувати, як ми використовуємо свій час».

Виконання вправи. Оскільки всі учасники групової зустрічі вже знайомі між собою, адже це вже четверте заняття в межах просвітницького циклу, традиційно зустріч розпочинається з привітання. Ведучий/ча пропонує кожному учаснику по черзі привітатися з присутніми, назвати своє ім'я і завершити фразу: «Для мене час – це...».

Основна частина

Вправа «Кристал Пезешкіана»

Мета: аналіз учасниками кількості часу, який вони витрачають на різні сфери життєдіяльності, пошук ресурсів.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки, олівці, маркери, фліпчарт та аркуші до нього, роздатковий бланк «Модель балансу».

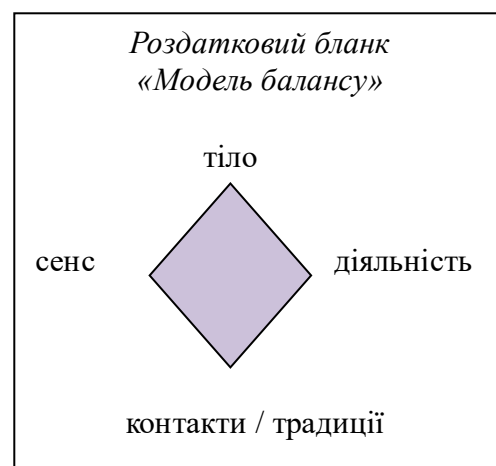
Вступне слово ведучого/чої: «Коли людина страждає від безсилля, спаду енергії чи емоційного вигорання, постає доречне запитання: куди і на що витрачається її час і енергія? Модель балансу допомагає чітко це

усвідомити і сприяє правильному й оптимальному розподілу енергії з урахуванням внутрішніх ресурсів людини».

Сутність моделі полягає в тому, що для гармонійного, ефективного і щасливого життя потрібно рівномірно розподіляти свою життєву активність (час) між чотирма сферами: фізичною, ментальною, емоційною і духовною. Автор моделі Носсрат Пезешкіан, німецький невролог, психіатр і психотерапевт, засновник Позитивної психотерапії, уперше успішно застосував цю модель у своїй практиці. Завдяки поєднанню філософської та інтуїтивної мудрості Сходу з раціональною системністю і науковістю Заходу цей метод набув широкого застосування. Основні положення Моделі балансу – «чотири якості життя». Життєва активність є гармонійною, коли досягається енергетичний (емоційний) баланс, а всім чотирьом сферам приділяється приблизно однакова увага і час. Сфера, якій приділяється недостатньо уваги, може несподівано проявитися для людини у вигляді проблеми чи конфлікту.

Сфери життя:

1. *Тіло*: фізичне здоров'я, активність, відчуття, самопочуття, зовнішність.
2. *Сенс*: плани на майбутнє, мрії, мета, віра, цінності, принципи, зміст життя.
3. *Контакти*: близькі емоційні стосунки, родина, друзі, родичі, спілкування.
4. *Діяльність*: досягнення, навчання, наука, кар'єра.

Виконання вправи. Учасникам пропонується розподілити у відсотках власний час за життєвими сферами моделі.

Питання для обговорення:

1. *Загальні питання:*
 - Яка частка від 100 % припадає на кожну із цих сфер?
 - Що це означає для вас?

2. *Аналіз розподілу часу (життєвої енергії) за сферами:*

Сфера «Тіло»

- Чи подобається вам ваш зовнішній вигляд?
- Чи важливо для вас, як виглядає ваш партнер?
- Які з п'яти відчуттів найбільше важливі для вас?
- Як реагує ваш партнер (сім'я), коли ви хворієте?
- Чи продовжуєте ви працювати під час хвороби?
- Чи приділяли у вашій родині увагу зовнішньому вигляду, їжі, спорту, фізичному здоров'ю?

Сфера «Діяльність»

- Що вас найбільше цікавить (фізична, інтелектуальна, творча, адміністративна робота)?
- Чи легко ви визнаєте досягнення вашого партнера, батьків, друзів?
- Чи легко ви знайомитеся з людиною, наскільки важливі для вас її освіта, професія, інтелект?
- Чи відчуваєте ви себе комфортно, якщо вам немає чого робити?
- Для кого з батьків ваші досягнення були найважливіші?
- Чи пояснювали вам батьки, для чого вам виконувати те, що вони вам говорять?

Сфера «Контакти/традиції»

- Хто з ваших батьків найчастіше запрошував гостей?
- Що вас утримає від запрошення друзів: фінансові витрати, безлад, брудний посуд, що до цього потрібно готуватися тощо?
- Як ви себе відчуваєте серед великої кількості людей на вечірці?
- Чи дотримуєтеся ви сімейних (релігійних, політичних) традицій?
- Чи непокоїть вас, що скажуть про вас інші?
- Чи багато було у вас друзів у дитинстві? А зараз?
- Чи багато уваги приділяли батьки ввічливості й правильній поведінці?

Сфера «Сенс» (майбутнє)

- Чи подобається вам мріяти про майбутнє?
- Хто з батьків краще розумів (розуміє) ваші мрії і плани?
- Про що найчастіше ваші мрії (тіло, кар'єра, успіх, спілкування тощо)?
- Яка мета життя ваших батьків? Яка ваша життєва мета?

Модель має відображати реальний розподіл часу людини.

Далі учасникам слід запропонувати заповнити таку саму модель, але вже не щодо реального, а щодо бажаного розподілу.

- Чи є відмінності між першою і другою моделями?
- Чи влаштовує вас такий розподіл реального часу?
- Що ви відкрили для себе щось нове?
- Що і як можна змінити?
- Від кого (чого) це залежить?

Заувага для ведучого/чої. Серед багатьох психотерапевтичних практик, які нині широко застосовують у практичній психології, чільне місце посідає Позитивна психотерапія. Основоположником цього напрямку, заснованого в 70-х роках минулого століття, був німецький учений іранського походження Носсрат Пезешкіан. У вітчизняній практичній психології метод почали застосовувати у 90-х роках. Дуже швидко Позитивна психотерапія стала символом новітньої доби в розвитку практичної психології – насамперед завдяки тому, що вона спиралася на посткласичні засади методологування і широкі можливості утилізації симптомів та використання внутрішніх ресурсів людини для побудови життєздатної особистісної історії і збалансування різних сфер людського життя.

Особливістю Позитивної психотерапії є те, що вона поєднує в собі елементи психодинамічного, когнітивного і поведінкового підходів. Природу людини розглядають тут як єдність тілесного, душевного і духовного. Стрижнем Позитивної психотерапії є кроскультурний підхід, що поєднує раціональну технологічність Заходу та інтуїтивну мудрість Сходу. Мета

Позитивної психотерапії – реструктуризація особистості, спрямована на відновлення гармонії і розв’язання конфліктів. Позитивна психотерапія базується на трьох принципах: надії, балансу і самопомоги.

Принцип *надії* передбачає акцентування уваги на власних ресурсах людини, знанні нею своїх здібностей та усвідомленні відповідальності за все, що з нею відбувається на її життєвому шляху. Принцип *балансу* розглядає життя та особистісний розвиток у чотирьох аспектах: тіло, відносини, досягнення і майбутнє. Принцип *самопомоги* представлений п’ятиетапною моделлю психологічної допомоги і самопомоги, яка водночас є технологічною моделлю подолання міжособистісних конфліктів. Такими етапами є:

- *дистанціювання* (спостереження), яке передбачає відмову від критики і негативних оцінок партнера по спілкуванню, нейтралізацію упередженого ставлення до нього. Головне завдання цього етапу консультування – зменшення інтенсивності переживань, які привели клієнта до психолога. Відбувається пошук дистанції, з якої клієнт буде здатен побачити ситуацію загальною;

- *інвентаризація* – це оцінювання як негативних, так і позитивних здібностей партнера, притаманних самому клієнтові. Психолог-консультант допомагає з’ясувати, які актуальні здібності, на думку клієнта, проявляються в конфлікті, які з них недостатньо сформовані, які гіпертрофовані, відмінність у розвитку яких травмує клієнта;

- *ситуативне схвалення* – спроба змістити акцент з проблеми на ресурси клієнта, підкріплення належної, з погляду клієнта, поведінки партнера;

- *вербалізація* – вибір певної ситуації і стратегії обговорення проблем з партнером. При цьому найважливішим завданням є збереження балансу між чесністю і ввічливістю, завдяки чому неусвідомлені конфлікти конкретизуються;

➤ *розширення життєвих цілей*, що передбачає конструювання майбутнього на основі більш глибокого розуміння партнера, напрацювання продуктивних стратегій взаємодії з ним, беручи до уваги його позитивні сторони. Заохочуваний психологом, клієнт ставить перед собою нові цілі, вчиться розвивати в собі недостатньо сформовані здібності, розвиває невідомі сфери опрацювання конфліктів, прагне стати психотерапевтом для себе і соціального оточення.

Велику увагу Позитивна психотерапія приділяє первинним, базовим задаткам людини, якими, на думку Н. Пезешкіана, є здатність любити і здатність до пізнання. Здатність до любові проявляється в ніжності, толерантності, терплячості, умінні довіряти і сумніватися, структурувати час. Ця здатність розвивається у людини з дитинства під впливом найближчого оточення, а пізніше – під впливом референтних осіб і груп. Здатність до пізнання проявляється в сумлінності, працьовитості пунктуальності, охайності, чесності, справедливості, прагненні до успіху тощо.

У Позитивній психотерапії розрізняють чотири види ставлень людини і визначають соціальні детермінанти їх формування: *ставлення до себе (Я)*, яке засвоюється досить рано як інтеріоризація ставлень до дитини близьких дорослих; *ставлення до партнера (Ти)*, яке засвоюється завдяки спостереженню за взаєминами батьків; *ставлення до інших людей (Ми)*, із сприйманням та оцінюванням яких людина порівнює власну поведінку; *ставлення до Пра-Ми*, яке є результатом інтеріоризації ставлення батьків до релігії та прийняття їхнього світогляду.

Резюмуючи, можемо стверджувати, що Позитивна психотерапія є самостійним напрямом психологічного знання. Головна мета цього напрямку – турбота про фізичний, психічний, соціальний і духовний потенціал особистості. Метою консультативного процесу з позицій Позитивної психотерапії є розвиток усвідомлюваних і неусвідомлюваних людиною здібностей, гармонізація її повсякденного життя. Цей метод відкриває доступ до ресурсів і здібностей людини. У Позитивній психотерапії функціонує

запропонована модель успішної співпраці різних психотерапевтичних напрямів, у ній інтегруються знання, що сприяють самопізнанню та усвідомленню людиною своєї індивідуальності.

Вправа «Поглиначі часу»

Мета: виявлення чинників дефіциту часу.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки, роздатковий бланк «Поглиначі часу».

Вступне слово ведучого/чої: «Управління часом включає кілька елементів, які в сукупності значно скорочують час, необхідний для здійснення різних дій, планів і задумів людини. До цих елементів належать:

- аналіз використаного робочого часу;
- визначення цілей, яких прагне досягти людина;
- планування робочого часу;
- напрацювання різних методів усунення причин нераціонального використання часового ресурсу.

Можна виокремити чимало чинників, що призводять до марних витрат часу. Частина з них не залежить від людини, а деякі є наслідком її нераціональних дій. Розгляньмо чинники дефіциту часу».

Виконання вправи. Учасники об'єднуються у дві групи, кожна з яких отримує бланк для заповнення ідеями. Потрібно скласти перелік чинників дефіциту часу. Далі групи обмінюються аркушами і пропонують способи усунення перелічених чинників.

Заувага для ведучого/чої: залишайте час для обговорення в кожній групі, але простежте, щоб учасники дотримувалися таймінгу; стимулюйте учасників мислити творчо й конкретно – уникайте загальних відповідей; за потреби діліться власними прикладами або ідеями для натхнення.

Чинники дефіциту часу	Способи усунення
не вмію відокремити важливі справи від другорядних	
особиста неорганізованість (безладдя на письмовому столі, у кімнаті тощо)	
не планую попередньо свій день;	
не завжди знаю, що потрібно робити	
відволікаюся на телефонні дзвінки (і надовго)	
не вмію сказати «ні»	
моя особиста недисциплінованість	
не довожу почате до кінця	
довго роздумую, перш ніж розпочати якусь справу	
багато часу витрачаю на дрібну й рутинну роботу, а до важливих справ руки не доходять	
не знаю свого особистого ритму фізичної і розумової активності	
дуже легко відволікаюся	

Вправа «Часова матриця Ейзенхауера»

Мета: навчити учасників зустрічі визначати пріоритети за допомогою методу Ейзенхауера для більш ефективного управління часом.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки.

Вступне слово ведучого/чої: «Управління часом часто вимагає вміння визначати, що є найважливішим, а що можна відкласти або делегувати іншим. Метод Ейзенхауера дає змогу організувати виконання завдань за критеріями терміновості і важливості».

Виконання вправи:

1. Ведучий пропонує учасникам розділити аркуш на чотири квадранти, кожен з яких позначається відповідно до таких критеріїв:

✓ *Квадрант I (Терміново і важливо):* завдання, які потрібно виконати зараз.

✓ *Квадрант II (Нетерміново, але важливо):* завдання, які можна спланувати на майбутнє.

✓ *Квадрант III (Терміново, але неважливо):* завдання, які можна делегувати іншим.

✓ *КвADRANT IV (Нетерміново і неважливо):* завдання, якими можна знехтувати або які можна відкласти.

2. Учасники обирають кілька завдань зі свого списку справ і розподіляють їх за цими квадрантами.

Після завершення роботи кожен учасник обговорює з іншими, як визначення пріоритетів допомагає економити час і приділяти більше уваги взаємодії з дитиною.

Вправа «Ролі в родині»

Мета: визначити ролі, які виконують батьки, і їхній вплив на розподіл часу.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки, маркери.

Вступне слово ведучого/чої: «Кожен із нас виконує різні ролі в родині. Важливо, щоб ми усвідомлювали, як ці ролі можуть впливати на наше використання часу; які обов'язки забирають найбільше часу; які з них можна делегувати, а на які важливо знайти більше часу».

Виконання вправи.

1. Учасники по черзі визначають, яку роль вони виконують у родині (наприклад, мати, батько, працівник, організатор, помічник тощо).

2. Кожен учасник за допомогою маркерів або ручок записує на аркуші свої ролі і завдання, які виконує, та оцінює час, необхідний для їх виконання.

3. Ведучий допомагає проаналізувати, як ролі впливають на ефективне використання часу, та пропонує способи вдосконалення організації обов'язків.

Питання для обговорення:

- Які ролі є найбільш затратними за часом?
- Чи є ролі, які створюють найбільше навантаження?
- Чи всі обов'язки можна виконати самостійно?
- Що можна делегувати?
- Як можна оптимізувати розподіл часу між різними ролями?

Вправа «Розширення системи цілей»

Мета: конкретизувати уявлення щодо найближчих перспектив і формувати почуття впевненості у майбутньому.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки, олівці, роздатковий бланк – Модель балансу.

Виконання вправи. Учасникам пропонується, використовуючи Модель балансу, описати цілі на майбутній рік.

Вправа «Цінність часу: мудрість вибору»

Мета: сприяти усвідомленню учасниками важливості розумного використання часу, пріоритетів у житті та їхнього впливу на особистісний розвиток.

Обладнання і роздатковий матеріал: великий прозорий глечик, великі камінці, галька, пісок, вода, аркуші для нотаток, ручки.

Виконання вправи.

1. Ведучий/ча демонструє учасникам великий порожній глечик і запрошує замислитися над тим, як правильно заповнити цей глечик, щоб у ньому помістилося все.

2. Поетапно глечик заповнюється:

✓ великими камінцями (символізують головні цінності: сім'я, здоров'я, самореалізація);

✓ галькою (менш важливі аспекти, як-от робота, хобі);

✓ піском (дрібні справи, щоденні турботи);

✓ водою (те, що може заповнити найменші порожнини).

3. Ведучий/ча пояснює: якщо спочатку заповнити глечик піском, для важливих речей не залишиться місця. Те саме відбувається в житті: якщо витрачати час лише на дрібниці, ми не зможемо реалізувати основні життєві цінності.

Притча «Глечик і каміння»

Одного разу мудрець зібрав своїх учнів і показав їм великий порожній глечик. Він наповнив його великими камінцями і запитав:

– Чи повний цей глечик?

Учні погодилися, що він повний.

Тоді мудрець взяв гальку і насипав її в глечик, струшуючи так, щоб вона заповнила проміжки між великими камінцями.

Він знову запитав:

– Чи повний глечик тепер?

Учні погодилися, що тепер він точно повний.

Тоді мудрець взяв пісок і висипав його в глечик, так щоб він заповнив найменші порожнини.

Він запитав утретє:

– Чи повний глечик тепер?

Учні відповіли ствердно.

Нарешті мудрець узяв воду і наливав її в глечик доти, поки вона не заповнила там усі порожнини.

– Запам'ятайте, – сказав мудрець, – цей глечик символізує ваше життя. Великі камінці – це те, що має справжню цінність: сім'я, здоров'я, близькі люди. Галька – це менш важливі речі: робота, побутові справи. Пісок – це дрібниці, якими ми часто переповнюємо свій час. Якщо спочатку заповнити глечик піском, для головного не залишиться місця. Піклуйтеся про найважливіше і знаходьте час для справжніх цінностей.

Питання для обговорення:

- Чи легко визначити свої «великі камінці»?
- Як щоденні дрібниці впливають на наше життя?
- Як зробити так, щоб більше часу присвячувати важливим речам?

Заувага для ведучого/чої. Аналіз притчі спрямований на усвідомлення важливості визначення життєвих пріоритетів. Виконання вправи спонукає

учасників замислитися про раціональність використання часу, взаємозв'язок між цінностями, діями та особистісним розвитком.

Завершальна частина

Вправа «Підбиття підсумків»

Мета: рефлексія учасників тренінгу, підбиття підсумків.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує підсумувати результати роботи, узагальнити набутий досвід, визначити цінність здобутих знань щодо стратегій ефективного управління часом. У спільному колі учасники висловлюють свою думку, завершуючи незакінчені речення:

- Сьогодні я дізнався/лась...
- Сьогодні мене приємно здивувало...
- Сьогодні мене засмутило...

Завершується заняття висловленням подяки всім учасникам зустрічі.

Зустріч 2. Спільний час із дитиною як основа довіри та близькості

Мета зустрічі: сприяти усвідомленню батьками важливості проведення більшої кількості часу з дитиною і стимулювати їхню готовність до спільного дозвілля.

Вступна частина

На другому занятті програми, яке має назву «Спільний час із дитиною як основа довіри та близькості», зустріч розпочинається з привітання учасників,

Вступне слово ведучого/чої: «Сьогодні ми зібралися для того, щоб поговорити про один із найцінніших ресурсів, яким ми можемо поділитися з нашими дітьми, – це час. В умовах сучасного світу, коли життя часто сповнене поспіху і рутинних справ, буває складно знайти час для спільних моментів з дитиною. Однак саме цей час не лише важливий для розвитку дитини, а і є основою довіри та близькості в родині.

Мета нашої зустрічі – сприяти усвідомленню важливості проведення більше часу разом з дитиною, стимулювати готовність батьків до спільного дозвілля. Ми обговоримо, як можна організувати цей час так, щоб він був не лише корисним, а й наповненим емоційним теплом і взаєморозумінням. Сьогодні ми будемо шукати можливості для того, щоб знайти час для спільних активностей, зрозуміти, чому це важливо і як ці моменти допомагають у зміцненні зв'язку з нашими дітьми. Сподіваюся, що ця зустріч буде для вас корисною, надихне на нові ідеї і допоможе знайти спосіб проводити більше часу зі своїми дітьми, причому більш якісно».

Після привітання ведучий(-ча) нагадує учасникам тренінгу правила групової роботи, узгоджені на попередньому занятті, та пропонує приступити до виконання практичних вправ.

Вправа «Мої побажання»

Мета: визначити побажання та очікування членів групи щодо заняття.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує членам групи висловити їхні очікування щодо участі в занятті, присвяченому важливості спільного проведення часу з дитиною.

Питання для обговорення:

- Що для вас означає «спільний час із дитиною»?
- Як ви зараз проводите час із дитиною? Чи задоволені ви цим?
- Чому, на вашу думку, важливо приділяти час спільним заняттям із дитиною?
- Яких результатів ви очікуєте від цієї зустрічі?
- Що б ви хотіли змінити чи поліпшити у взаємодії зі своєю дитиною?

Заувага для ведучого/чої. Вправа дає змогу фасилітувати процес взаємодії між членами групи, дізнатися про їхні очікування від зустрічі.

Вправа «Це моя дитина»

Мета: створити дружню атмосферу, налаштувати батьків на спільну позитивну роботу.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, роздатковий матеріал «Смайли».

Виконання вправи. Ведучий/ча роздає батькам підготовлені заздалегідь смайлики. Кожному учаснику на «смайлику» потрібно записати 10 позитивних тверджень про свою дитину. Потім учасники по черзі представляють свої напрацювання, наприклад:

«Моя дитина:

- чесна
- відповідальна
- розумна
- гарна
- добра...» і насамкінець додають : «Я, Оксана, – мати цієї чудової дитини».

Основна частина

Вправа «Немає часу на дитинство»

Мета: допомогти учасникам зустрічі «зануритися» в дитинство, що сприятиме налагодженню емоційного зв'язку між батьками і дитиною; розкрити значення неквапливого, розміреного життя для виховання дітей.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, роздаткові бланки-опитувальники «Коли я був малим», «Коли я була малою».

Частина 1. «Озираючись у минуле»

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує батькам розповісти цікаву історію про своє дитинство. Щоб легше було її пригадати, потрібно заповнити опитувальник. Учасники діляться історіями зі свого дитинства. Ведучий/ча звертає увагу на важливість того, щоб батьки ділилися з дитиною своїми спогадами: смішними історіями, зворушливими моментами,

враженнями, радістю і навіть страхами. Це допоможе дитині відчуті глибший зв'язок з батьками і більш охоче ділитися з ними своїми думками.

Питання для обговорення:

- Як ваші дитячі спогади можуть допомогти вам краще розуміти потреби вашої дитини?
- Які моменти вашого дитинства допомогли сформувати вашу особистість? Як ви можете передати ці уроки дитині?
- Які емоції ви переживали, згадуючи своє дитинство, коли заповнювали опитувальник? Як це може вплинути на ваші стосунки з дитиною?
- Чи змінилися ваші уявлення про важливість дитинства після виконання цієї вправи? Якщо змінилися, то як саме?
- Які традиції або звички з вашого дитинства ви б хотіли впровадити в процес виховання дитини?

Частина 2. «Немає часу на дитинство»

Виконання вправи. Читання й обговорення другої частини вірша «Швидко!» Д. Вавілон «І весь час немає часу...».

Швидко!

(З польської переклала Ірина Кононенко)

Швидко встань і одягнися!

Швидко снідай, не барися!

Швидко руки мий і шию!

Швидко, бо сама помию!

Швидко, тато нас чекає!

Швидко, наш трамвай тікає!

Швидко забігай до класу!

Швидко, бо немає часу!

І весь час немає часу.....

А я хочу самостійно

по калюжах йти спокійно

Їсти бублик пів години,
 І дивитись на машини,
 І на дощик, і на хмарку,
 На kota і на канарку
 Довго хлюпатись у ванні,
 Бумкати на барабані,
 Пасочки ліпити з глини,
 І не бігти щохвилини
 Зрозумійте, це – важливо:
 Хочу жити не - квап - ли - во!

Питання для обговорення:

- А що у відповідь каже ваша дитина?
- Чому так багато різних відповідей – у кожного своя?
- Скільки часу щодня ви зазвичай з дитиною: спокійно розмовляєте, обмінюєтеся планами, разом вирішуєте щось, читаєте їй вголос?
- Неквапливість: чи це реально в умовах швидкого темпу нашого життя?

Бланки для вправи

Роздатковий бланк 1 «Коли я був малим»	Роздатковий бланк 2 «Коли я була малою»
Казка, яку я пам'ятаю дотепер Улюбленим моїм заняттям було..... У вільний час я любив..... Найважливішим рішенням у моєму житті було Уперше я одягнув костюм..... Моє перше побачення..... Страва, яку я люблю готувати..... Найважливішим, чого я навчився, було..... Із шкільного життя мені запам'яталося	Моя сім'я мешкала Коли я підросла, я хотіла бути..... Удома хотіли, щоб я стала..... Я любила гратися..... Я любила їсти..... Я любила вдягати..... Найважливіше, чого я навчилася, було..... Я ніколи не забуду..... Найбільше я любила..... Найважливішим рішенням у моєму житті було.....

Вправа «Якісний час із дитиною»

Мета: акцентувати увагу учасників на важливості «особливого» часу, який батьки можуть приділити дитині.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки.

Вступне слово ведучого/чої: «Соціологічні дослідження свідчать: час, коли батько, мати і діти перебувають удома разом (не враховуючи сон), – менше ніж 1,8 год. на добу (приблизно трохи більше ніж сто хвилин). В основному батьки виховують дитину окремо, витрачаючи на тиждень: мами – 8 год.40 хв., татусі – 6 год. 30 хв. Але це загалом. А на безпосереднє виховання – мається на увазі «особливий» час, зокрема прогулянки з дітьми, ігри з ними, читання вголос, – батьки відводять у середньому 35 хв. Лише в десяти сім'ях зі ста батьки ходять з дітьми на прогулянки, у театри, музеї, кіно, на стадіон тощо».

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує батькам об'єднатися в мінігрупи для обговорення питань.

Питання для обговорення:

- Проаналізуйте, скільки часу протягом тижня ви проводите разом з дитиною: витрачаєте на перевірку домашніх завдань, заняття спортом, відвідування кіно, музеїв тощо.
- Які ви знаєте форми сімейного відпочинку? Розкажіть про традиції вашої сім'ї.
- З огляду на вікові особливості підліткового віку складіть список художніх фільмів для сумісного перегляду.

Завершується виконання вправи спільною груповою дискусією.

Вправа «Ти і Я»

Мета: визначити значення емоційного зв'язку та якості спільно проведеного з дитиною часу.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, ручки.

Вступне слово ведучого/чої: «Якість часу, проведеного з дитиною, має величезне значення для її емоційного розвитку та успішного навчання. Важливо не тільки проводити час разом, а й бути якнайбільше залученим до взаємодії з дитиною».

Виконання вправи.

1. Учасники записують на аркушах паперу, що вони розуміють під «якісно проведеним» із дитиною часом, а також приклади таких моментів у їхньому житті.
2. Після цього учасники обговорюють, чому ці моменти є такими особливими і як організувати своє життя так, щоб таких моментів було більше.
3. Ведучий/ча підсумовує результати обговорення, звертаючи увагу на важливість емоційного залучення батьків до процесу навчання та розвитку дітей.

Вправа «Карта часу»

Мета: сприяти усвідомленню батьками особливостей розподілу власного часу і виявленню можливостей для більш активного залучення до життя дитини.

Обладнання і роздатковий матеріал: великі аркуші паперу, маркери, ручки.

Вступне слово ведучого/чої: «Батьки часто стикаються з проблемою дефіциту часу на важливі моменти з дитиною. Ця вправа допоможе зрозуміти, як розподіляти свій час, і знайти можливості для змін».

Виконання вправи.

1. Кожен учасник отримує великий аркуш паперу й маркери і малює «карту» свого тижня, розділену на години.
2. Учасники позначають на карті, як вони проводять час протягом дня: робота, побутові справи, відпочинок, час із дитиною тощо.

3. Після того як карту заповнено, кожен учасник аналізує, скільки часу він приділяє дитині, і визначає, як можна скоротити час на неважливі активності для того, щоб приділяти більше уваги взаємодії з дитиною.

4. Наприкінці учасники групи обговорюють можливі зміни в розкладі та їхній вплив на якість взаємодії з дітьми.

Вправа «Момент уваги»

Мета: сприяти усвідомленню батьками необхідності приділяти увагу дитині, навіть якщо часовий ресурс обмежений.

Виконання вправи. Ведучий/ча запрошує учасників замислитися над ситуаціями, коли вони занадто зайняті і не можуть приділити достатньо часу своїй дитині. Після цього кожен учасник записує такі моменти та обговорює з іншими, як можна зробити ці короткі періоди більш значущими для дитини. Учасники створюють «Картку уваги», на якій прописують ідеї, як підтримувати фокус на дитині у звичайні, але важливі для неї моменти.

Питання для обговорення:

- У яких ситуаціях вам найскладніше приділяти увагу дитині?
- Як ви можете зробити ці моменти більш значущими для вашої дитини, навіть якщо час обмежений?
- Що, на вашу думку, дитина найбільше цінує в увазі з боку батьків?

Заувага для ведучого/чої. Ця вправа допомагає батькам усвідомити важливість для дитини навіть незначних моментів уваги. Ведучий/ча має підтримувати атмосферу відкритості учасників та їхньої готовності до зміни звичок.

Вправа «Цінність моментів»

Мета: підвищити усвідомлення батьками важливості часу, проведеного разом з дитиною.

Обладнання і роздатковий матеріал: картки або аркуші паперу з різноманітними типами активностей, ручки.

Вступне слово ведучого/чої. «Час, проведений з дітьми, є безцінним. Важливо не лише проводити цей час разом, а й усвідомлювати, які моменти найважливіші і чому. У цій вправі ми зосередимося на тому, як цінувати і знаходити час для якісної взаємодії з дітьми».

Виконання вправи. Ведучий/ча дає кожному учаснику набір карток або аркушів паперу з різними типами активностей з дітьми, наприклад: читання книжки; прогулянка на свіжому повітрі; спільні ігри; творчі заняття; спільні обіди тощо.

1. Учасники мають на кожній картці позначити, скільки часу на день чи тиждень вони витрачають на кожну з цих активностей.

2. Після цього кожен учасник ділиться своїми думками щодо того, які моменти йому здаються найбільш важливими, чому вони такі значущі і як можна збільшити їх кількість у своєму житті.

3. Наприкінці вправи обговорюють, як важливо не лише проводити час разом, а й знаходити якісні моменти для емоційної близькості з дитиною.

Вправа «Час для радості»

Мета: сприяти усвідомленню учасниками значення створення радісної налаштованості і позитивних моментів у взаємодії з дітьми.

Виконання вправи. Ведучий/ча запрошує учасників поділитися своїми думками щодо того, які моменти в стосунках з дітьми приносять найбільше радості. Кожен учасник записує на аркуші, які саме активності допомагають створювати позитивні емоції під час спільного з дитиною проведення часу. Після цього учасники об'єднуються в групи, щоб обговорити, як ці активності можна адаптувати або розширити для поліпшення взаємодії. Кожна група складає список ідей, як підвищити якість часу, проведеного з дітьми.

Питання для обговорення:

- Які активності з дитиною дають вам найбільше радості?

- Як ви можете зробити щоденне спілкування з дитиною більш радісним?
- Як часто ви віддаєте перевагу радості і веселошам у вашому сімейному житті?
- Яким чином позитивні емоції впливають на ваші стосунки з дитиною?

Заувага для ведучого/чої. Ця вправа дає змогу створити атмосферу позитиву і радості, сприяє активному обміну досвідом між учасниками, допомагає їм усвідомити важливість емоційного зв'язку під час спільного з дітьми проведення часу.

Завершальна частина

Вправа «П'ять Пальців» (за Л. Зайвертом)

Мета: узагальнити результати групової роботи.

Вступне слово ведучого/чої: «Для того щоб досягнення мети стало реальністю, потрібно постійно стежити за тим, аби не збитися з курсу. Щоб керувати такою «тонкою матерією», як час, контроль важливий особливо. Експерт з тайм-менеджменту Лотар Зайверт пропонує дуже простий і зручний метод щоденного підсумкового контролю (утім, метод можна використовувати і для проміжного контролю за виконанням окремих завдань протягом дня) – так званий метод «п'яти пальців». Метод є елементарною мнемотехнікою, у якій за кожним з пальців руки закріплено один з контрольованих параметрів якості досягнення мети. Досить лише подивитися на долоню правої руки і за першими літерами назв пальців згадати параметри, на підставі яких здійснюється контроль. Ось ці параметри (у дещо модифікованому вигляді порівняно із запропонованим Л. Зайвертом):

М (мізинець) – Мої думки, знання, інформація. Що нового сьогодні я дізнався? Чи дізнався я щось нове про свій час? Чи придумав нові «хитрощі», щоб краще управляти ним?

П (підмізний) – Підійти ближче до мети. Які оперативні завдання, що наближають мене до досягнення важливих цілей (довгострокових, стратегічних), я сьогодні вирішив?

С (середній) – Стан. Які справи були особливо цікавими? Що було пов'язано з позитивними емоціями і високою мотивацією? І навпаки – які справи були нудними, суб'єктивно важкими, виконувалися «через не могу»?

В (вказівний) – Вказати, кому я допоміг, кому зробив послугу, з ким знайшов спільну мову, з ким разом добре працював? Послуга, допомога, співпраця.

В (великий) – Велика кількість енергії. На які завдання я затратив найбільше енергії, фізичних сил? Що я зробив сьогодні для підтримання мого здоров'я і фізичної форми?».

Виконання справи. Ведучий/ча пропонує батькам спробувати на етапі завершення роботи подивитися на свою праву долоню і проконтролювати результати опрацювання отриманої інформації.

Питання для обговорення:

- Чи можете ви назвати кілька найбільш важливих ідей, які вас зацікавили на заняттях? Які у вас виникли думки (Мізінець)?
- Чи допоможуть знання, здобуті на заняттях, у досягненні ваших актуальних життєвих цілей (Безіменний)?
- Чи були на заняттях справи, які змінили ваш стан (Середній)?
- Чи допомогли вам заняття краще зрозуміти самого себе? Чи змогли ви в чомусь змінити себе, а в чомусь прийняти себе таким, яким ви є (Вказівний)?
- Чи були заняття важкими? Чи стоило вас сприймання запропонованого матеріалу (Великий)?

Список рекомендованої літератури

Боброва, Л. (2024). Актуальні форми участі батьків – носіїв громадської думки щодо освіти дітей у системі «сім'я-школа». *Проблеми політичної*

психології, 15 (29), 165–177. doi: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol15-Year2024-152>.

Боброва, Л. (2022). Громадська думка як суспільний феномен. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 21 (50), 43–56. [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-21\(50\)](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-21(50))

Боброва, Л. (2023) Концептуалізація поняття суб'єкта громадської думки у соціально-психологічній науці. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 23(52), 10–24. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23\(52\)](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52))

Боброва, Л. (2014). *Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів*. (Дис. канд. психол. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

Боброва, Л. Г. (2024). Сім'я як суб'єкт громадської думки щодо розвитку освіти. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 11-38). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Зінченко, С. (n.d.). *Тренінгове заняття «Як встигати жити і працювати, або тайм-менеджмент для вчителя»*. <https://vseosvita.ua/library/treningove-zanatta-ak-vstigati-ziti-i-pracuvati-abo-tajm-menedzment-dla-vcitela-105080.html>

Пеньковська, Н. (2014). *Основи психологічного консультування в методі позитивної психотерапії*, Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Крок.

Ратушняк, О., & Лялюк, О. (2021). *Самоменеджмент*, Навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ.

Allen, D. (2001). *Getting things done: The art of stress-free productivity*. Penguin Books.

Goldsmith, M. (2007). *What got you here won't get you there: How successful people become even more successful*. Hyperion.

Peseschkian, N. (1986). *Positive Family Therapy the Family as Therapist* Print Springer-Verlag. Berlin.

Pezeshkian, N. (1989). *Positive Psychotherapy: An Introduction to the Theory and Practice of Positive Psychotherapy*. Springer.

Pezeshkian, N. (1992). *The Role of Culture in Psychotherapy: Cross-Cultural Perspectives on Psychological Practice*. Cambridge University Press.

Tracy, B. (2003). *Time management: How to really manage your time*. Amacom.

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК МІЖСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ «СІМ'Я – ШКОЛА»

Мета – це шлях у часі.
Карл Ясперс

У цьому розділі посібника пропонуємо розглянути важливе питання – підвищення ефективності взаємозв'язку, узгодженості дій між учителями і батьками учнів у шкільному середовищі для досягнення спільних цілей. *Міжсуб'єктна взаємодія* – це процес спілкування між людьми, під час якого відбувається обмін комунікативними діями, ідеями, думками, емоціями. Цей процес є важливим для налагодження стосунків, особистісного розвитку, співвіднесення цілей кожної зі сторін, досягнення спільної мети задля вирішення завдань. Взаємодія – невід'ємна частина життя людини, від якої залежить спосіб спілкування, форма взаємин, емоційне самопочуття і взагалі якість життя і задоволеність від нього кожного з нас.

Міжсуб'єктну взаємодію, отже, доцільно розглядати як таку форму специфічного зв'язку, що реалізується суб'єктами в процесі обміну інформацією, знаннями, уміннями, навичками, активністю, діяльністю, патернами поведінки, життєвим досвідом. Основою взаємодії стають подібність або несхожість потреб, інтересів, ідей, поглядів, переконань, цілей, дій суб'єктів. До міжсуб'єктної взаємодії належать окремі дії суб'єктів, взаємини між ними, їхні статуси і ролі, а також цінності, символи і смисли, які вони створюють і репродукують (Петренко, 2022, 2024).

Результати проведеного дослідження засвідчують, що характеристики взаємодії соціальних суб'єктів у системі «сім'я-школа» мають як подібні, так і специфічні риси вияву, демонструють свою варіативність і неоднорідність. До того ж емпірично доведено, що найбільш позитивно міжсуб'єктну взаємодію в системі «сім'я-школа» оцінюють учителі, потім – батьки учнів, самі ж учні оцінюють результативність міжсуб'єктної взаємодії в школі найнижче. І тому отримані результати підтверджують доцільність проведення

тренінгової роботи серед інтересантів освіти для підвищення їхньої компетентності щодо взаємодії в освітньому середовищі (Петренко, 2023).

Під час групових зустрічей увага учасників запропонованого тренінгу буде акцентуватися на розвитку міжсуб'єктної взаємодії в системі «сім'я-школа», зокрема таких її основних компонентів, як-от *взаємодопомога, взаєморозуміння, взаємний розвиток, участь у вирішенні спільних завдань, активність-пасивність у відстоюванні власних думок, свобода висловлювання, відкритість до інших* (рис. 5.1).

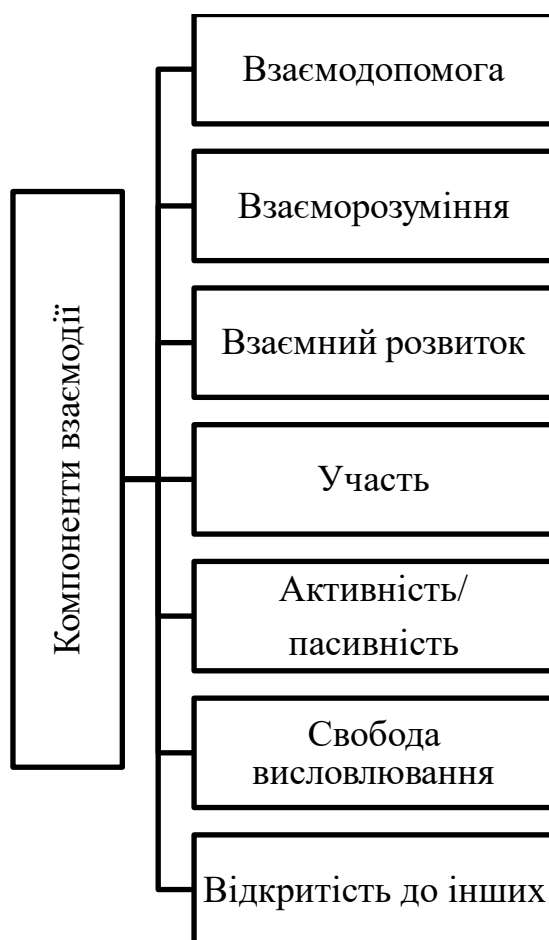

Рис. 5.1. Компоненти міжсуб'єктної взаємодії в системі «сім'я – школа»

Учасники: батьки учнів і вчителі закладу загальної середньої освіти.

Мета: розвиток міжсуб'єктної взаємодії між стейкхолдерами освіти – батьками учнів і вчителями закладу загальної середньої освіти.

Очікувані результати:

- розвиток взаємодопомоги, взаєморозуміння, взаємний розвиток у системі «сім'я-школа»;
- уміння вирішувати спільні завдання;
- уміння висловлювати і відстоювати власні думки;
- розвиток довіри, відкритість до інших.

Пояснення щодо виконання: програмою передбачено дві групові зустрічі тривалістю 3 години кожна (з перервою 20 хвилин) на день. Кожна групова зустріч складається із трьох частин: вступної, основної і завершальної. Вступна частина дає змогу з'ясувати очікування учасників щодо результатів спільної роботи, налагодити зворотний зв'язок між ними, роз'яснити учасникам принципи, правила, умови проведення занять. Під час реалізації основної частини презентують результати індивідуальної і групової роботи, обговорюють різні думки, проводять рольові ігри, інсценування, керовані дискусії, дебати та інші заходи щодо самонавчання і взаємонавчання. На етапі реалізації завершальної частини отримані результати піддають рефлексії, підбивають підсумки проведеної роботи, реалізують зворотний зв'язок, виконують процедури з релаксації та узагальнення результатів групової роботи. У змісті зустрічей – соціально-психологічні техніки, методики, вправи, спрямовані на розвиток міжсуб'єктної взаємодії в системі «сім'я-школа».

У програмі групових зустрічей сформульовано мету й основні завдання запропонованих занять, розкрито психологічний смисл вправ, описано сценарій їх проведення, окреслено коло питань для обговорення, зазначено регламент і потрібне для виконання вправ обладнання. Як мету групових зустрічей визначено опрацювання навичок взаємодопомоги, взаєморозуміння, свободи висловлювання, активності, відкритості до інших, набуття учасниками тренінгу нового досвіду міжсуб'єктної взаємодії.

**Програма групових зустрічей «Міжсуб'єктна взаємодія
в системі «сім'я – школа»**

Зустріч 1. Взаємодія: взаєморозуміння, взаємодопомога, відкритість до інших.				
<i>Мета зустрічі: опрацювання навичок взаємодопомоги, взаєморозуміння, відкритості до інших, набуття нового досвіду взаємодії.</i>				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Розкрити очікування учасників зустрічі, спонукати членів групи до спільної роботи, налагодити між ними зворотний зв'язок, створити позитивне емоційне тло під час спілкування.	Індивідуальна робота, робота в групі, обговорення	1. Привітання, вступне слово ведучого. 2. Вправа «Поділись своїми враженнями». 3. Вправа «Обміркуй і обговори».	5 хв. 5-10 хв. 20-25 хв., обговорення результатів роботи – до 15 хв.
Основна	Опрацювати вміння діяти злагоджено, удосконалити навички взаєморозуміння і взаємодопомоги, підвищити рівень професійної і психологічної компетентності.	Робота в групі, гра, обговорення	4. Вправа «Закарлюки». <i>(вправа на вибір)</i> 5. Вправа «Ланцюжок підтримки».	20-25 хв., обговорення результатів роботи – до 15 хв. 20-25 хв., обговорення результатів роботи – до 15 хв.
	<i>Перерва – 20 хв.</i>			
	Набути нового досвіду взаємодії, відкритості до інших; висловлювання своїх думок, виявлення свого особистого ставлення до питань, що обговорюються.	Опитування, робота в групі, обговорення	6. Вправа «Три «Я» особистості». <i>(вправа на вибір)</i> 7. Вправа «Міст довіри».	20 хв., обговорення результатів роботи – до 20 хв. 20 хв., обговорення результатів роботи – до 20 хв.
Завершальна	Розкрити особливості взаєморозуміння між батьками і вчителями, опрацювати навички спілкування, набути нового досвіду взаємодії.	Рольова гра, дискусія, обговорення	8. Вправа «Інтоніяція». Процедура завершення заняття	10 хв., обговорення результатів роботи – до 10 хв. 5 хв.

Зустріч 2. Взаємодія: взаєморозвиток, активність, участь, свобода висловлювання. Мета зустрічі: опрацювання навичок взаєморозвитку, взаєморозуміння, активності, свободи висловлювання, прийняття інших.				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Активізувати взаємодію, спонукати учасників до відкритості під час спілкування, створити позитивне емоційне тло для подальшої сумісної роботи.	Інтерактивна гра	Привітання, вступне слово ведучого. 1. Вправа «Сполучити фразу».	5 хв. 15 хв.
	Опрацювати навички взаєморозвитку, взаєморозуміння, участі у вирішенні спільних завдань, вдосконалити вміння виявляти активність під час спільної діяльності, висловлювати свою думку.	Інтерактивна гра	2. Вправа «Коло одностумців». <i>(вправа на вибір)</i> 3. Вправа «Аргументуй свою думку».	20-25 хв., обговорення результатів роботи – 15 хв. 20-25 хв., обговорення результатів роботи – 15 хв.
Основна	<i>Перерва – 20 хв.</i>			
	Опрацювати навички взаєморозуміння, свободи висловлювання, участі, прийняття різних позицій.	Інтерактивна гра, робота в групі, обговорення, дискусія	4. Вправа «Батьки vs Вчителі». 5. Вправа «Естафета думок». <i>(вправа на вибір)</i> 6. Вправа «Коло свободи».	20-25 хв., обговорення результатів роботи – 20 хв. 20 хв., обговорення результатів роботи – 10 хв. 20 хв., обговорення результатів роботи – 10 хв.
Завершальна	Залучити учасників до спільної роботи в групі, налагодити зворотний зв'язок, підбити підсумки спільної роботи.	Робота в групі, обговорення	7. Техніка «Вау». Процедура завершення заняття.	20 хв. 5 хв.

Зустріч 1. Взаємодія: взаєморозуміння, взаємодопомога, відкритість до інших

Мета зустрічі: опрацювання навичок взаємодопомоги, взаєморозуміння, відкритості до інших, набуття нового досвіду взаємодії.

Вступна частина

Привітання, вступне слово ведучого.

Ведучий після привітання стисло пояснює учасникам, для чого зібралася група. Деталізує мету, завдання, розкриває правила проведення тренінгового заняття, його тривалість. Нагадує, що група, маючи єдині цілі, працюватиме, як одна команда. Спрямовує учасників на активну участь у спільній роботі, на висловлення своїх думок, на необхідність розмірковувати, формулювати запитання, відповідати на них у процесі обговорення. Ведучий зазначає, що набуті і засвоєні під час проведення занять навички взаємодії дадуть змогу поліпшити спілкування між учителями і батьками учнів в освітньому середовищі.

Вправа «Поділися своїми враженнями»

Мета: заохочення учасників до сумісної роботи в групі, створення позитивного емоційного тла під час спілкування.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, папір для нотаток.

Виконання вправи. Ведучий, привітавши учасників, пропонує їм згадати свій сьогоднішній день і поділитися з іншими учасниками зустрічі приємними, щасливими моментами – враженнями, образами, почуттями, думками. Це можуть бути будь-які позитивні враження від знайомих і незнайомих людей, роботи, природи, домашніх улюбленців, уподобань, інтересів, новин, власних думок і почуттів. Після того як усі учасники зможуть висловитися, ведучий акцентує увагу на тому, що дуже приємно і важливо для всіх було почути про ті щасливі миті життя, які ми можемо не помічати, але які нас повсякчас оточують.

Вправа «Обміркуй і обговори»

Мета: спонукати членів групи до участі в спільній роботі, здобути нові знання, осмислити питання для обговорення, підвищити рівень своєї професійної і психологічної компетентності.

Обладнання і роздатковий матеріал: фліпчарт, маркери різного кольору, олівці, ручки, стикери, папір для нотаток.

Виконання вправи. Учасники об'єднуються в групи по п'ять-шість осіб. Тим, хто бере участь у виконанні завдання, пропонується обговорити заздалегідь сформульовані запитання. Наприклад: «Що означає взаємодія між людьми?», «На вашу думку, взаємодія – це...», «Що треба зробити для результативної взаємодії?», «На який результат взаємодії ви зазвичай розраховуєте?». Кожен з учасників самостійно обмірковує відповідь на запитання (можна робити нотатки). Варіанти відповідей обговорюють у групі. Група визначається щодо спільної відповіді на поставлене запитання (відповіді зазначають на стикерах). Кожна група представляє результати своєї роботи (застосовують фліпчарт). Після цього відбувається спільне обговорення результатів роботи в спільному колі учасників.

Питання для обговорення:

- Від кого залежить результативність взаємодії в нашій школі?
- Що потрібно зробити, щоб взаємодія між батьками і вчителями була більш результативною?
- Як можна поліпшити взаємодію між учителями і батьками в нашій школі?
- Яким чином вплине оптимізація взаємодії між батьками і вчителями на дітей?
- Які чинники ефективної взаємодії між учителями і батьками можна визначити?

Основна частина

Вправа «Закарлюки»

Мета: опрацювання вміння діяти злагоджено, брати участь у спільній роботі; набуття навичок взаєморозуміння і взаємодопомоги; підвищення рівня професійної і психологічної компетентності.

Обладнання і роздатковий матеріал: фліпчарт, олівці/маркери різного кольору, стикери, конверти, картки із зазначеним завданням: «Квітка», «Місяць», «Будинок», «Сонце», «Хмаринка», «Дерево», «Пташка», «Метелик» тощо.

Виконання вправи. Ведучий пропонує учасникам об'єднатися у дві групи. У кожній групі учасники розраховуються за номерами: «перший», «другий», «третій», «четвертий», «п'ятий» тощо (залежить від кількості учасників) – й отримує відповідний стикер з номером. Якщо в тренінговій роботі бере участь непарна кількість учасників і хтось залишається без пари, то він/вона стає помічником ведучого і допомагає йому відстежувати дотримання всіма учасниками правил виконання завдання. Кожен з учасників зі «своєї» пари отримує конверт із завданням на картці, на якій зазначено: «Квітка», «Місяць», «Будинок», «Сонце», «Хмаринка», «Дерево», «Пташка», «Метелик» тощо. Ніхто з учасників не знає, що написано на картці партнера по грі. Причому деяким парам учасників, у довільному порядку, на відміну від інших видають однакові картки. Наприклад, «Дерево» – «Дерево», «Будинок» – «Будинок», «Квітка» – «Квітка».

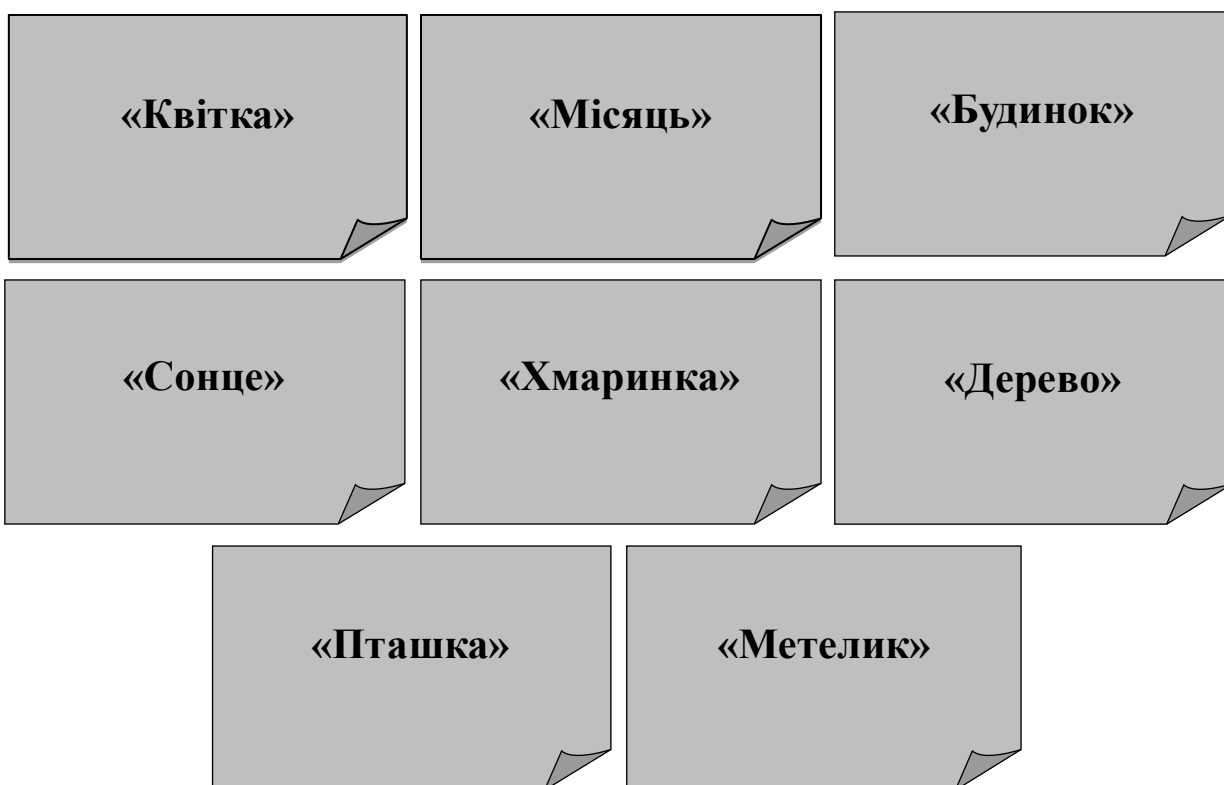
Інструкція для виконання завдання в парах: «За дві хвилини ви повинні намалювати те, що зазначено на отриманій картці. Малювати на фліпчарті ви будете вдвох, одночасно, тримаючи в руках один олівець/маркер. Розмовляти не дозволяється. Виконувати завдання слід починати за командою ведучого. Ведучий зупиняє виконання завдання через дві хвилини після його початку. Помічник ведучого допомагає дотримуватися правил виконання завдання».

Питання для обговорення:

- Що ви відчували під час виконання завдання?

- Як ви можете описати дії партнера по виконанню завдання?
- Як ви можете охарактеризувати вашу взаємодію з партнером по виконанню завдання?
- Чи можете ви сказати, що взаєморозуміння і взаємодопомога відіграють важливу роль у взаємодії?
- Чи була ваша взаємодія результативною?
- Чого ви навчилися, виконуючи запропоноване завдання?

Картки для виконання вправи «Закарлюки»

Вправа «Ланцюжок підтримки»

Мета: розвиток навичок взаємодопомоги, відкритості, довіри до інших.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, папір для нотаток, картон, картки із завданнями, картки з позитивними словами або мотиваційними фразами, м'яч, мотузка, інші предмети для виконання завдань.

Виконання вправи. Ведучий пояснює, що гра спрямована на поліпшення взаємодії та формування довіри між учасниками.

Наголошується, що допомога одне одному важлива для досягнення спільної мети.

«Ланцюжок підтримки». Учасники стають колом. Кожен по черзі розповідає про ситуацію, коли йому була потрібна допомога (наприклад, у навчанні, на роботі або вдома). Після кожної особистої історії інші учасники пропонують варіанти, як можна було б допомогти. Це може бути реальна порада або просто емоційна підтримка.

«Спільне завдання». Група розподіляється на підгрупи по три-чотири особи. Кожна підгрупа отримує завдання, яке можна виконати лише допомагаючи одне одному. Приклади завдань:

- ❖ Перенести м'яч, долаючи перешкоди, тримаючи його тільки мотузками.
- ❖ Побудувати конструкцію з паперу, яка витримає максимальну вагу.
- ❖ Розгадати головоломку, де кожен має доступ лише до частини інформації.

Учасники виконують завдання, активно підтримуючи одне одного.

«Обмінятися добрими словами». Учасники отримують картки з позитивними словами або мотиваційними фразами. Кожен по черзі дарує свою картку іншому учаснику з поясненням, чому саме ця людина її заслуговує (наприклад, «Ти завжди підтримуєш інших», «Ти допоміг мені виконати завдання», «Ти поліпшив мій настрій», «Твої слова додали мені впевненості»). На завершальному етапі виконання вправи група переходить до обговорення.

Питання для обговорення:

- Що ви відчували, коли вам допомагали інші?
- Як ви оцінюєте свою роль у підтриманні інших?
- У чому сила взаємодопомоги?
- У чому полягає значення відкритості і довіри під час взаємодії?

Кожен з учасників висловлює коротке побажання своїй групі, пов'язане з підтримкою та співпрацею.

Вправа «Міст довіри»

Мета: розвиток взаєморозуміння і довіри між учителями та батьками, формування позитивного ставлення до інших.

Обладнання і роздатковий матеріал: аркуші паперу, стикери, маркери, ручки, олівці, картки із завданнями, ватман із схематичним зображенням мосту.

Виконання вправи. Ведучий розкриває мету вправи, підкреслюючи важливість взаєморозуміння і довіри між учителями та батьками. Відтак учасники поєднуються у дві групи – учителів і батьків.

Визначення очікувань від взаємодії. Ведучий пропонує кожній групі учасників – учителів і батьків – записати на окремих аркушах паперу свої очікування від дій іншої сторони. Прикладами очікувань батьків від взаємодії з учителями можуть бути: «чітка комунікація щодо поведінки учня в школі», «шанобливе ставлення до думки батьків». Очікування вчителів від взаємодії з батьками: «підтримка дисципліни учня вдома», «активна участь батьків у шкільних заходах». Після обговорення результатів у групі спільні пункти записують на ватмані.

Пошук спільних рішень. Учасники отримують картки, де окреслено проблемні ситуації, пов'язані зі школою, наприклад: «учень не виконує домашні завдання», «батьки ігнорують запрошення на шкільні збори». У процесі обговорення учасники кожної групи доходять висновку, яким чином можна вирішити ці проблеми разом, після цього ознайомлюють зі своїм рішенням іншу групу.

«Будуємо міст довіри». Учасники з окремих «елементів» разом «розбудовують міст довіри», схематично зображений на ватмані. Кожен з «елементів» являє собою спільне рішення, зафіксоване на стикері, і символізує конкретну домовленість або крок для поліпшення взаємодії. Наприклад,

- ❖ комунікація за допомогою спеціально створеного чату;
- ❖ регулярні зустрічі для обговорення успіхів дітей;

- ❖ участь батьків в організації шкільних заходів.

Кожен «елемент»-стикер закріплюють на «мосту». Після того як «міст довіри» «побудовано», ведучий підсумовує результати роботи і просить учасників поділитися своїми враженнями.

Питання для обговорення:

- Що саме сприяє зміцненню довіри між учителями і батьками?
- Що саме допомагає у формуванні позитивного ставлення до інших?
- За яких умов взаєморозуміння між учителями і батьками буде поліпшуватися?

Вправа «Три «Я» особистості»

(Балашова, Васильєв, & Дубровинський, 2013)

Мета: розвиток взаєморозуміння, взаємний розвиток, набуття нового досвіду взаємодії, відкритість до інших, готовність суб'єкта висловлювати свої думки і виявляти своє особисте ставлення.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланк опитувальника, фліпчарт, олівці/маркери різного кольору, стикери, папір для нотаток.

Виконання вправи. Ведучий інформує учасників, що *транзакція** – це акт спілкування, протягом якого співрозмовники, обмінюються інформацією, перебуваючи в одному з трьох станів свого «Я»: «Батька», «Дорослого» або «Дитини» (рис. 5.2). Три «Я» особистості – «Батько», «Дорослий», «Дитина» – супроводжують людину все її життя. Зріла людина вміло використовує різні форми поведінки залежно від ситуації. Транзактний аналіз дає змогу визначити типові форми взаємодії з іншими, опанувати тонкощі спілкування, зрозуміти прихований зміст сказаного, уникати помилок у процесі комунікації. Ведучий пропонує оцінити, як поєднуються три «Я» в поведінці учасників.

**Транзакція – це одиниця взаємодії партнерів по спілкуванню, що супроводжується представленням їхньої позиції. Кожна людина в різних ситуаціях займає різні позиції одна щодо одної, що знаходить своє відображення у взаємодії (транзакціях).*

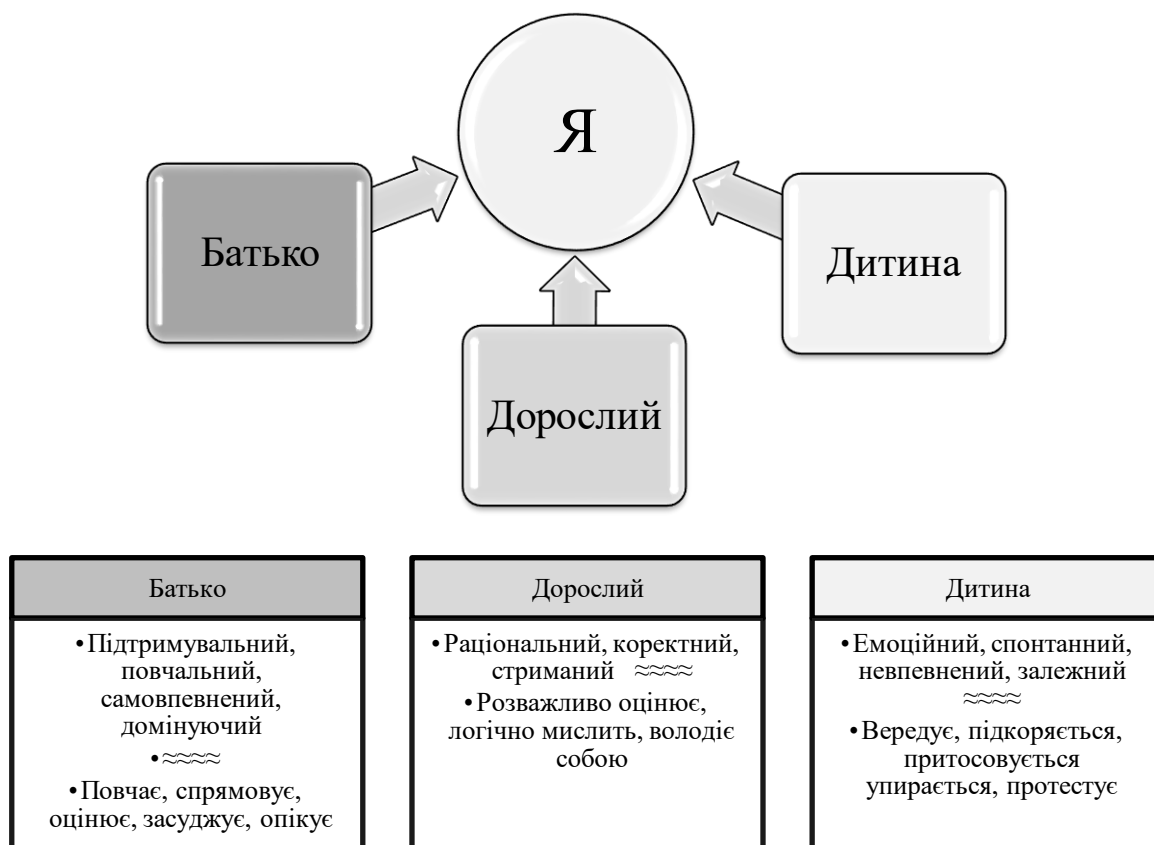

Рис. 5.2. Три «Я» особистості

Для цього треба оцінити кожне з представлених висловлювань у балах (від 0 до 10).

1. Мені інколи не вистачає витримки.
2. Якщо мої бажання заважають мені, то я вмю їх притлумлювати.
3. Батьки, як більш дорослі люди, мають облаштовувати сімейне життя своїх дітей.
4. Я іноді перебільшую свою роль у якихось подіях.
5. Мене важко обманути.
6. Мені б сподобалося бути вихователем.
7. Буває, мені хочеться погратися, як маленькому.
8. Думаю, що я правильно розумію всі події, які відбуваються.
9. Кожний має виконувати свій обов'язок.
10. Нерідко я роблю не як треба, а як хочеться.
11. Приймаючи рішення, я намагаюся обміркувати його наслідки.
12. Молодше покоління має вчитися у старших як треба жити.

13. Я, як і багато людей, буваю вразливим.
14. Мені вдається побачити в людях більше, ніж вони розповідають про себе.
15. Діти мають безумовно виконувати вказівки батьків.
16. Я пристрасна людина.
17. Мій основний критерій оцінювання людини – об'єктивність.
18. Мої погляди непохитні.
19. Буває, що я не поступаюся в суперечці лише тому, що не хочу поступатися.
20. Правила доцільні лише доти, поки вони корисні.
21. Люди мають дотримуватися всіх правил незалежно від обставин.

Підрахуйте окремо суму балів за пунктами:

«Д» – дитина: 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19. Обчислити $\sum Д$ (min=0, max=70).

«Дор» – дорослий: 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20. Обчислити $\sum Дор$ (min=0, max=70).

«Б» – батько: 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21. Обчислити $\sum Б$. (min=0, max=70).

Розташуйте символи **Д**, **Дор**, **Б** залежно від їхнього числового значення (від більшого до меншого). Таким чином Ви отримаєте особисту транзакційну «формулу» свого «Я».

Що означає така «формула»? Які характеристики вам притаманні?

Передусім слід звернути увагу на *перший* символ «формули» свого «Я», тобто на ту позицію в спілкуванні, що переважає (обчислюється за сумою балів від 0 до 70).

«Дор» – відповідальність, поміркованість, вдумливість, стриманість, неохильність до повчань. Такі якості сприятливі для продуктивного спілкування, міжсуб'єктної взаємодії, спільної діяльності, творчості.

«Б» – категоричність суджень, самовпевненість, безкомпромісність, схильність по повчань. Така позиція в спілкуванні не дуже сприятиме взаєморозумінню і взаємодії, хоча завдяки тренінговій роботі може бути успішно змінена.

«Д» – безпосередність, емоційність, спонтанність, вередливість, слухняність, пристосовуваність, залежність. Така позиція сприяє винайденню нових, оригінальних способів взаємодії, хоча дитяча безпосередність прийнятна до певних меж і в разі виходу з-під контролю може заважати її успішній реалізації.

Питання для обговорення:

- Про що ви дізналися, виконуючи це завдання?
- Яка позиція в спілкуванні, на вашу думку, найкраща?
- Які транзакції варто застосовувати для поліпшення взаємодії між батьками і вчителями?
- Які особистісні якості треба розвивати для поглиблення взаєморозуміння між батьками і вчителями?

Завершальна частина

Вправа «Інтонація» (Босенко, 2024)

Мета: розвиток взаєморозуміння між батьками і вчителями, набуття ними навичок спілкування, нового досвіду взаємодії, відкритості до інших.

Обладнання і роздатковий матеріал: картки для виконання вправи, ручки, олівці, папір для нотаток.

Виконання вправи. Учасники по черзі мають промовляти фрази з різною інтонацією: іронії, докору, байдужості, вимогливості, доброзичливості (інтонації позначено на картках). Інші учасники мають здогадатися, з якою інтонацією промовляється фраза.

Фрази, які треба виголосити:

«Мені не байдужі успіхи вашої дитини».

«Я вдячна/ний вам за надану допомогу».

Питання для обговорення:

- Яка інтонація для вас є найбільш прийнятною?
- З якою інтонацією краще звертатися до свого співрозмовника?
- З якою інтонацією легше досягти взаєморозуміння?

- Що ви можете сказати про людину, яка розмовляє з вами тим чи тим тоном?

Картки для виконання вправи «Інтонація»

<p>Інтонація: ІРОНІЯ</p> <p>Вимовити фрази:</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Мені не байдужі успіхи вашої дитини.▪ Я вдячна/ний вам за надану допомогу.	<p>Інтонація: ДОКІР</p> <p>Вимовити фрази:</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Мені не байдужі успіхи вашої дитини.▪ Я вдячна/ний вам за надану допомогу.
<p>Інтонація: БАЙДУЖІСТЬ</p> <p>Вимовити фрази:</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Мені не байдужі успіхи вашої дитини.▪ Я вдячна/ний вам за надану допомогу.	<p>Інтонація: ВИМОГЛИВІСТЬ</p> <p>Вимовити фрази:</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Мені не байдужі успіхи вашої дитини.▪ Я вдячна/ний вам за надану допомогу.
<p>Інтонація: ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ</p> <p>Вимовити фрази:</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Мені не байдужі успіхи вашої дитини.▪ Я вдячна/ний вам за надану допомогу.	

Процедура завершення заняття.

На завершення ведучий повідомляє, що група закінчує роботу на сьогодні. Варто подякувати присутнім за плідну роботу, під час якої вони вирішували складні і важливі завдання. Слід відмітити активність учасників зустрічі, доречно зацентувати на сильних сторонах кожного окремо. Можна запитати, що сподобалося або, навпаки, не сподобалося учасникам під час спільної роботи, а також поцікавитися, що саме запам'яталося найбільше. Нагадайте про дату проведення наступної зустрічі. На цьому перша зустріч, присвячена питанням розвитку міжсуб'єктної взаємодії, завершується.

Зустріч 2. Взаємодія: взаєморозвиток, активність, участь, свобода висловлювання

Мета зустрічі: опрацювання навичок взаємодопомоги, взаєморозуміння, активності, відкритості до інших, свободи висловлювання, набуття нового досвіду взаємодії.

Вступна частина

Привітання, вступне слово ведучого.

Ведучий вітає присутніх, стисло нагадує учасникам про мету, завдання, правила, тривалість проведення тренінгового заняття. Спрямовує учасників на активну спільну роботу, висловлення власних думок, на необхідність розмірковувати, формулювати запитання, давати на них відповіді в процесі обговорення. Також зауважує, що набуті і засвоєні під час проведення тренінгу навички міжсуб'єктної взаємодії дадуть змогу зробити спілкування між учителями і батьками учнів у шкільному середовищі більш досконалим.

Вправа «Сполучити частини фрази»

Мета: активізація міжсуб'єктної взаємодії учасників, спонукання їх до відкритості під час спілкування, створення позитивного емоційного тла під час спільної роботи.

Обладнання і роздатковий матеріал: картки з висловлюваннями для виконання вправи, коробка або інша ємність для карток.

Виконання вправи. Ведучий пропонує учасникам витягнути наосліп з коробки заздалегідь заготовлені картки з крилатими або гумористичними фразами, висловами, словосполученнями, причому на одній картці записано тільки першу половину фрази, а другу половину – на іншій картці. Наприклад, на одній картці – «Якщо з вас постійно сміються – ...», на іншій – «...значить ви даруєте людям радість». Або, наприклад, на першій картці – «Щоб дійти до мети, ...», на другій – «...треба насамперед іти. Оноре де Бальзак». Кожний учасник витягає тільки одну картку. Кількість карток має

відповідати кількості учасників. Далі за командою ведучого учасники, виявляючи власну активність, намагаються знайти, у кого саме з партнерів картка з половиною фрази, яку треба приєднати.

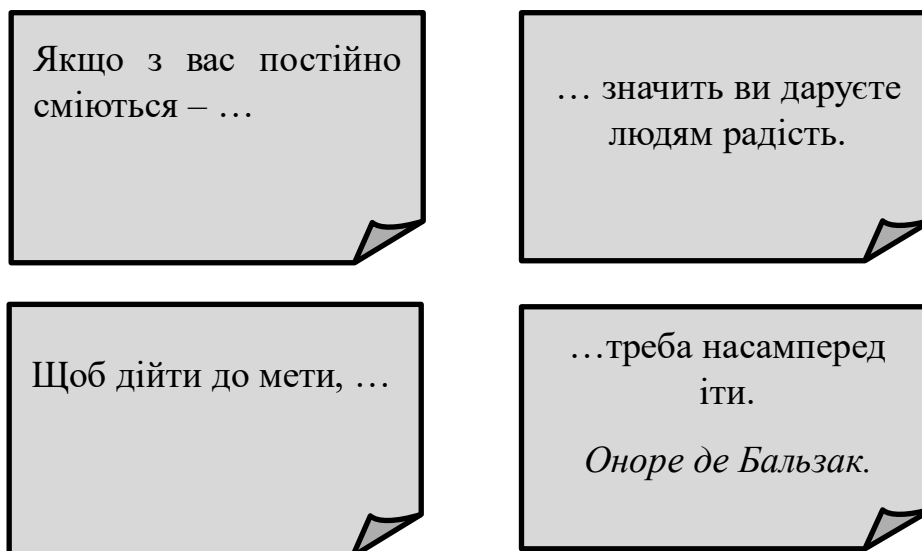
Фрази, які можна використовувати для виконання завдання (Цитатосфера, 2024):

1. Якщо з вас постійно сміються – значить ви приносите людям радість.
2. Хвилиночка довша за хвилину разів у десять.
3. Тонкощі української мови: борщ пересолила – із сіллю переборщила...
4. Люблю вихідні! Можна швидко і без заторів доїхати до роботи.
5. Усе обов'язково збудеться, варто тільки розхотіти.
6. Ось так буває: поставиш улюблену пісню на будильник... І немає більше улюбленої пісні.
7. Найважче – це рішення діяти, решта – просто завзятість. Амелія Ерхарт.
8. Наша найбільша заслуга не в тому, щоб ніколи не падати, а в тому, щоб підніматися після кожного падіння. Конфуцій.
9. Сім разів упади, вісім разів устань. Японське прислів'я.
10. У серці кожної труднощі криється можливість. Альберт Ейнштейн.
11. Усе, що можна уявити, – реально. Пабло Пікассо.
12. Ваше благополуччя залежить від ваших власних рішень. Джон Д. Рокфеллер.
13. Якщо немає вітру, беріться за весла. Латинська приказка.
14. Успіх – це здатність прямувати від однієї невдачі до іншої, не втрачаючи ентузіазму. Вінстон Черчилль.
15. Бідна людина не та, у якої немає ні гроша в кишені, а та, у якої немає мрії. Сократ.
16. Тільки одне робить виконання мрії неможливим – це страх невдачі. Пауло Коельйо.

17. Кожна мить життя – ще одна можливість. Габріель Гарсія Маркес.

18. Щоб дійти до мети, треба насамперед іти. Оноре де Бальзак.

Картки для виконання вправи «Сполучити фразу»

Основна частина

Вправа «Коло однодумців»

Мета: опрацювання навичок взаєморозуміння та участі, виявлення активності під час спільної діяльності.

Обладнання і роздатковий матеріал: стіл, заздалегідь заготовлене коло з картону, ножиці, маркер, мотузки, папір для малювання, ручки, олівці, папір для нотаток.

Виконання вправи. З міцного картону вирізати коло, у ньому зробити отвори: один, по центру, – для кріплення маркера для малювання; інші, через рівні проміжки по краю, – для закріплення мотузок. Кількість отворів для мотузок і самих мотузок залежить від числа учасників інтерактивної гри. Доцільно об'єднати учасників у групи по п'ять-сім осіб. Учасники гри розташовуються за столом, у центрі якого кріпиться аркуш для малювання. Кожен тримає свій кінець мотузки. Завдання полягає в тому, щоб учасники домовились, узгодили між собою те, що саме малюватимуть разом, натягуючи мотузки і керуючи маркером. Маркер опускається на папір, і

починається процес малювання. Щоб виконати завдання, учасникам потрібно домовитися про черговість рухів. По закінченні роботи кожна група учасників презентує свій спільний малюнок.

Питання для обговорення:

- Які ваші враження від спільної роботи в групі?
- Що вдалося / не вдалося зробити?
- Завдяки чому вдалося / не вдалося виконати завдання?
- Хто з учасників, на вашу думку, був більш активним/пасивним під час виконання цього завдання?

Вправа «Аргументуй свою думку»

Мета: розвиток навичок переконливого аргументування, уміння висловлювати власну думку.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, маркери, папір для нотаток, картки з темами для обговорення, таймер, фліпчарт або дошка для нотаток.

Виконання вправи. Ведучий пояснює мету вправи і правила її виконання. Підкреслює, що у взаємодії важливо враховувати думки інших учасників, навіть якщо вони не збігаються з власними міркуваннями.

«Висловлюємо особисту думку». Учасники отримують картки, де пропонуються різні теми для обговорення в групі. Наприклад:

- ❖ Чи потрібні домашні завдання?
- ❖ Чи обов'язково носити шкільну форму?
- ❖ Чи варто забороняти в школі мобільні телефони?
- ❖ Що робити, якщо дитина прогулює заняття?

Кожен з учасників протягом однієї хвилини має висловити свою думку щодо зазначеної в картці теми, навівши щонайменше два аргументи.

«Дебати в парах». Учасники діляться на пари. Одна людина в парі займає позицію «за», інша – позицію «проти». Вони по черзі мають висловити свої аргументи щодо зазначеної теми, маючи на це по дві хвилини.

Після обговорення пара має знайти компроміс або дійти спільного рішення, яке задовольнило б обох учасників.

«Гаряче крісло». Один з учасників сідає в «гаряче крісло» й обирає тему для обговорення. Інші учасники по чергово задають їй/йому запитання, на які вона/він має відповідати, відстоюючи свою позицію. Важливо, щоб відповіді були аргументованими і логічними. Відтак група переходить до обговорення результатів виконання вправи.

Питання для обговорення:

- Які навички, на ваш погляд, було опрацьовано під час виконання цієї вправи?
- Що було найскладнішим в обстоюванні своєї думки?
- Як можна поліпшити свою аргументацію?
- Чи важко було дійти компромісу?

Вправа «Батьки vs Учителі»

Мета: опрацювання навичок взаєморозуміння та активності, свободи висловлювання, відкритості до інших.

Обладнання і роздатковий матеріал: бланки для відповідей, фліпчарт, олівці, ручки, маркери різного кольору, стикери, папір для нотаток.

Виконання вправи. Ведучий пропонує учасникам об'єднатися у дві групи – «Батьків» і «Вчителів». Відтак ставить завдання створити уявний узагальнений портрет хорошого/поганого батька – для групи «Вчителів», і хорошого/поганого вчителя – для групи «Батьків», відповідаючи на запитання, якими рисами можна охарактеризувати хороших/поганих батьків чи вчителів. Учасники під час роботи заповнюють бланки для відповідей (бланк для відповідей 1 – для вчителів, бланк для відповідей 2 – для батьків), які пізніше розміщують на фліпчарті для подальшого обговорення. Учасникам обговорення пропонується порівняти відповіді, зафіксовані в бланку 1 і бланку 2.

Які вони?	
«Погані батьки»	«Хороші батьки»
•	•
•	•
•	•

Які вони?	
«Погані вчителі»	«Хороші вчителі»
•	•
•	•
•	•

Питання для обговорення:

- Яких батьків/учителів можна назвати поганими?
- Яких батьків/учителів можна назвати хорошими?
- Які емоції ви відчували, створюючи узагальнений портрет поганого батька/вчителя?
- Які емоції ви відчували, створюючи узагальнений портрет хорошого батька/вчителя?
- Чи траплялися такі батьки/ вчителі у вашому житті?
- Чи бачите ви спільні риси у батьків і вчителів?
- Які висновки можна зробити завдяки виконанню цього завдання?

Вправа «Естафета думок»

Мета: опрацювання навичок взаєморозуміння та свободи висловлювання, виявлення активності, відкритості до інших.

Обладнання і роздатковий матеріал: фліпчарт, естафетна паличка або предмет, що її замінює (м'ячик, іграшка, маркер тощо), ручки, олівці, папір для нотаток.

Виконання вправи. Ведучий пропонує учасникам висловити свої думки щодо того, що саме можна зробити, аби поліпшити взаємодію між батьками і

вчителями у шкільному середовищі. Вправу розпочинає хтось із охочих висловитися щодо цього, який після викладення своїх міркувань передає «естафетну паличку» іншому учаснику. Наступний учасник має продовжити думку попереднього, висловити свої ідеї і знову передати «естафетну паличку». Ведучий спостерігає, щоб усі учасники могли взяти участь в обговоренні. Найбільш слухні пропозиції фіксують на фліпчарті.

Питання для обговорення:

- Що саме треба зробити для поліпшення взаємодії між батьками і вчителями у шкільному середовищі?
- Які ідеї, думки ви вважаєте найбільш слухними?
- Які ідеї щодо поліпшення взаємодії між батьками і вчителями можна використати в повсякденному житті?

Вправа «Коло свободи»

Мета: розвиток умінь висловлювати свою думку, набуття впевненості та прийняття різних позицій.

Обладнання і роздатковий матеріал: ручки, олівці, маркери, папір для нотаток, картки із завданнями, предмет, що символічно надає «право голосу» (наприклад, м'яч, кубик чи паличка).

Виконання вправи. Ведучий пояснює, у чому полягає мета вправи, які правила її виконання, наголошуючи, що свобода висловлювання є важливим правом кожної людини. Ведучий має зазначити, що під час групової роботи не буває «правильних» або «неправильних» думок, тож думка кожного учасника має бути прийнята з повагою і розумінням.

«Особиста думка». Учасники по черзі отримують символічний предмет (м'яч, паличку), який дає їм право голосу, і висловлюють свою думку щодо певної теми.

Теми можуть бути такими:

- ❖ Що для мене означає свобода висловлювання?
- ❖ Чи важливо висловлювати свої думки публічно?

- ❖ Моє ставлення до людини, думку якої я не підтримую
- ❖ Багато різних думок – це добре чи погано?

Кожен з учасників має одну-дві хвилини, щоб висловити свою думку, і ніхто не має права перебивати того, хто говорить.

«Дебаткування: обмін думками». Ведучий формулює суперечливу тему для обговорення в групі (наприклад, «Чи потрібно дозволяти дітям користуватися гаджетами без обмежень?», «Чи заважають комп'ютерні ігри дітям виконувати домашні завдання?»). Учасники поділяються на дві групи: перша – підтримує твердження, друга – виступає «проти». Кожна група формулює свої аргументи «за» і «проти» й презентує їх, після чого відбувається коротке обговорення.

«Вільна думка». Учасники утворюють «коло» для обговорення. Кожен розповідає про ситуацію, в якій було складно висловити свою думку (наприклад, на роботі, у школі, вдома). Група обговорює, яким чином можна було б діяти в цій ситуації, підтримуючи право оповідача на свободу висловлювання.

Питання для обговорення:

- Як ви відчували себе під час обговорення в групі?
- Що допомагало вам відчувати себе вільно під час висловлювання?
- Що спонукало вас дослухатися до інших?
- Як можна використовувати набуті навички в повсякденному житті?

Завершальна частина

Техніка «Вау» (Психологічні ресурси взаємодії..., 2022)

Мета: залучення учасників групи до спільної роботи, спрямованої на вирішення поставлених завдань, здобуття нових знань, налагодження зворотного зв'язку за результатами обговорення.

Обладнання і роздатковий матеріал: фліпчарт, маркери, ручки, олівці, папір для нотаток.

Виконання вправи. Техніку «Вау» можна застосовувати на

завершальному етапі роботи з групою. Учасникам треба пригадати все те, що найбільше вразило, запам'яталося під час тренінгової роботи, і відповісти на запитання.

Питання для обговорення:

- Яка подія, що сталася під час нашої зустрічі, викликала у вас «Вау»-ефект? Що вразило вас найбільше?
- Може, те, що порушує усталений, звичний плин життя, щось важливе, видатне?
- Може, щось непередбачене, несподіване?
- Що треба зробити, щоб отримати «Вау»-ефект? Поділіться своїми враженнями і міркуваннями щодо цього з усіма нами!

Відповіді учасників записують на фліпчарті.

Процедура завершення заняття.

Ведучий повідомляє, що група на сьогодні закінчує роботу. Слід подякувати присутнім за плідну роботу, під час якої вирішувалися складні і важливі завдання, що стосуються розвитку міжсуб'єктної взаємодії між учителями і батьками учнів. Варто відзначити сильні сторони кожного учасника окремо. Можна запитати, що сподобалося або, навпаки, не сподобалося учасникам під час спільної роботи. Слід поцікавитися, які основні висновки можна зробити, спираючись на набутий досвід. Насамкінець нагадати про дату проведення наступної зустрічі. На цьому друга зустріч з учителями і батьками, присвячена розвитку міжсуб'єктної взаємодії, завершується.

Список рекомендованої літератури

Балашова, С. П., Васильєв, С. П., & Дубровинський, Г. Р. (2013). *Практичний курс військової психології* (Ч. 2). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Бевз, Г. М., Каніболоцька, М. С., Кравчук, С. Л., Мельник, А. Ю., Петренко, І. В., & Чуніхіна, С. Л. (2022). *Психологічні ресурси взаємодії школи, сім'ї, громади* (Г. М. Бевз, М. С. Каніболоцька, Ред.). Імекс-ЛТД.

Босенко, С. А. (2024, 22 серпня). *Заняття-тренінг «Побудова ефективного спілкування та взаємодії з батьками»*. <https://vseosvita.ua/library/zanatta-trening-pobudova-efektivnogo-spilkuвання-ta-vzaemodii-z-batkami-400520.html>

Петренко, І. В. (2024). Взаємодія суб'єктів громадської думки в системі «сім'я-школа». У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 39-63). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Петренко, І. В. (2023). Дослідження взаємодії соціальних суб'єктів – виразників громадської думки в системі «сім'я-школа». *Наукові перспективи. Серія «Психологія»,* 11 (41), 1331–1344. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-1331-1344](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-1331-1344)

Петренко, І. В. (2022). Соціально-психологічні особливості функціонування громадської думки в системі «сім'я-школа». *Наукові перспективи. Серія «Психологія»,* 12 (30), 487–499. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-487-499](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-487-499)

Петренко, І. В. (2022). Сучасні психологічні підходи до вивчення взаємодії соціальних суб'єктів – виразників громадської думки в системі «сім'я-школа». *Актуальні проблеми психології. Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія,* 22 (5), 140–150. <https://lib.iitta.gov.ua/732780/>

Цитатосфера. (2024, 22 серпня). *Короткі фрази та вислови*. <https://citasosfera.top/prykolni-kоротki-frazy-ta-vyslovy/>

РОЗДІЛ 6

ЯК ПОБУДУВАТИ КОМУНІКАЦІЮ МІЖ СІМ'ЄЮ І ШКОЛОЮ

*Нам подобаються люди, які сміливо кажуть нам те, що думають,
за умови, що вони думають так само, як ми.*
Марк Твен

Цей розділ стосується комунікації як головної умови продуктивності діяльності будь-якої організації, зокрема й освітньої. Розкриваються соціально-психологічні засоби і способи вибудовування якісної ділової комунікації між батьками і вчителями у їхній взаємодії та співпраці щодо освітнього процесу дитини і здобуття нею освіти.

Одним із завдань освітньої реформи є повне подолання авторитарної, суб'єкт-об'єктної освітньої парадигми, що в комунікативному аспекті є монологічною, і забезпечення переходу до діалогічної, партнерської, суб'єкт-суб'єктної парадигми. Крім того, сьогодні в комунікації відбуваються серйозні зміни: у світі гаджетів і надмірної інформаційної насиченості безпосереднє спілкування все частіше поступається опосередкованим формам, і це вимагає додаткового пошуку способів зробити їх доступними, якісними та продуктивними. Тому що певні комунікативні маркери, які завжди під час безпосереднього, «очного» спілкування допомагають процесу сприймання і розуміння інформації, в опосередкованих формах стають недоступними: наприклад, невербальні засоби під час онлайн-конференцій. А інколи не є доступними і всі маркери, зокрема міжособистісні, як під час написання повідомлень у месенджерах.

Для вибудовування комунікативного процесу учасників освітнього процесу рекомендуємо авторську *модель регулювання комунікації* між школою і сім'єю (Ловка, 2023). Ця модель спирається на основну діяльність школи – освітню, що реалізується через певну комунікаційну систему, а її ефективність буде залежати від комунікативної компетентності і професійних умінь працівників закладу освіти, вибору відповідних засобів комунікації з урахуванням сучасних особливостей побудови *прямого й*

опосередкованого діалогу – більш формального, регульованого певними правилами, менш емоційного, часто зорієнтованого на один канал сприймання (візуальний), але структурованого таким чином, щоб сприймання інформації не втрачало своєї змістовності та якості. В інформаційному світі надмірної кількості інформації, нестачі часу, «гаджетової залежності» безпосередній спосіб комунікації також вимагає нових способів регулювання взаємодії певними взаємними домовленостями. Розбудовування такої комунікативної системи в ЗЗСО вимагає залучення всіх учасників освітнього процесу, опануванню якої і буде присвячено цей цикл занять.

Учасники: батьки учнів і вчителі закладу загальної середньої освіти.

Мета: створити за допомогою рольової гри бажаний образ комунікативної системи «сім'я – заклад освіти» і, використовуючи відповідні засоби комунікації між учасниками освітнього процесу (вчителями і батьками учнів/учениць), спробувати розбудувати процеси ефективної їх взаємодії у співпраці.

Очікувані результати:

- сформується певне бачення комунікативної системи «сім'я – заклад освіти», спрямованої на забезпечення освіти дитини, і буде визначено її площини – як напрями комунікації;
- буде уточнено комунікативні засоби співпраці учасників освітнього процесу в питаннях освіти дітей;
- буде розширено уявлення вчителів і батьків учнів про особливості вибудовування комунікації (напрямки, тематика, пріоритетність каналів, якість) і про ймовірні шляхи її розвитку;
- учителі і батьки учнів більш глибоко усвідомлюватимуть значення регулювання як прямої, так і опосередкованої форм комунікації певними нормами і правилами;
- сім'я набуде якостей суб'єкта і завдяки цьому підвищиться її роль як стейкхолдера освіти.

Пояснення щодо проведення занять: програма зустрічей передбачає два заняття тривалістю 3 години кожне з перервою 10 хв. на день. Їх структуру складають вправи, побудовані в логічній послідовності на основі теоретичної інформації про процес і властивості ефективної комунікації між суб'єктами освітнього процесу. Для кожної вправи визначено мету, детально описано порядок її проведення, розкрито її психологічний смисл, окреслено коло питань для обговорення, зазначено необхідне обладнання, визначено регламент. Перше заняття присвячене створенню бачення комунікативної системи між ЗЗСО і сім'єю за допомогою рольової гри. Друге є логічним продовженням першого і передбачає її моделювання в реальних умовах освітнього закладу на основі соціально-психологічних засобів ефективної комунікації між сім'єю і школою.

Програма групових зустрічей «Як побудувати комунікацію між сім'єю і школою»

Зустріч 1. Рольова гра «Міжпланетна комунікація»				
<i>Мета зустрічі:</i> за допомогою рольової гри створити бажаний образ комунікативної системи «сім'я – заклад освіти»				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Створити єдиний психологічний простір у системі взаємодії «сім'я-школа»	Знайомство, визначення правил та очікувань роботи в групі	1. Вправа «Правила, які ми встановлюємо» 2. Вправа «Мої очікування від групової зустрічі» 3. Мінілекція «Комунікація: її процес, засоби та способи». 4. Вправа «Інформація – правдива чи хибна»?	10 хв. 10 хв. 15 хв. 10 хв

Основна	Актуалізувати увагу на темі заняття, надати інформацію учасникам заняття про особливості комунікації між суб'єктами в системі «сім'я – школа» та віднайти способи підвищення її ефективності в процесі їхньої спільної взаємодії	Застосування інтерактивних технік групової роботи	5. Рольова гра «Міжпланетна комунікація». 6. Рефлексія гри за визначеними питаннями із записом на фліпчарті.	120 хв.
Завершальна	Узагальнити результати роботи, підбити підсумки	Рефлексія, прощання	7. Вправа «Зворотний зв'язок»	15 хв.
Зустріч 2. Модель комунікації між ЗЗСО і сім'єю				
<i>Мета зустрічі:</i> змоделювати систему комунікації між ЗЗСО і сім'ями відповідно до реальної ситуації				
Частина	Завдання	Заходи	Вправи	Тривалість
Вступна	Налагодити атмосферу ефективної групової взаємодії учасників занять	Привітання, ближче знайомство; визначення побажань	1. Вправа «Що для мене сьогодні важливо»	20 хв.
Основна	Сприяти актуалізації потреби учасників занять у більш ефективному спілкуванні	Застосування інтерактивних технік групової роботи	2. Мінілекція: модель регулювання комунікації між ЗЗСО і сім'єю	10 хв.
			3. Вправа «Про що вони говорять, про що вони мовчать?»	20 хв.
			4. Вправа «Канали комунікації, які ми обираємо»	20 хв.
			5. Вправа «Будуємо свою модель комунікації між ЗЗСО і сім'єю»	40 хв.
			6. Вправа «Ділова чи особиста»	20 хв.
Завершальна	Підсумувати результати групової роботи, оцінити значення набутого досвіду	Рефлексія, прощання	7. Вправа «Правила - Угода – Контракт»	20 хв.
			8. Вправа «Рефлексії та пропозиції» (Я тебе почув/ла)	20 хв.

Зустріч 1. Рольова гра «Міжпланетна комунікація»

Мета зустрічі: за допомогою рольової гри створити бажаний образ комунікативної системи «сім'я – заклад освіти».

Вступна частина

Ведучий пропонує учасникам зайняти місця в колі і повідомляє про тему, завдання та методи роботи на занятті.

Вправа «Правила, які ми встановлюємо»

Мета: визначити правила взаємодії учасників просвітницьких групових зустрічей.

Обладнання і роздатковий матеріал: маркери, фліпчарт та аркуші до нього.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам задля створення атмосфери безпеки і комфорту одразу обговорити правила групової роботи та записати їх на фліпчарті.

Рекомендовані правила:

- приходити на тренінг і починати роботу вчасно;
- проявляти взаємоповагу і дотримуватися конфіденційності;
- висловлюватися лаконічно, по суті;
- говорити від себе, а не за інших;
- правило «стоп»: за необхідності в будь-який момент кожний учасник може зупинити звернення до себе будь-кого, якщо вважає це неприйнятним;
- добровільна активність;
- дотримуватися регламенту;
- встановити мобільні телефони на беззвучний режим або вимкнути їх.

Питання для обговорення:

- Чи всі погоджуються із встановленими правилами?

- Чи є бажання доповнити правила або переформулювати зміст запропонованих?

Заувага для ведучого/чої: правила групової взаємодії допомагають досягти відчуття безпеки, захищеності, забезпечити межі допустимих і недопустимих дій членів тренінгової групи.

Вправа «Мої очікування від заняття»

Мета: визначити очікування учасників від участі в занятті.

Обладнання і роздатковий матеріал: маленькі аркуші паперу (у формі липового листа), ручки, олівці, маркери, фліпчарт та аркуші до нього.

Виконання вправи. Ведучий/ча малює на фліпчарті або аркуші ватману стовбур дерева з гілками і роздає учасникам підготовлені листочки (наприклад, у формі липового листа), на яких пропонує записати свої очікування від тренінгу і приклеїти ці листочки на намальованому дереві.

Питання для обговорення:

- Що треба зробити, щоб очікування здійснилися?
- Від кого залежить досягнення результатів заняття (від ведучого чи учасників)?

Заувага для ведучого/чої: вправа допоможе виявити очікування учасників щодо тренінгу, осмислити сенс власної участі в ньому, досягти продуктивних результатів, налаштуватися на їх досягнення, фасилітувати процес взаємодії.

Мінілекція: «Комунікація, її процес, засоби та способи»

Мета: презентувати тему заняття, визначити основні поняття теми (комунікація, її види, засоби і способи), створити комфортну психологічну атмосферу, налаштувати учасників на взаємодію.

Обладнання і роздатковий матеріал: бейджики, ручки, аркуші паперу, олівці, маркери.

Вітальне слово ведучого/чої. Шановні учасники! Вітаю вас на занятті, присвяченому ефективній комунікації між батьками учнів і вчителями. Тема ефективної комунікації, сподіваюсь, є актуальною для вас, і вам не байдуже, як зробити взаємодію між учителями, батьками та учнями якнайбільш комфортною і продуктивною для всіх. Адже сьогодні відбувається реформування освітньої сфери, де саме комунікації належить чільне місце. Щоб комунікативний процес був продуктивним, важливо залучати до нього всіх його учасників. Спробуймо разом з'ясувати, як можна налагодити таку взаємодію. Спочатку ж учасникам зустрічі потрібно познайомитися ближче і знайти спільне бачення змісту та особливостей комунікації в освітньому процесі. Саме тому пропоную мінілекцію на цю тему.

Текст мінілекції «Комунікація, її процес, засоби та способи»

За визначенням дослідників, *комунікація – це процес обміну інформацією між двома або більшою кількістю осіб.* Так, згідно із «Психологічним словником», комунікація – це «фундаментальна ознака людської культури, що полягає в інтенсивному взаємодіюванні людей на основі обміну різного роду інформацією» (Войтко, 1978, 78). У «Сучасному тлумачному психологічному словнику» термін «комунікація» (від лат. *communicatio* – спілкування) трактується як явище, подібне до спілкування, проте більш широке: як «зв'язок, у процесі якого відбувається обмін інформацією між системами в живій і неживій природі», притаманне не тільки людям (Шапар, 2007, 207). Структура комунікації становить неабиякий інтерес для сучасних дослідників (Максимович, 2020). На їхню думку, найбільш повний за своєю структурою *процес комунікації* містить такі складові: відправник, повідомлення, кодування, спосіб передавання повідомлення (усний, письмовий, прямий або опосередкований), канал (засіб передавання повідомлення), отримувач, декодування повідомлення, шум, зворотний зв'язок. Повідомлення, яке створює відправник, перед тим як його буде передано, символічно кодує це повідомлення, наприклад у формі слів,

зображень, жестів тощо. Отримувач, одержавши повідомлення, має його зрозуміти завдяки декодуванню або розшифруванню символів відправника. Тому відправник має закодувати повідомлення так, щоб отримувач, з урахуванням особливостей його «призм сприймання», зміг швидко його розшифрувати. Наприклад, молоді батьки легко зрозуміють слово «челендж», а ось старше покоління (бабусь і дідусів) може і не знати його. Підлітки, щоб їх не зрозуміли батьки, вдаються до сленгу. Вони кодують поняття, використовуючи слова «зашквар», «байт», «кринж», «бро», «бейзик», «вписка» тощо. Уточнення переданої інформації відбувається завдяки зворотному зв'язку. Візуалізацію процесу комунікації схематично зображено на рисунку 6.1.

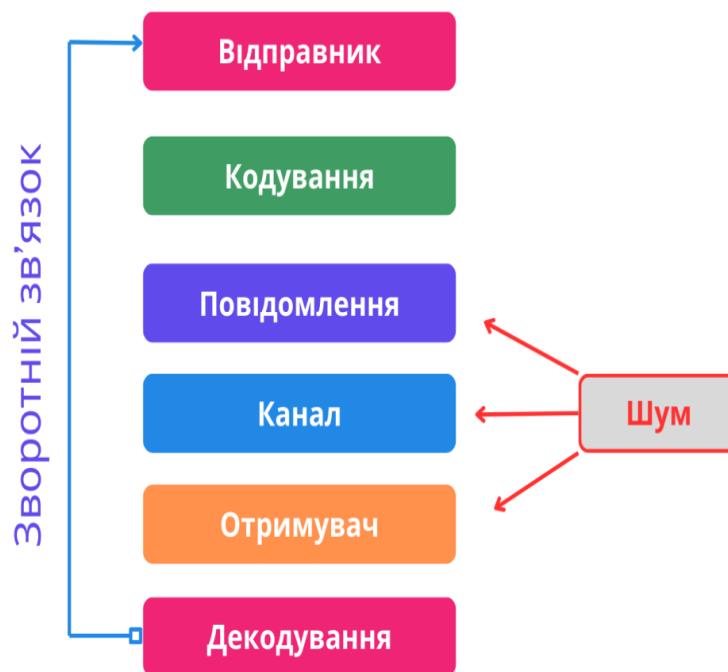

Рис. 6.1. Структура процесу комунікації
(джерело: відкриті інтернет-ресурси)

Шум – це будь-яка перешкода, яка з'являється в процесі передавання повідомлення: поганий зв'язок, унаслідок чого втрачається частина інформації; неуважність відправника або отримувача, через що інформація

викривлюється або стає незрозумілою; неправильний переклад з іноземної мови, стереотипи сприймання, упередження, незнання контексту інформації, низький рівень культури тощо.

Розрізняють *безпосереднє* (пряме) й *опосередковане* (непряме) спілкування. Безпосереднє – це природне спілкування, коли суб'єкти взаємодії перебувають поруч і спілкуються за допомогою мовлення і немовленнєвих засобів; у його процесі індивіди отримують максимальний обсяг інформації одне про одного (Савенкова, 2015, 10). До такої комунікації можна віднести особисті зустрічі вчителів з батьками, батьківські збори. Опосередковане (непряме) спілкування відбувається в ситуаціях, коли учасники віддалені одне від одного часом чи відстанню, а контакт здійснюється завдяки залученню в процес додаткового посередника, спеціальних засобів і знарядь для організації комунікації та обміну інформацією (знакових систем, різних носіїв інформації, писемних засобів, технічних пристроїв тощо). Для цього спілкування характерним є неповний психологічний контакт, коли зворотний зв'язок значно ускладнений (Савенкова, 2015). Такими засобами, або каналами, непрямого, опосередкованого спілкування між ЗЗСО і сім'єю можуть бути: телефон, групи, створені у фейсбуці, телеграмі, вайбері; офіційний сайт навчального закладу; розсилки електронною поштою; телефонні розмови; телефонні повідомлення (смс); електронний щоденник (звичайний щоденник учня); дошки оголошень у приміщенні школи тощо. Серед моделей комунікації, які можна вважати справжнім внеском у всебічне вивчення і наповнення її структури, зокрема, такі: класична комунікативна модель Г. Лассуелла (1948), модель Вестлі-МакЛіна (The Westley and MacLean's model, 1957); факторна модель Д. Берло («Стенфордська модель комунікацій»). Наприклад, Д. Берло виокремив важливі детермінанти комунікації, що характеризують однаково як відправника, так і отримувача повідомлення: їхні *комунікативні навички, настановлення* (ставлення, відношення), *знання, соціальну систему і культуру*, що впливають на кожний окремий компонент спілкування,

визначаючи його ефективність. До чинників, які впливають на процес комунікації з боку відправника, дослідник відносить: контент, елементи повідомлення, звернення (процедуру, ставлення, трактування).

У нашому дослідженні виділено сім важливих напрямів (площин) комунікації: 1) освітні потреби; 2) добробут дітей; 3) розвиток їхніх особистісних і творчих якостей; 4) набуття школярами соціальних навичок; 5) громадянський розвиток; 6) безпека учнів; 7) забезпечення перебування в школі (побутове, матеріально-технічне тощо). Як засоби, канали комунікації між школою і сім'єю використовують: 1) особисті зустрічі вчителів з батьками (заплановані або ситуативні); 2) офіційний сайт навчального закладу; 3) групи, створені у фейсбуці, телеграмі, вайбері; 4) розсилки електронною поштою; 5) телефонні розмови; 6) телефонні повідомлення (смс); 7) електронний щоденник (звичайний щоденник учня); 8) батьківські збори; 9) дошки оголошень у приміщенні школи тощо (Ловка, 2023).

Важливим елементом комунікативного процесу є сприйняття його учасниками, що досягається завдяки налагодженню двостороннього контакту. Тут особливу роль відіграє зворотний зв'язок, який дає змогу відстежити реакцію отримувача на повідомлення. Зворотний зв'язок можна отримати також різними способами: вербально і невербально, письмово чи усно за допомогою анкетування, опитування, проведення бесіди тощо (див. рис. 6.1).

Люди вибудовують комунікацію з іншими в якійсь звичний і доволі стереотипний спосіб, що проявляється в індивідуальних поведінкових проявах – *комунікативному стилі*. Попри значну варіативність різновидів таких стилів доцільно зосередитися на двох основних: *директивному, або авторитарному* (базується на одноосібному прийнятті рішень щодо змісту, способів, засобів комунікації), і *діалогічному* (грунтується на взаєморозумінні і домовленостях, компромісах і врахуванні потреб та інтересів усіх учасників комунікації).

Виділяють два типи комунікації – формальну і неформальну. У разі *формальної* комунікації інформація надається усно або письмово через

офіційні канали, створені в окремому закладі, державі, за допомогою документів (наказів, постанов, правил співіснування, угод), які мають відтак зберігатися. Комунікація, що відбувається без участі офіційних каналів, називається *неформальною*. Особливістю неформальної комунікації є те, що інформація передається і поширюється дуже швидко, набуваючи суб'єктивного забарвлення того, хто передає інформацію, і його ставлення до неї, тому вона більше спотворюється і викривлюється, до неї додається багато емоційного компонента.

Основні функції комуникативного процесу:

- ❖ фактична – пов'язана з налагодженням і підтриманням контактів;
- ❖ інформативна – характеризується передаванням реальних або вигаданих відомостей, що забезпечують надання та отримання зворотного зв'язку;
- ❖ емотивна (збудження емоційного переживання) – реалізується у формі спонукання людей до діяльності, заохочення їх до взаємної кооперації і розвитку почуття спільності; допомагає створити позитивне емоційне тло ділової взаємодії;
- ❖ управлінська – полягає в здійсненні прямого та опосередкованого впливу на інших людей, організуванні спільних дій, погодженні цілей, способів і методів їх досягнення;
- ❖ спонукальна (переконування, навіювання, наказування, прохання) – забезпечує активізацію учасників, стимулювання їх до дій у потрібному напрямку або заборону небажаних видів діяльності; може призводити до дестабілізації в разі спонукання до порушення ustalених форм поведінки;
- ❖ регулятивна (формування навичок поведінки у звичайних і конфліктних ситуаціях) – характеризується напрацюванням алгоритмів спільного вирішення проблем.

Вправа «Інформація – правдива чи хибна»?

Мета: зосередити увагу учасників на змісті поняття «комунікація» як процесу передавання інформації, на важливості передавання достовірної інформації.

Обладнання і роздаткові матеріали: якийсь легкий предмет (м'яч, іграшка), що передається від учасника до учасника для впорядкування черговості висловлювань.

Виконання вправи. Ведучий/ча повідомляє: «А зараз, перекидаючи м'ячик одне одному, будемо вчитися розрізняти правдиву і хибну/неправдиву інформацію. По-іншому правдиву інформацію називають *фактом*. Тож ми розпочнемо нашу зустріч з поняття «факт», тобто будемо передавати інформацію про факти, достовірність яких можна перевірити певним чином (її можна побачити, або почути в цьому залі, або звернутися за підтвердженням до експерта чи свідка, або знайти відповідну інформацію в достовірних джерелах, інтернеті тощо), і водночас з'ясуємо, що фактом назвати не можна. Я зараз почну вправу і передам м'ячик наступному/ній учаснику/ці. Той/та, хто отримає м'ячик, має прийняти його, якщо передана мною інформація є фактом (її можна перевірити в певний спосіб, підтвердити її правдивість), і повернути мені назад, якщо інформацію не можна перевірити, тобто вона може бути неправдивою».

Ведуча/чий кидає м'ячик і каже: «Сьогодні сонячна погода» (це факт, адже можна пересвідчитися в цьому. Тому той, кому кинув м'ячик ведучий, ловить його і передає іншому учаснику, формулюючи від себе якусь інформацію). Або ведучий каже: «Мені сусідка сьогодні повідомила, що в нашій школі, де навчаються мій і її син, учитель фізкультури дуже грубо спілкується зі школярами» (це не є фактом, тому що не можна в цьому пересвідчитися). І тоді м'ячик треба повернути ведучому.

Заувага для ведучого/ведучої: по завершенні вправи ведучий/чому варто звернути увагу на те, що інформація може бути правдивою, а може бути і хибною. Остання, хибна, здатна спрямовувати думки людей у

неконструктивне річище. У ділових ситуаціях, до яких належить освітній процес, важливо навчитися передавати правдиву інформацію, яку можна перевірити. Це допомагає підвищити оперативність вирішення питань і не відволікає від справи.

Основна частина

Рольова гра «Міжпланетна комунікація»

Мета: створити уявний образ вибудовування комунікативного процесу в системі «сім'я – заклад освіти», щоб дослідити його в ігровій формі; під час виконання вправи визначити теми і проблеми спілкування, розширити уявлення учасників про площини комунікації в освітньому процесі, розглянути її регулятивні моменти.

Обладнання і роздаткові матеріали: фліпчарт та аркуші до нього, фломастери, роздаткові картки з ролями (Додаток Д).

Виконання вправи. Ведучий/ча проговорює преамбулу: «Зараз ми спробуємо спроектувати цікаву ситуацію, і нам для цього буде потрібна ваша творча уява і фантазія. Ми пограємо в ділову гру, під час якої ви зможете завдяки своїй уяві потрапити на іншу планету. Уявіть собі, що вже створено новий космічний корабель, який здійснює туристичні польоти на нещодавно відкриту планету. На ній є життя, схоже на земне: там є істоти, схожі на людей; вони також живуть сім'ями і громадами; у них є школи, де вчителі навчають дітей за схожою на нашу системою. Можливо, їхні комунікаційні системи дещо відрізняються від наших, але доступні для розуміння: по прильоті землянам видають спеціальні навушники, які допомагають розуміти мову жителів планети, а самі вони в таких самих навушниках можуть розуміти мову землян. Перші туристи вже туди злітали і розказали, що суспільство там дуже цікаве і технологічно розвинене, а їхню мову можна швидко вивчити.

Зараз усі учасники мають об'єднатися у дві групи: перша – жителі цієї планети, і друга – сім'ї, які вирішили приєднатися до туру зі своєю дитиною

(дітьми), учнями 5-6 класів, і полетіти на нову планету на п'ять років. У групі «сім'ї прибульців» учасникам слід обрати ролі «батьків» і «дітей» за роздатковими картками (див. Додаток Д). Кожний/на учасник/ця має обрати для себе роль і «знайти» свою сім'ю. Ті учасники, які обрали роль «жителів планети», також обирають з карток свої ролі і разом придумують їм назви.

Далі ведучий звертається до групи «сім'ї прибульців»: «Ви прилетіли на нову планету разом зі своїми дітьми, де будете перебувати протягом п'яти років. Спробуйте вирішити, які завдання стоять перед вами як батьками, аби ваші діти змогли здобути якісну освіту і далі комфортно жити. Ви можете знайти там роботу за своєю спеціальністю або працювати дистанційно. А потім ви вирішите, чи повернетесь на свою планету, чи залишитесь на цій, чи полетите далі на іншу. У вас цілком достатньо знань, щоб зробити своє життя якісним. І ви завжди дбаєте про освіту своїх дітей, бо розумієте, наскільки вона важлива».

Потім ведучий звертається до групи «жителів планети»: «На вашу планету весь час прилітають різні кораблі. Прибульців зустрічають голова громади, директор школи, учитель-предметник і класний керівник. Голова громади вітає прибульців, знайомить їх з працівниками школи (директором, класним керівником і вчителем-предметником) і розселяє по домівках. У голови громади є чоловік – водій міжпланетного корабля. У директора і вчителів також є сім'ї. Наразі до вас ще ніхто не прилітав з дітьми 5-6 класів. Ви дуже привітні і готові розглянути пропозиції «прибульців» щодо освіти їхніх дітей. У вас є школа, і питання щодо освіти щоразу узгоджуються з тими, хто прилетів».

Далі ведучий повідомляє обом групам учасників завдання рольової гри: «Ви маєте зараз познайомитися (зчитайте усім свої ролі, які вам дісталися на картках) і домовитися, як будуть навчатися діти, які прибули на нову планету. В обох груп буде час на визначення своїх потреб, завдань освіти і способів комунікації щодо їх реалізації. Кожна група обговорює ці питання самостійно. Час на обговорення – 20 хв. Для групи «сім'ї прибульців»

важливо обговорити освітні потреби своїх дітей і як ці потреби мають бути реалізовані (щодо яких питань вони хочуть отримувати інформацію від школи, якими каналами, з яких приводів, як часто, як буде регулюватися вирішення поточних освітніх завдань, ситуативних і конфліктних тощо)».

Група «жителі планети» отримує таку інструкцію: «Планета дбає про дітей і дотримується таких принципів:

- *добробут дитини* – турбота про здоров'я, комфортне перебування дітей у школі; на навчання і засвоєння знань відводиться щодня не більше ніж 6 годин;

- *сім'я* – найважливіше для дитини, тому у дітей має бути можливість проводити достатньо часу з батьками: батьки мають спілкуватися з дітьми, виділяти час для спільного дозвілля, перегляду фільмів тощо; у школі є багато цікавого, що вони можуть обрати в позаурочний час;

- *екологія*: батьки і діти мають брати участь у спільному облаштуванні планети, дбати про неї протягом усього часу перебування на ній – про територію, екологію планети, про її збереження, а також мають налагоджувати соціальні зв'язки, щоб запобігти агресії. Діти разом з батьками мають брати участь у налагодженні таких зав'язків із суспільством (екологія планети і екологія суспільства);

- *школа* чітко тримає фокус на освіті, жодні інші питання не приймаються; поведінка і виховання – справа батьків.

Група має обговорити зазначені принципи і визначити, як вони будуть навчати дітей, щоб не порушувати цих принципів, дотримуватися гуманістичних цінностей і підтримувати позитивне спілкування.

Завдання гри:

- побудувати комунікацію між місцевими жителями і сім'ями прибульців так, щоб забезпечити освіту дітей у місцевій школі на основі вищезазначених принципів;

- налагодити соціальні зв'язки заради інтеграції в нових умовах життя;

- визначити тематику (площини) комунікації між сім'ями і вчителями, громадою;
- домовитися про канали і способи комунікації (як буде передаватися інформація між школою і сім'ями);
- визначити спосіб обрання профільного навчання для своєї дитини. (У всьому світі є вибір профільної освіти. Як би ви спілкувалися з дітьми, щоб визначити, який профіль є для них найкращим?)».

Далі ведучий пропонує представникам місцевої громади і працівникам школи провести першу інформаційну зустріч для прибульців, під час якої: 1) потрібно налагодити комунікацію; 2) визначити тематику (площини) комунікації між учителями і сім'ями, громадою; 3) визначити способи і правила комунікації; 4) домовитися про спосіб регулювання відносин між школою і сім'ями, сім'ями і громадою. А потім батьки мають передати всю цю інформацію своїм дітям: принципи і правила поведінки в школі і на планеті, способи спільного проведення часу батьків з дітьми. Ведучий наголошує, що на новій планеті вихованням і поведінкою дітей займаються батьки, коли проводять з ними спільний час.

Учителі теж мають сім'ї і проживають на планеті вже протягом певного часу. Вони знають нові технології, інноваційні методи і виказують високу готовність працювати з учнями 5-6 класів. Вони добре розуміють, що учні за ці п'ять років мають обрати свій профіль, і їхня професійна компетентність спирається на принцип: «Усе вирішується разом з дітьми: для нас – нічого без нас». (Інструкції для учасників наведено в Додатку Е).

Ознайомивши учасників з умовами гри, ведучий дає сигнал про її початок. На гру виділяється 40 хв. Ведучий має право зупинити гру раніше або додати час для її завершення. Після завершення гри всі учасники повертаються в коло для рефлексії своїх вражень і здобутків. Під час обговорення результатів гри четверо учасників записують відповіді на чотирьох фліпчартах: 1) площини комунікації; 2) способи (канали)

комунікації; 3) дотримання принципів планети і налагодження соціальних зв'язків; 4) вибір профілю навчання дітей.

Питання для рефлексії гри:

- Чи вдалося налагодити комунікацію і домовитися про те, як будуть навчатися діти?
- Як саме ви будували комунікацію (на що спиралися, на що орієнтувалися)?
- Які напрями, теми (площини) ви обговорювали?
- Які засоби (канали) комунікації між батьками і вчителями були обрані?
- Як ви ставитеся до принципів навчання в цій школі (безпека – добробут – сім'я – екологія)? Чи потрібно додати ще інші принципи?
- Чи вдалося домовитися про правила поведінки з дітьми і як саме?
- Що ви думаєте про те, що школа покладає відповідальність за поведінку і виховання дітей на батьків, а всю увагу зосереджує на якісному навчанні?
- З якими труднощами зіткнулися учасники і як вони їх вирішили?

Ведучий записує відповіді учасників на п'ятому аркуші фліпчарту.

Після завершення рефлексії підбивають підсумки обговорення результатів гри і записів на фліпчартах. Ведучий зазначає, що аналіз труднощів, які виникали під час гри і записані на п'ятому фліпчарті, будуть обговорені на наступному занятті.

Завершальна частина

Вправа «Зворотний зв'язок»

Мета: розширити уявлення учасників про дію зворотного зв'язку під час комунікації.

Виконання вправи. Ведучий пропонує учасникам налагодити між собою зворотний зв'язок: звернутися по колу одне до одного, пригадуючи при

цьому, що найбільше запам'яталося з того, що говорили інші учасники, що знайшло найбільший відгук, хто які враження залишив про себе. Ведучий/ча підсумовує результати заняття, а також дає зворотний зв'язок учасникам. Він/вона наголошує на важливості зворотного зв'язку, нагадує основні теми (площини) комунікації під час виконання вправи.

Заувага для ведучого/чої: актуалізація значення зворотного зв'язку в комунікації та підбиття підсумків роботи в групі сприяють систематизації набутого досвіду і привертають увагу до його практичного застосування.

Ведучий/ча прощається з групою, нагадує час і місце проведення наступного заняття.

Зустріч 2. Модель комунікації між закладом освіти і сім'єю

Мета зустрічі: змодельовати систему комунікації між ЗЗСО і сім'ями відповідно до реальної ситуації і з урахуванням результатів рольової гри; актуалізувати потребу учасників у використанні відповідних засобів регулювання комунікації для створення часового ресурсу завдяки використанню площин та каналів комунікації, що дало б змогу витратити більше часу на власне життя і зменшити часові витрати на школу.

Вступна частина

Ведучий/ча запрошує учасників розміститися зручно на стільцях по колу і повідомляє тему заняття.

Вправа «Що для мене сьогодні важливо?»

Мета: налаштувати учасників на тему заняття.

Обладнання і роздаткові матеріали: предмет (наприклад, м'яч), який можна легко передавати від учасника до учасника для впорядкування черговості висловів.

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам по черзі поділитися очікуваннями щодо заняття, висловити свої побажання щодо зустрічі, а також думки і враження від попереднього заняття.

Питання для обговорення:

- Чи виникали напередодні другого заняття якісь думки і запитання, які б вам хотілося озвучити?
- Які у вас очікування та побажання щодо сьогоднішньої зустрічі?

Заувага для ведучого/чої: вправа допомагає виявити очікування учасників щодо зустрічі, зосередити їхню увагу на темі заняття; сприяє органічному переходу до основної його частини.

Основна частина

Мінілекція: «Модель регулювання комунікації між школою і сім'єю»

Мета: навести приклад моделі для подальшого розроблення учасниками власної якісної регулятивної моделі комунікації між ЗЗСО і сім'єю на основі освітньої тематики.

Обладнання і роздаткові матеріали: фліпчарт та аркуші до нього, фломастери, проєктор, презентація моделі (Додаток Є).

Виконання вправи. Спочатку ведучий/ча повертається до рольової гри «Міжпланетна комунікація» і фіксує увагу учасників на аркушах фліпчарту, розміщених на стінах, де зазначено: 1) площини комунікації; 2) способи (канали) комунікації; 3) дотримання принципів планети і створення соціальних зв'язків; 4) вибір профілю навчання дітей. Далі повідомляє, що друге заняття буде спрямоване на вибудовування комунікації в реальному часі і відповідно до завдань освіти дітей у певному закладі освіти. Для цього ведучий/ча демонструє модель регулювання комунікації між ЗЗСО і сім'ями. (Модель наведено в Додатку Є). Опис моделі для презентації можна знайти в матеріалах посібника «Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві», а також в авторській статті (Ловка, 2023).

По завершенні презентації ведучий/ча пропонує учасникам долучитися до низки практичних вправ, що допоможуть їм підготуватися до створення комунікативної моделі в реальних умовах роботи освітнього закладу:

спочатку – уточнити площини комунікації, потім – засоби. Ведучий/ча пропонує учасникам спиратися під час роботи на власний досвід участі в грі, а також на напрацювання першого заняття, зафіксовані на плакатах.

Вправа «Про що вони говорять, про що вони мовчать?»

Мета: дослідити тематику (площини) комунікації між сім'єю і школою щодо освіти дитини, визначити серед них основні, дотичні і невідповідні, що не стосуються освітньої діяльності, теми.

Обладнання і роздаткові матеріали: аркуші паперу, ручки, олівці, маркери, фліпчарт та аркуші до нього, таблиця «Площини і теми, з яких може відбуватися комунікація між батьками і вчителями».

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам пригадати гру, яку проводили на попередньому занятті, і знову повернутися до тем (комунікативних площин), на які можуть спілкуватися вчителі і батьки, тепер уже в реальних умовах української освіти. Учасникам пропонується об'єднатися у дві групи – «вчителі» і «батьки». Відтак кожна команда розглядає та аналізує записані під час гри площини комунікації (якщо треба, ведучий/ча додає необхідні площини з моделі, що презентувалася раніше, або з таблиці 6.1). Потім ведучий/ча пропонує учасникам до кожної площини дописати теми, на які може відбуватися комунікація. Ведучий додає приклади тем (див. табл. 6.1). Площиною комунікації може бути, наприклад, безпека. Потім до кожної площини учасники пропонують теми, на які може відбуватися комунікація. Наприклад, у площині «безпека» комунікація може стосуватися таких тем: побудова та облаштування в школі укриття, правила поведінки під час тривоги, встановлення камер спостереження в школі тощо. Далі результати роботи кожної групи озвучують для всіх.

Відтак ведучий/ча пропонує кожній команді подивитися на записані під час гри теми і вибрати з них ті, які є *основними* в процесі комунікації у системі «ЗЗСО – сім'я» (тобто які безпосередньо стосуються освіти); потім – *дотичні* (ті, які необхідні для освітнього процесу, але його не стосуються:

харчування, порушення дисципліни, медичне обслуговування); і нарешті ті, що є *невідповідними* освітній діяльності закладу й обтяжують комунікацію між батьками і вчителями (постійне звернення уваги на негативні аспекти комунікації, дорікання та звинувачення, політичні і релігійні теми тощо).

Після цього учасники знову діляться на дві команди, тепер – відповідно до їхніх соціальних ролей: «батьки» і «вчителі». Ведучий/ча пропонує поміркувати і записати на фліпчарті ті теми, які батьки і вчителі практично не обговорюють між собою (наприклад, «через побоювання, що це може зашкодити дітям», або через «небажання конфліктувати», «псувати собі нерви» тощо), але які варто було б обговорити.

Таблиця 6.1

Площини і теми, з яких може відбуватися комунікація між батьками і вчителями

Площини (напрями) комунікації		Теми, питання, щодо яких спілкуються батьки і вчителі
1	Безпека	Створення та облаштування в школі укриття, правила поведінки під час тривоги, встановлення камер спостереження в школі...
2	Добробут дитини	Гарне самопочуття, здоров'я, організація свят....
3	Особистісний розвиток	Гуртки, участь в олімпіадах, конкурсах, культурних заходах...
4	Соціальні навички	Створення команд для розроблення творчих проєктів , спілкування з однокласниками, розвиток лідерських умінь, протидія булінгу...
5	Громадянський розвиток	Висаджування дерев біля школи, написання листів подяки воїнам ЗСУ, допомога бездомним тваринам...
6	Освітні потреби	Розклад уроків, успішність навчальної діяльності, індивідуальна траєкторія розвитку...
7	Забезпечення перебування в школі	Шкільні обіди, шкільні підручники, індивідуальні шафки, смартфони...

Питання для обговорення:

- Чи відрізняються списки тем «вчителів» і «батьків»?
- Яка площина і тема є найважливішими, а чи вони всі однаково важливі?
- Які питання є найбільш складними для обговорення?

Заувага для ведучого/чої: вправа дає змогу розширити уявлення батьків і вчителів щодо тем комунікації між ними; осмислити складні теми; визначити актуальні теми, на які може відбуватися комунікація найближчим часом; виокремити теми, які заважають продуктивній комунікації.

Вправа «Канали комунікації, які ми обираємо»

Мета: розширити уявлення учасників зустрічі про можливі способи (канали) комунікації між батьками і вчителями та умови їх використання.

Обладнання і роздаткові матеріали: ручки, олівці, роздатковий бланк «Зручні канали комунікації».

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам у колі пригадати всі способи (канали), якими вони спілкуються між собою, і записує їх на фліпчарті. Після цього, якщо треба, додає канали, які не було названо (див. табл. 6.1). Потім роздає бланки учасникам (табл. 6.2) і пропонує кожному оцінити ступінь зручності кожного каналу для себе.

Таблиця 6.2
Роздатковий бланк «Зручні канали комунікації»

Канали комунікації	Рівень зручності для батьків (5-бальна шкала)	Рівень зручності для вчителів (5-бальна шкала)
Особисті зустрічі		
Офіційний сайт школи		
Групи у Facebook, Viber, Telegram		
Електронна пошта		
Телефон		
Щоденник (електронний/звичайний)		
SMS		
Батьківські збори		
Дошка оголошень у приміщенні школи		

Під час обговорення відповіді узагальнюють та визначають канали, найбільш зручні для всіх учасників – як для вчителів, так і для батьків.

Питання для обговорення:

- Чи є різниця між виборами батьків і вчителів? Якщо є, то які висновки з цього можна зробити?
- Який стиль комунікації між вчителями і батьками є найбільш продуктивним і за яких умов?

Зауваги для ведучого/чої: вправа допомагає усвідомити найбільш зручні канали комунікації як для батьків, так і для вчителів та узгодити канали, зручні для всіх. Також слід звернути увагу на те, що зручність каналу комунікації залежить як від особливостей та уподобань людини, так і від ситуації та можливостей. Узгодженість каналів комунікації дасть змогу учасникам отримувати повну і своєчасну інформацію.

Вправа «Будуємо свою модель комунікації»

Мета: розробити модель комунікації між ЗЗСО і батьками в реальних умовах освітнього закладу.

Обладнання і роздаткові матеріали: аркуші ватману, два набори фломастерів, два фліпчарти; на стіні слід повісити аркуші з написами, створеними раніше: «площини і теми комунікації», «канали комунікації».

Виконання вправи. Після уточнення площин і засобів комунікації ведучий/ча пропонує учасникам приступити до створення моделі комунікації між батьками і закладом, зручної в актуальних умовах сьогодення. Для цього учасники об'єднуються у дві групи, кожна з яких буде розробляти свою модель (для об'єднання в групи можна обрати один із способів, представлених у літературі для ведучих груп). Кожна група отримує для роботи аркуш ватману і фломастери. У кожній групі учасникам пропонується обрати ролі директора школи, учителів і батьків. Щоб створити модель, учасники можуть скористатися власним досвідом, досвідом участі в грі, раніше створеним плакатом, презентованою моделлю та попередніми напрацюваннями груп щодо площин і каналів комунікації. На розроблення

моделі групам дається 30-40 хв. Завершивши роботу, групи представляють свої моделі на аркушах ватману або фліпчарту.

Питання для обговорення:

- Чи легко було «вчителям» і «батькам» домовитися щодо складових моделі: площин, каналів комунікації тощо?
- Що учасники вважають успіхом у своїй моделі, чи задоволені вони результатами розроблення моделі?
- Які площини, канали і чинники комунікації було виділено в моделях?
- Чи перенесли б ви цю модель у реальну ситуацію у своїй школі?
- Що є спільного у розроблених моделях?
- Чи були включені в модель умови комунікації, що її регулюють (угода, правила, контракт, фіксація тільки на освітній тематиці)? Чи вважаєте ви це важливим моментом у процесі комунікації між сім'єю і ЗЗСО?
- Які питання були найбільш складними для обговорення?

Зауваги для ведучого/чої: вправа дає змогу розширити уявлення батьків та вчителів про процес налагодження комунікації між сім'єю і школою, акцентуючи увагу на основній діяльності ЗЗСО – освітній. Також важливо обговорити регульовальні форми комунікації – яка із цих форм є найбільш доречною: інформаційна зустріч, договір, контракт, запис на зустріч на консультації через сайт; бонусна система для дотримання цінностей громади (добробут – сім'я – екологія); способи шкільної системи передавання інформації та обміну нею; анкета індивідуальних уподобань дітей та їхніх освітніх потреб.

Вправа «Інформація: ділова чи особиста?»

Мета: визначити особливості ділової та особистої комунікації, переваги та обмеження кожного виду в спілкуванні між сім'єю і школою.

Обладнання і роздаткові матеріали: аркуші паперу, ручки.

Виконання вправи. Ведучий/ча розподіляє всіх учасників на три-чотири групи так, щоб у них об'єдналися як учителі, так і батьки. У підгрупах учасникам пропонується поділитися між собою ситуаціями спілкування щодо шкільних питань, проаналізувавши, до якого виду належить кожна ситуація – ділової чи особистої, і визначити спільне і відмінне між діловою та особистою комунікацією. Наприклад, записка батьків учителю про хворобу дитини – це ділова комунікація, а дзвінок матері до вчителя і довга розмова після попередження про хворобу дитини – особиста. Після цього потрібно обговорити й визначити позитивні і негативні аспекти кожного виду комунікації.

Питання для обговорення:

- Чи відрізняються між собою ділова та особиста комунікація, і якщо так, то чим саме?
- Наскільки потрібна особиста комунікація між батьками і вчителями, вчителями і дітьми (переваги і недоліки кожного виду)?

Заувага для ведучого/чої: вправа дає змогу розширити уявлення батьків і вчителів про відмінності між діловою та особистою комунікацією, з'ясувати переваги і недоліки кожного виду.

Вправа «Правила – Угода – Контракт»

Мета: розкрити значення впровадження певних правил у комунікацію між школою і сім'єю для підвищення її якості та ефективності; дослідити під час спільного обговорення, які саме правила варто узгодити між учителями і батьками, учителями і дітьми.

Обладнання і роздаткові матеріали: аркуші паперу, ручки, аркуші для фліпчарту (ватману), маркери.

Вступне слово ведучого/чої. «Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що у взаємодії (на роботі, у сім'ї, в державі) потрібні певні правила для спільного співіснування, взаємодії, нормального життя. Що нам дають правила? Як ви

вважаєте, чи потрібні правила взаємодії в системі «сім'я-школа»? Сьогодні у нас є можливість обговорити цю тему і визначити, які саме правила потрібні для ефективної взаємодії сім'ї і школи, як їх встановлювати і впроваджувати».

Виконання вправи. Ведучий/ча пропонує учасникам розділитися на чотири підгрупи. Потім кожній підгрупі дається завдання – визначити правила комунікації та взаємодії між: *учителями і дітьми; учителями і батьками; між учителями; між батьками.* Після того як кожна команда презентує свої правила, під час спільного обговорення пропонується знайти спільне і відмінне між усіма правилами й домовитися про порядок їх запровадження (або доповнення, якщо такі правила вже є).

Питання для обговорення:

- У чому схожість/відмінність визначених правил між різними категоріями учасників взаємодії?
- Чи задоволені всі учасники встановленими правилами?
- Чи всі погоджуються, що комунікацію і взаємодію потрібно регулювати правилами?
- Чи подобається вам встановлювати свої правила, норми і вимоги? У яких ситуаціях ви це робите?
- Чи вважаєте ви правильним, коли інші встановлюють для вас певні правила поведінки, норми і вимоги? Наприклад, обмеження ваги багажу в літаку? Вимога обов'язково вчити місцеву мову за кордоном у разі еміграції (у Польщі, Німеччині).
- Чи достатньо для комунікації між школою і сім'єю тільки правил, а чи потрібно ще запровадити протоколи поведінки в певних ситуаціях? Наприклад, у ситуації булінгу, нещасного випадку?
- Що таке протокол?

Під час обговорення важливо прояснити причини того чи іншого ставлення до правил. Наприклад, у дитинстві батьки багато чого дозволяли і

нічого не забороняли. Або, навпаки, тиснули на дітей занадто сильними і жорсткими вимогами.

Заувага для ведучого/чої: вправа розкриває значення регулювання за допомогою правил взаємодії між учасниками комунікації, а також домовленостей щодо правил, їхнього узгодження між усіма учасниками цієї взаємодії – учителями, батьками і дітьми. Також вправа дає змогу привернути увагу до поняття протоколу в стосунках у системі взаємодії «сім'я – школа», до необхідності регулювати деякі ситуації чітким порядком визначених дій. Наприклад, у ситуації булінгу, повітряної тривоги, нещасного випадку тощо.

Завершальна частина

Вправа «Рефлексії та пропозиції, зворотний зв'язок».

Мета: узагальнити результати тренінгу, інтегрувати отриману інформацію.

Виконання вправи. Ведучий/ча підбиває підсумки занять, запитує в учасників про індивідуальні результати– хто і що для себе дізнався з теми вибудовування ефективної комунікації між батьками і вчителями. Пропонує подивитися на «листочки», які учасники вішали на початку занять на «дерево», і сказати, чи справдилися їхні очікування.

Також пропонує актуалізувати зворотний зв'язок, відповівши на такі запитання:

- Що дали мені ці заняття, зокрема які нові уміння, знання і навички?
- Який новий позитивний досвід я набув, а що ще вимагає додаткових зусиль для кращого опанування?
- Яка тема найбільше запам'яталася, чим саме, що найбільше вразило?
- Що саме викликало роздуми, запитання? Які саме?

- Що я планую застосовувати в комунікації між сім'єю і школою у своєму житті і в професійній діяльності?
- Чого мені бракувало і чим я рекомендую доповнити тему/курс? Мої пропозиції щодо вдосконалення занять.

Заувага для ведучого/чої: важливо узагальнити та інтегрувати досвід двох занять, підбити їхні підсумки, отримати зворотний зв'язок від усіх учасників.

Список рекомендованої літератури

Бондаренко, К. *Зашквар, рофл і крінж: пояснюємо молодіжний сленг простими словами*. ТСН, вип. 11.02.2022. <https://tsn.ua/tsikavinki/zashkvar-rofl-i-krinzh-poyasnyuyemo-molodizhniy-sleng-prostimi-slovami-1974112.html>

Войтко, В. І. (Ред.) (1982). *Психологічний словник*. Київ: Вища школа.

Короленко, Т. *Чотири стилі комунікації: Як нам зрозуміти одне одного*. <https://dyvys.info/2022/06/04/4-stylya-komunikatsiyi-yak-nam-zrozumity-odyn-odnogo/>

Ловка, О.В. (2023). Модель регуляції комунікації між сім'єю та школою у контексті освітньої реформи. *Вісник післядипломної освіти*, 26 (55), 76–90. [Bulletin_26_55_Social_and_behav_Manag_Admin_sciences_Lovka.pdf](#)

Ловка, О. (2024). Як побудувати комунікацію між школою та сім'єю. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 141-161). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Максимович, О. В. (2020). Соціологічні та психологічні моделі комунікації: можливості та обмеження застосування в дослідженнях міжкультурної взаємодії в умовах прикордоння. *Український соціум*, 1 (72), 62–82.

Моргулець, О. Б. (2020). *Менеджмент у сфері послуг*, Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури.

Савенкова, Л. О., Сгадова, В. В., & Борисенко, Л. Л. (2015). *Психологія спілкування*, Навчальний посібник. Київ: КНЕУ.

Шапар, В. Б. (2007). *Сучасний тлумачний психологічний словник* (с. 207-208). Харків: Прапор.

Berlo's SMCR (2018). *Model of Communication*. Businessstopia. <https://www.businessstopia.net/communication/berlo-model-communication>

Lasswell, H. D. *The Structure and Function of Communication in Society*. <http://marketing-course.ru/wp-content/uploads/2018/11/Lasswell.pdf>

Litwak, E., & Meyer, H. (1974). *School, family and neighborhood; theory and practice of school*. New York, London.

Westley, B. H., & MacLean, M. J. R. *A Conceptual Model for Communications Research*. <https://doi.org/10.1177/107769905703400103>

ДОДАТКИ

Додаток А

Список рекомендованої літератури для ведучих груп

Аніщенко, О. В., Араджионі, М. А., Гусєв, А. І., & Потапова, В. І. (Ред.). (2019). *Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації*. Київ: Прометей.

Баб'як, Т., & Корнієнко, І. (2000). Тренінг спілкування «Дозволь собі бути щасливим». *Шкільний світ*, 20, 8–16.

Бєвз, Г. (2005). Групи зустрічей як форма підтримки сімей заміщувальної опіки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 11 (14), 178–189.

Бєвз, Г. М. (2016). *Я – Є!... Щастя. Дитина в освітньому просторі: метод ведення випадку*. Володимир-Волинський: Іванюк В. П.

Бєвз, Г., & Главник, О. (Упоряд.). (2004). *Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді*. Київ: Український інститут соціальних досліджень.

Бондаренко, Н. Б. (2014). Групи самопомоги як додатковий ресурс соціальної підтримки людей з проблемами психічного здоров'я. *Наукові записки НаУКМА*, 162, 67–74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2014_162_14

Бондаренко, Н. Б. (2018). Соціальна підтримка в контексті груп самопомоги осіб із проблемами психічного здоров'я. *Проблеми сучасної психології*, (40), 24–33. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-40.24-33>

Бутриновська, У. П. (2017). Групи самопомоги як ефективна форма соціальної роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 23, 8–13 http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_4

Главник, О., & Бєвз, Г. (Упоряд.). (2006). *Технології навчання дорослих*: Київ: Главник.

Горностай, П. П. (Ред.). (2017). *Методи групової роботи в системі освіти*. Київ: Міленіум.

Джендлін, Ю. (2001). Успіхи і проблеми гуманістичної психології. *Гуманістична психологія: Антологія*, 1, 213–221.

Зверєва, І. (Ред.). (2003). *Сімейні групові наради як метод розв'язання конфліктних ситуацій. Методичні матеріали для тренера*. Київ: Науковий світ.

Карпенко, Є. (2015). *Основи психотренінгу*, Навчальний посібник. Дрогобич: Просвіт.

Кокінг, К., Вестергрєн, С., Нтонтіс, Е., & Лузинська, К. (2023) «Зараз усі разом»: сприяння та перешкоди для участі у взаємодопомозі під час першого карантину у Великій Британії через COVID-19. *PLoS ONE*, 18(4).

Лазоренко, Б. П. (Ред.). (2005). *Організація та діяльність груп взаємодопомоги при консультативних пунктах «Довіра» центрів ССМ (методичні рекомендації для фахівців, які працюють у групах взаємодопомоги)*. Київ.

Ламах, Е. Б., Марданенко, В. В., Міненко, Т. О. & Чесноков, А. В. (2002). *Мистецтво публічних дебатів*. Київ: Центр «Дебати».

Мілютіна, К. (2002). Психолог-тренер. *Психолог*, 14, 21-26.

Мілютіна, К. (2007). *Форми психокорекційного впливу*. Київ: Главник.

- Мілютіна, К. Л. (2004). *Теорія і практика психологічного тренінгу*, Навчальний посібник. Київ: МАУП.
- Мульована, Л. І. (2014). Психологічний дебрифінг як метод групової психологічної корекції посттравматичних стресових розладів в учасників бойових дій. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, (1), 64–69.
- Мюлендер, О., & Уорд, Д. (1996). *Самокерована групова робота. Діяльність користувачів з метою наснаження*. Амстердам-Київ: Асоціація психіатрів України.
- Суслова, О. (Ред.). (1999). *Уповноважена освіта. Посібник для тренерів*. Київ: ІКЖЦ.
- Терлецька, Л. Г. (2004). Тренінг партнерського спілкування. *Психологічна газета*, 9, 3–20.
- Федорчук, В. М. (2014). *Тренінг особистісного зростання*. Київ: Центр навчальної літератури.
- Фулей, Т., Буруковська, Н., Будниченко, Т. & Савченко, Г. (2017). *Методичні рекомендації для тренерів щодо розроблення та проведення тренінгів*. Київ: Демчинський О. В.
- Хуртенко, О. (2019). Дебрифінг як метод соціально-психологічної реабілітації учасників воєнних дій. *Психологічний журнал*, (3), 1–13.
- Donnelly, A. (2023). Self-Help Groups: What They Are & How They Work. Choosingtherapy: website. URL: <https://www.choosingtherapy.com/self-help-groups>.
- Gendlin, E. T. (1992). Celebrations and problems of humanistic psychology. *The Humanistic Psychologist*, 20 (2-3), 447–460. <https://doi.org/10.1080/08873267.1992.9986809>
- Heifer International (2023). *What is a Self-Help Group?* Heifer International: website.
- Helgeson, V., & Gottlieb, B. (2000). Support groups. In *Social support measurement and intervention* (p. 221–245). Oxford, England: Oxford University Press.
- Hirsh, S. (2022). How Mutual Aid Groups Directly Support Communities by Filling in the Government's Gaps. Greenmatters.com: website.
- Hoy, T. (2024). *Support Groups: Types, Benefits, and What to Expect*. Helpguide: website. <https://www.helpguide.org/mental-health/treatment/support-groups>
- Hurwitz, H. Mc. (2016). *Self-Help Movement*. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*. Onlinelibrary. Wiley: website. <https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss209>
- Katz, A. H., & Bender, E. I. (1976). *The Strength in US: Self-Help Groups in the Modern World*. New York: New Viewpoints.
- Kurtz, L. (1997). *Self-Help and Support Groups: A Handbook for Practitioners*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Méndez, V. (2022). *What Is Mutual Aid, And How Can It Transform Our World?* Globalgiving.org: website. <https://www.globalgiving.org/learn/what-is-mutual-aid>

Теорія цінностей Ш. Шварца і В. Білскі

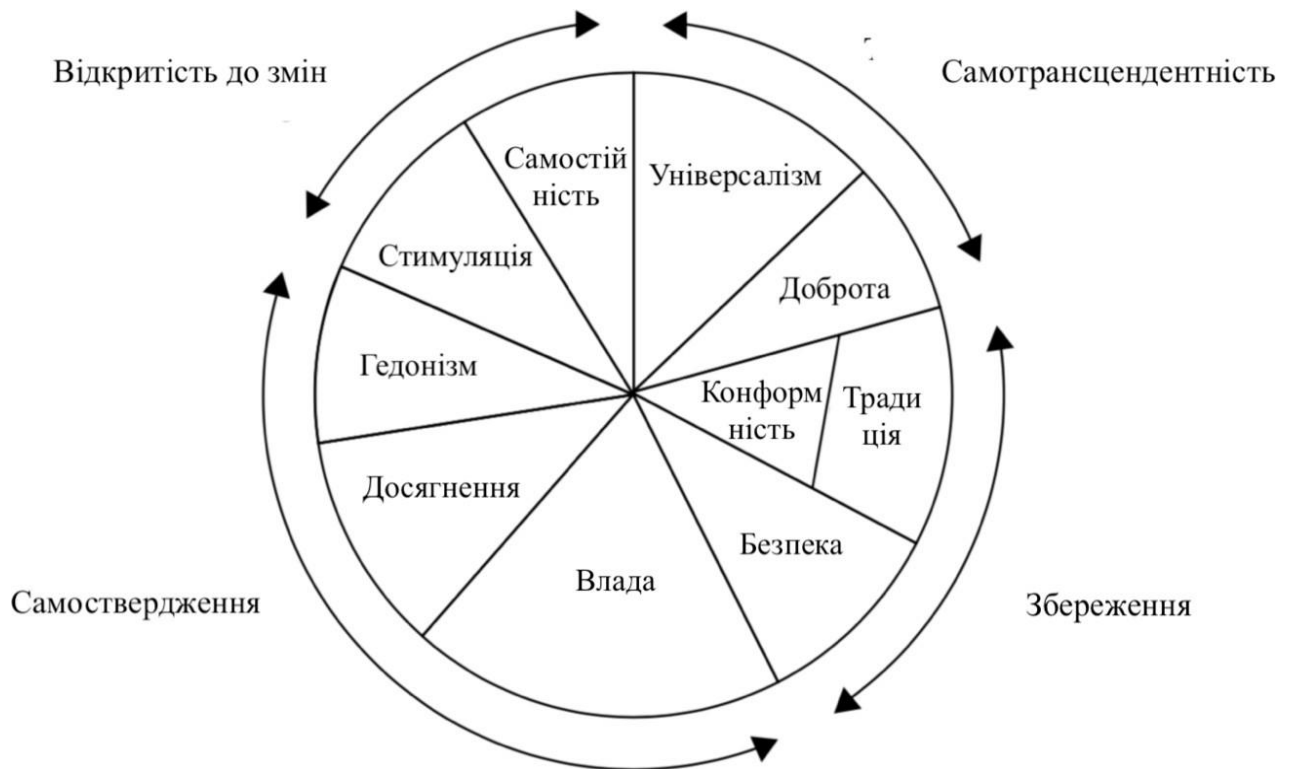
Базова ідея теорії: основні цінності людей усіх культур відображають основні людські потреби і постають як основні цілі, мотивуючи людину до певних дій.

№	Цінність	Мотивувальна мета
1	<i>Самостійність</i> <i>Self-Direction</i>	свобода думки і дії
2	<i>Стимуляція</i> <i>Stimulation</i>	повнота життєвих відчуттів як стимул підтримання активності організму
3	<i>Гедонізм</i> <i>Hedonism</i>	задоволення, чуттєва насолода від життя
4	<i>Досягнення</i> <i>Achievement</i>	досягнення особистісного успіху в межах соціально допустимих стандартів, що схвалюються суспільством
5	<i>Влада</i> <i>Power</i>	соціальний статус, престиж, вплив на інших
6	<i>Безпека</i> <i>Security</i>	стабільність, передбачуваність, збалансованість життя
7	<i>Конформність</i> <i>Conformity</i>	зменшення причин завдати шкоду іншим, збереження соціальної гармонії
8	<i>Традиція</i> <i>Tradition</i>	підтримання звичаїв і традицій як символу солідарності та визнання унікальності картини світу певної культури
9	<i>Доброзичливість</i> <i>Benevolence</i>	потреба в афіліації та підтриманні позитивного контакту з іншими заради добробуту
10	<i>Універсалізм</i> <i>Universalism</i>	розуміння й підтримання добробуту людей і природи; потреба в гармонії, красі та справедливості

Згідно з авторською концепцією всі цінності можна поєднати у дві групи (Універсалізм і Безпека належать до обох груп):

- 1) **цінності, пов'язані з індивідуальними інтересами:** досягнення, влада, гедонізм, стимулювання та самостійність;
- 2) **цінності, що виражають групові інтереси:** доброзичливість, традиції, конформізм.

Динамічна структура мотиваційних блоків (за Шварцем і Білскі)

Джерело: Understanding values: Schwartz theory of basic values May 10, 2022 By Shalom H. Schwartz. <https://i2insights.org/2022/05/10/schwartz-theory-of-basic-values/>

Більш детально ознайомитися з теорією та її прикладним застосуванням можна в таких **джерелах:**

Нагорняк, К. М. (2017). Уточнена теорія базових цінностей Ш. Шварца: попередні результати адаптації методики PVQ-57 в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, 196, 24–31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_s_2017_196_6.

Schwartz, S. (2012). An overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2 (1). <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11>. – Title from the screen.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25.

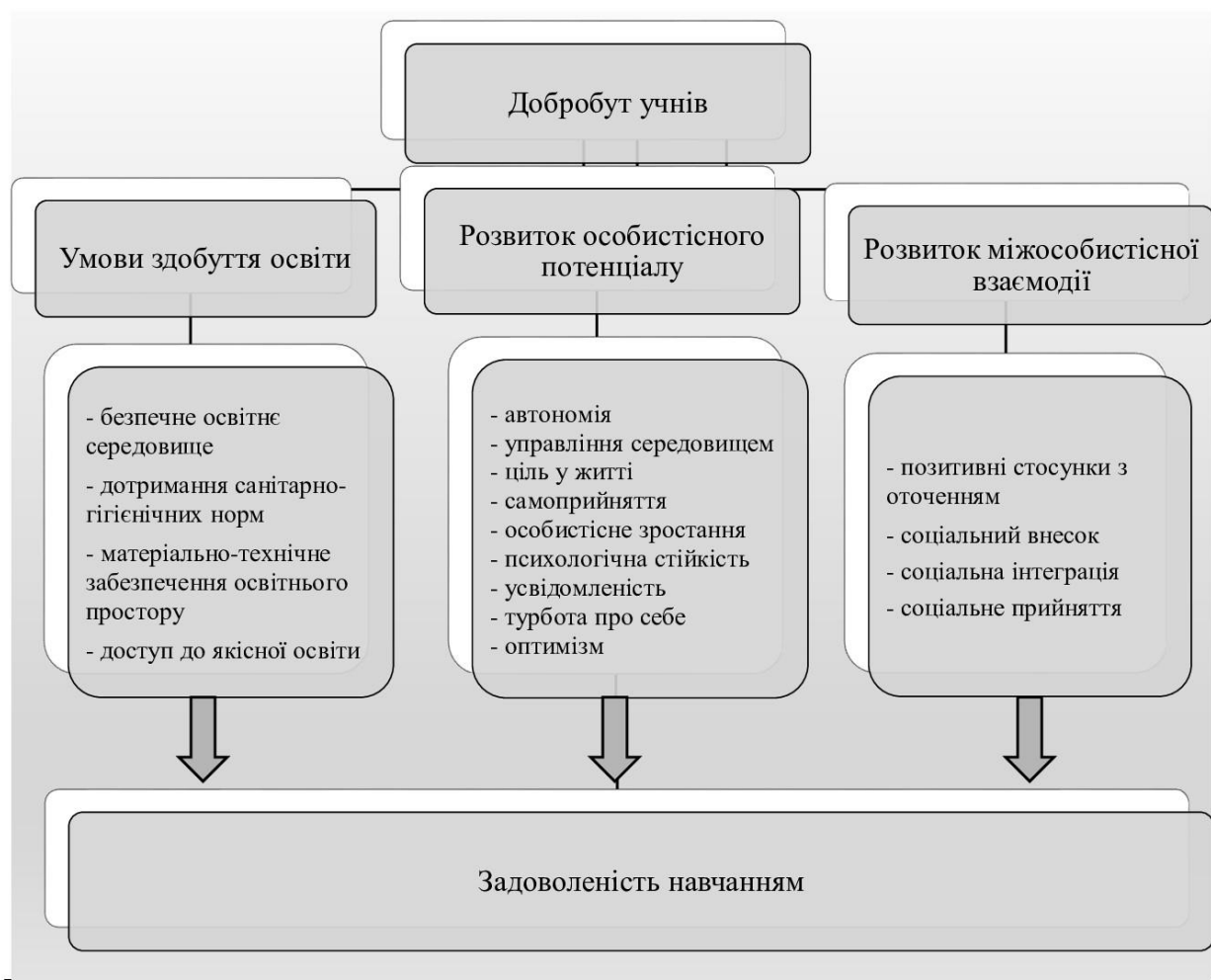
Schwartz, S. H., & Bilsky W. (1987). Towards a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(3), 550-562.

Модель сталого розвитку випускника Нової української школи (Г. Бевз, А. Мочарська)

Джерело: Бевз, Г. М. (2024). Цінності освіти в сім'ї та суспільстві. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 64-90). Кропивницький: Імекс-ЛТД.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Модель добробуту учнів

Джерело: Дзюбенко, О. А. (2024). Добробут учнів в освітньому середовищі. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 91-116). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Ролі для учасників гри «Міжпланетна комунікація»

Сім'я А. Ви – дитина на ім'я Сашко і закінчили початкову школу.

Визначте самостійно, який предмет(ти) він любить.

Сім'я А. Ви – мама Сашка Людмила. Працюєте в ІТ-сфері, можете працювати будь-де. (Можна обрати інший фах – за вподобанням).

Сім'я А. Ви – батько Сашка, бізнесмен, який прилетів, щоб побудувати новий завод із видобування корисних копалин.

Сім'я Б. Ви – дитина на ім'я Даринка і закінчили початкову школу. Ви дуже любите ... (визначте самостійно).

Сім'я Б. Ви – мама Даринки Оксана, домогосподарка. Даринка – шоста дитина, усі інші діти вже дорослі і живуть окремо. Ви цікавитесь хенд-меєм і берете участь у виставках.

Сім'я Б. Ви – батько Даринки, водій-«далекобійник». Ви здійснюєте близькі і далекі польоти між планетами. На цій планеті будете ремонтувати льотну техніку.

Сім'я В. Ви – дитина на ім'я Оринка і закінчили початкову школу. Чекаєте з нетерпінням на навчання в 5-му класі. Вам подобаються всі дисципліни, які легко даються. Особливо любите майструвати разом з татом. Ви вже кілька разів зібрали і розібрали комп'ютер.

Сім'я В. Ви – мама Оринки Марина, кухарка. Ви хотіли б знайти роботу на цій планеті. Вам особливо вдаються пироги.

Сім'я В. Ви – батько Сашка, інженер, з питань системного забезпечення ІТ-технологій. Будете працювати у сфері налагодження зв'язків з іншими планетами.

Ви – директор школи. Ви добре знаєте концепцію НУШ, яка передбачає паритетні домовленості і партнерство всіх учасників. Ваша школа опанувала принципи автономії школи, і разом з головою громади Ви розбудували стратегію розвитку освіти громади та концепцію розвитку

закладу, який очолюєте. Невдовзі будуть перевибори, і Ви пишаєтеся здобутками під час свого керування закладом загальної середньої освіти.

Ви – дружина директора школи Тамара. Працюєте в місцевій бібліотеці, де фонди всієї міжгалактичної літератури. Ви особливо полюбляєте українські казки і щоразу дивуєтеся, що діти їх не читали.

Ви – учитель-предметник 5-го класу. Викладаєте фізику, і це перше місце Вашої роботи. Ви прилетіли сюди рік тому, зустріли тут своє кохання і готуєтеся незабаром одружитися. Тоді вашими учнями були випускники школи. А зараз ви готуєтеся прийняти п'ятикласників і допомогти їм розкрити свій потенціал, а до 9-го класу обрати профіль.

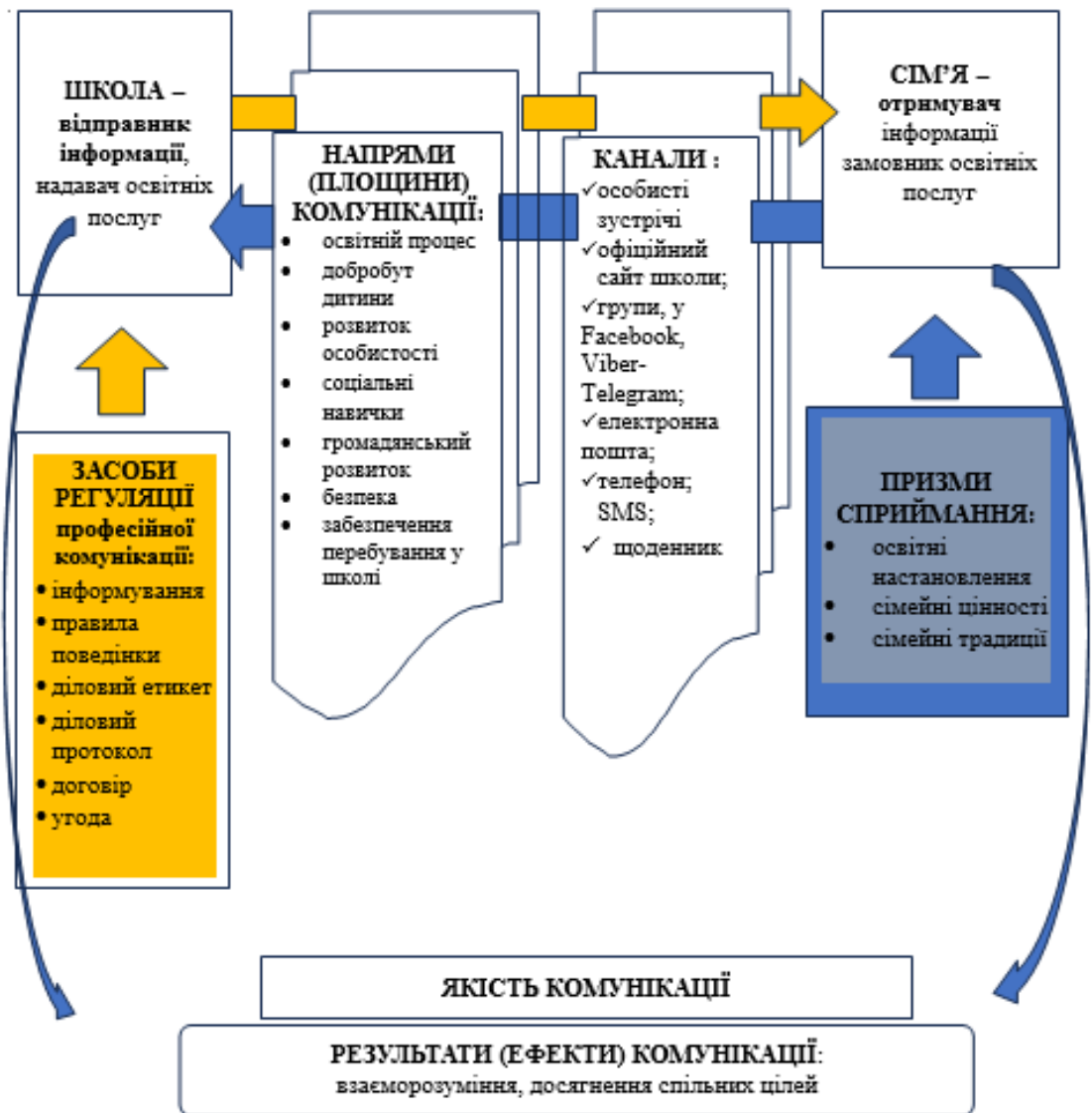
Ви – учитель, класний керівник 5-го класу. Це буде останній Ваш випуск, оскільки Ви готуєтеся вийти на пенсію. І мрієте полетіти до своїх дітей на іншу планету, де будете доглядати сад. Ви хочете, щоб цей клас став для вас найкращим, щоб кожна дитина обрала профіль навчання до душі.

Ви – голова громади. Раніше Ви жили на планеті з авторитарним стилем управління і мріяли жити в демократичній системі. Тепер Ви голова цієї громади і вже третій рік опановуєте демократичне управління, відвідуєте вебінари з розвитку демократичного суспільства, уже опанували економіку і право. Ви вдячні місцевим жителям за допомогу і підтримку у Вашому зростанні і за ті зауваження, які вони роблять Вам, коли у Вас «прокидається» керівник авторитарного стилю. Вам подобається керувати громадою, і Ви приділяєте велику увагу розбудовуванню стратегії розвитку освіти в громаді. Ви бачите, як після здобуття професійної освіти Ваші учні прагнуть жити і створювати сім'ї саме на цій планеті. Це Ви вважаєте, власне, найвищою оцінкою Вашої роботи в громаді.

Чоловік голови громади – водій міжпланетного корабля. Дуже рідко буває вдома. Він так захопив дітей своєю справою, що вони навчаються цієї справи на іншій планеті. Додому приїжджають на канікули.

На трьох вільних картках учасники можуть написати ті ролі, які їм найбільше до вподоби.

Модель регулювання професійної комунікації в системі «ЗЗСО - сім'я»

Джерело: Ловка, О. (2024). Як побудувати комунікацію між школою та сім'єю. У Г. Бевз, Л. Боброва (Ред.), *Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві* [Електронний ресурс] : практичний посібник (с. 141-161). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744602>

Виробничо-практичне видання

**ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ СІМ'Ї
ЯК СТЕЙКХОЛДЕРА ОСВІТИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

За науковою редакцією Галини Бевз, Олени Дзюбенко

Електронний ресурс

Літературне редагування *Т. А. Кузьменко*

На обкладинці розміщено фотографію одного з будівельно-архітектурних проєктів школи НУШ, розроблених творчою архітектурною майстернею А. Пашенька (за підтримки ЄС і ЄІБ у межах Програми відновлення України). Інформація доступна у відкритому доступі:
URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/tipovi-proyekti-ditsadki-v-ta-shkil-vid-ministerstva-rozvitku-gromad-ukrajini-shcho-v-nih-poganogo-50345242.html>

Адреса Інституту: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15

Е-mail: info@issp.org.ua

Сайт: <https://issp.org.ua>

Підписано до друку 07.11.2024 р. Гарнітура Times New Roman. Авт. арк. 7,44.